

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

CATO
DE AGRICULTURA

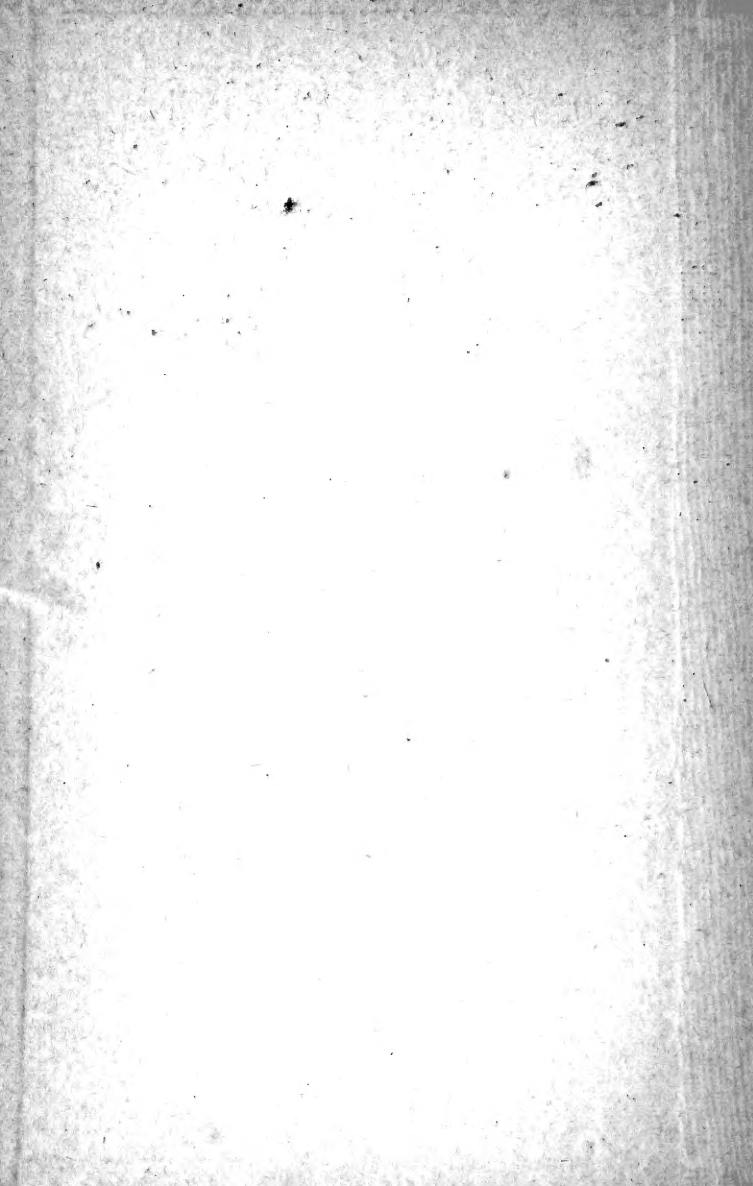
EDIDIT
G. GOETZ

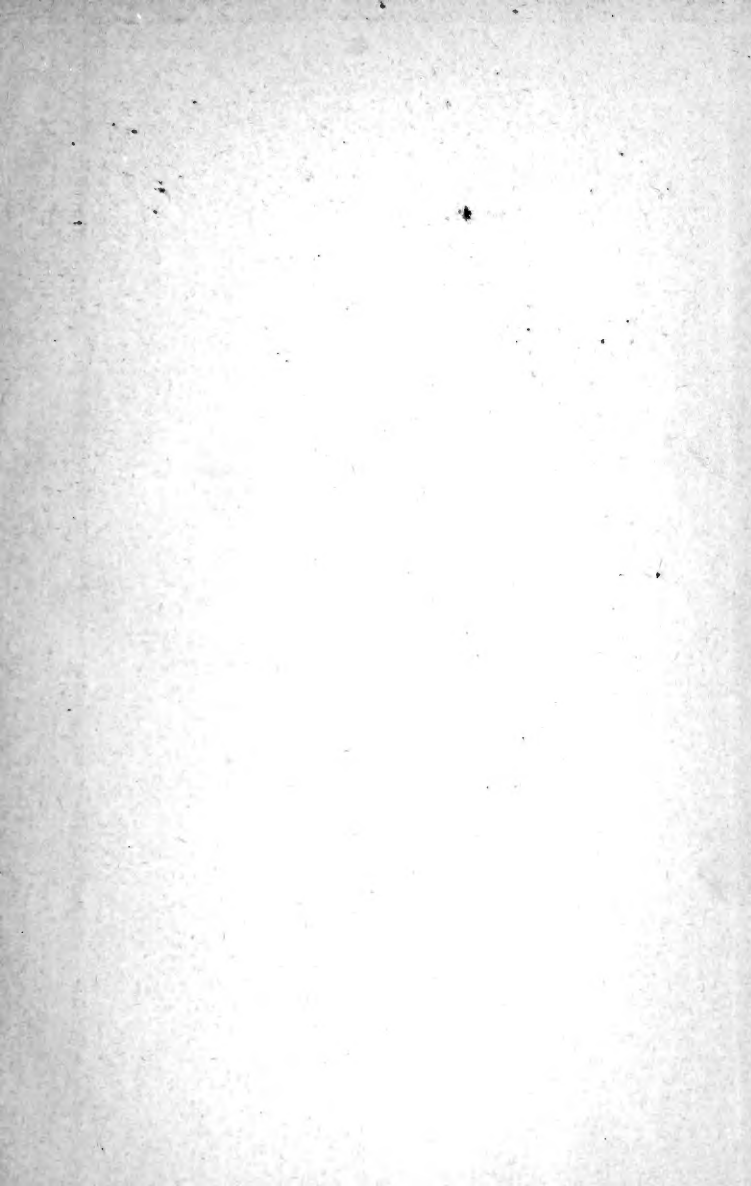

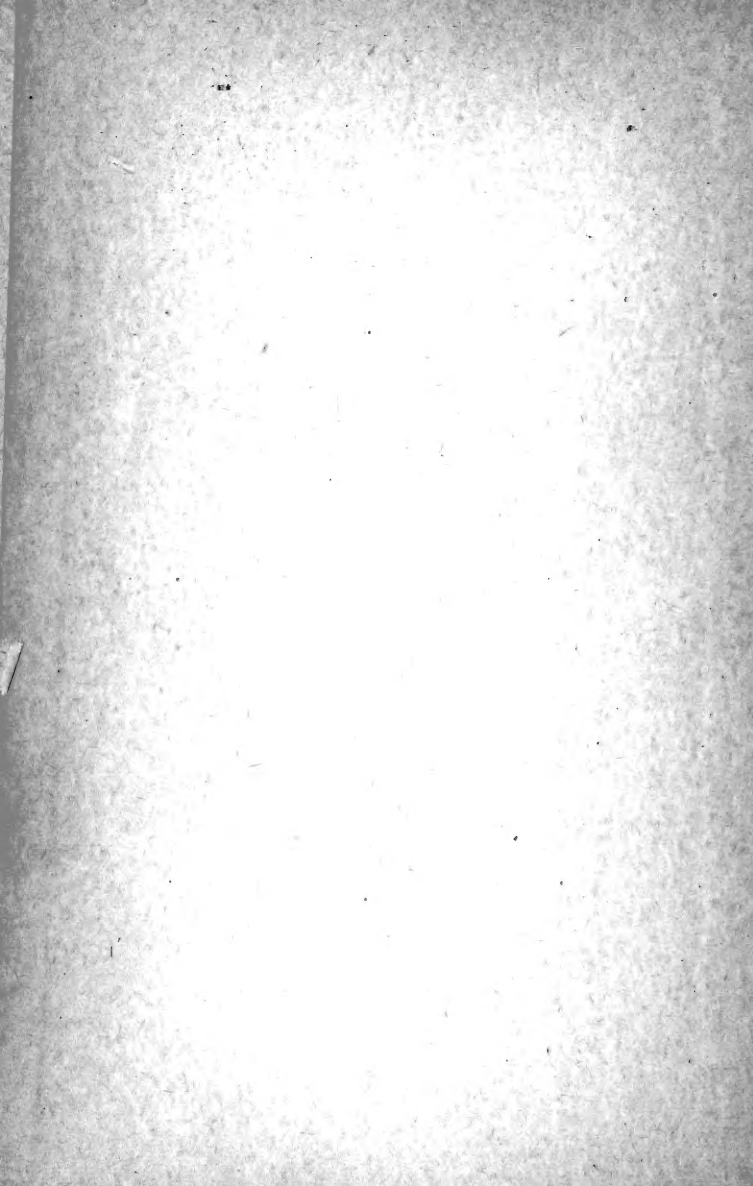
PA
6271
C7
1922

UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

L I P S I A E
IN AEDIBVS B.G. TEVBNERI

211
C3564dG
MARCUS

JS

M. PORCI CATONIS

DE AGRICULTURA

LIBER

POST HENRICVM KEIL ITERVM EDIDIT

GEORGIVS GOETZ

212734
30. 5. 27

LIPSIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXXII

PA
6271
C7
1922

Germany

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

PRAEFATIO

Plus quam viginti quinque anni praeterierunt ex quo Catonis De agricultura libri editionem minorem in chartis Henrici Keil relictam et propinquorum voluntate meae fidei commendatam viris doctis proposui. Cuius cum exemplaria exhausta esse bibliopola honestissimus scripsisset rogassetque ut novae editionis ad exemplum librorum Varronis de re rustica a me retractatorum accommodandae curam haberem, lubenti animo ad Catonem reverti. A quo tamen labore ne frustra exspectentur quae suscipere a meo consilio alienum fuit, me nihil spectasse moneo nisi ut codicis Marciani optimi memoriam diligentia et opera cum aliorum tum Henrici Keil redintegratam, sed abstersis maculis levioribus librariorum culpa inlatis, quas quidem non sine aliqua fiducia temptari viderim, denuo philologis offerrem. Marciani autem codicis contextus quomodo cum genuino scriptoris opusculo, quod auctor sive edidit sive aliis edendum reliquit, cohaereret quoque modo prisca forma diurno et diutino usu mutata paulatim in eam recensionem abisset quam Varro legit et post eum Plinius, etsi quaerere non neglexi, ut quod meditationi meae non uno loco pro fundamento esse debuerit, pluribus tamen verbis in hac praefatione persequi longum fuit.¹⁾

Tres vero omnino emendationis vias patere inter omnes constat. Quarum quae prima est, scilicet ut codicis deperditi scriptura ipsa sive sana sive corrupta quam diligentissime recuperetur, eam dudum Keil optimo successu institerat: cuius de hac re verba ex proecdosi non mutata mea esse volui. Paulo difficilior autem erat in Catonis libro archetypi lectiones eruere quam in libro

1) Cf. nunc A. Kappelmacher, 'Wiener Blätter' I p. 4, qui a 'commentario de agricultura' proficiscitur.

Varronis. Nam quoniam et Politianum qui ipsum codicem inspexerat et discrepantiam scripturae in editione principe adnotaverat, saepe rem negligentissime egisse constat neque in recentioribus codicibus veterem scripturam semper accurate expressam esse animadverti, ad fidem Politiani examinandam et supplendam pluribus apographis opus erat. Rem igitur tali modo institui: ubicumque consentientibus omnibus vel plurimis apographis cum testimonio Politiani de scriptura archetypi constabat, hanc solum posui; ubi autem discrepantia librorum manu scriptorum de fide Politiani dubitationem movebat vel etiam aperte rectius in illis vetus scriptura servata erat, utramque lectionem exhibui. qua in re quae Politianus e vetere libro adnotaverat apposita nota nominis *Pol.*, quae in principe editione non mutata reliquerat, *V* nota significavi (pro *V* posui *v*, ubi testimonio Politiani solius Merulae esse scripturam editionis principis demonstratur), codicum denique lectiones aut communi signo *apogr.* comprehendi aut ubi singuli libri nominandi erant suis notis indicavi. Libri autem quibus usus sum hi sunt:

- A = codex Parisinus 6884 A;
- b = codex Laurentianus 51, 2;
- c = codex Caesenas bibliothecae Malatestianae;
- f = codex Laurentianus 51, 1;
- m = codex Mediceus vel Laurentianus 30, 10.

Praeter libros manu scriptos adhibui editionem Victorii anni 1541, qui unus post Politianum ipsum Marcianum codicem usurpaverat et lectiones haud paucas in suam editionem receperat, alias in explicationibus adnotaverat: ex qua editione non modo eas adnotationes adscivi, quibus certa testimonia inerant, sed etiam ipsius contextus lectiones haud paucas, quae quoniam in prioribus editionibus non inventae sunt neque coniecturae editoris debentur, non potuerunt non ex codice peti: has igitur ad apographorum testimonia confirmanda addidi. Haec igitur Keil: ex cuius apparatu, quem in plerisque rebus mihi pro fundamento fuisse moneo ita, ut ubi fieri posset ipsam adnotationis formam non mutatam exhiberem, in libro Marciano saepius duplicem fuisse propagatam scripturam perspicitur,

sive margini adscriptam dittographiam sive in versuum intervallis collocatam fuisse putabimus. Velut p. 46, 14 huius editionis, ubi apographa reliqua partim *nascetur* partim *nocebit* exhibent, cum in A relictum sit *nascetur* et *l'nocebit* supra adscriptum, 'in margine optimi exemplaris eadem manu qua liber exaratus est, pro *Nascebit(?) Nocebit* emendatum est' (Vict.). P. 50, 13 in contextu quod fuit *de scopio*, ei in margine *al' de scopione ex.* respondet. P. 50, 17 in contextu legitur *lauta et pura*, at in margine *al' curata ex.* P. 15, 11 Politianus adnotavit: 'in marginibus vetusti codicis erat hoc verbum *densa*, at intus *lora*'. P. 13, 24 Politianus testatur *opsequito* et s. scr. *l' tor* in codice fuisse, ubi *obsequitor*, non *obsequito* est in apographis. Quibus adde quae ad 37, 19; 48, 16; 50, 12; 52, 15; 58, 7 leguntur. Neque vero neglegenda est adnotatio ad 43, 22: 'in margine veteris codicis adscriptum erat: *Hucusque de duobus emendavi hinc de uno exemplario tantum*'. Quae qui consideraverit etiam in reliquis siqua est discrepantia ut inter Politiani adnotata et apographa ita inter apographa vetustiora et recentiora, quin non semel ad duplicem libri Marciani scripturam recurrendum sit, non dubitabit. Miram denique memoriam in cap. 160 exstantem nolo silentio praeterire, ubi utrumque incantamentum magicum bis ponitur cum levissima scripturae discrepantia et praemissis verbis '*in alio s. f.*', h. e., ut Skutschio videtur (apud Heimium 'Incantam. magic.' Nov. annal. suppl. XIX p. 565 sq.), '*in alio sic fertur*': ex quibus verbis fortasse colligeremus et lectiones illas margini adscriptas quas supra attuli et has dittographias in textu continuo positas ex altero utro vetustorum exemplarium fluxisse ibique modo margini adscriptas fuisse modo in ipsum contextum irrepsisse, nisi quis potius cum C. Wessely ('Wien. Stud.' XX a. 1897 p. 139) has capituli 160 dittographias ex nescio quo incantamentorum magicorum exemplari sumptas et religionis causa appositas esse, scilicet ne vera carminum forma obrueretur neve sic artis magicae vis infringere-
retur, credere malet. — Capitulis libelli in codice Marciano hic illic minus recte discriptis quae praemissa sunt argumenta brevicula rubrica picta, hausta illa plerumque ex primis ipsorum capitulorum verbis aut leviter

mutatis aut non mutatis, aliquoties effecerunt, ut genuina contextus verba post rubricam posita omitterentur, scilicet cum librarius bis idem scribere noluerit: unde illa editores, h. e. modo Iucundus vel Victorius, modo Gesner vel Schneider, modo Keil, post rubricae verba iteranda esse recte censuerunt. Quod factum est cap. X, XI, XX, LXX, CVI, CXXXVI, CLI (ex parte), CLII, CLXI, CLXII; ubi de CVI et CLXII dubitationes movit Robertus Friderici, disputationis 'De librorum antiquorum capitum divisione atque summariiis' (ed. Marpurgi a. 1911) p. 73. Quodsi quibusdam rubricarum locis verba ab ipso Marciani codicis contextu discrepant, quaerendum erit, nonne mutationi potissimum in rubrica factae hoctribuendum sit. Unde p. 46, 4, ubi contextus exhibet *convolvulus in vinia ne siet* (cf. p. 46, 14), cavendum fuit, ne cum Fridericio l. s. s. staueremus *convolvulus* formam ex rubrica (*Involvulus convolvulus in vinia ne siet*) falso in contextum ipsum illatam ex codice archetypo genuinam formam (h. e. *involvulus*) expulisse; immo glossemate subnatum esse illud *involvulus* suspicor ad exemplum eorum quae Corp. gloss. lat. vol. IV p. 467, 7 leguntur: *convolvens involvens*. Nec movet me summarii toti libro praemissi lemma CIV (*Involvulus in vinea ne sit*): nam lemmata illa una cum rubricis ex quibus pendent ut satis vetusta esse Fridericio et Birtio ('Krit. und Hermen.' p. 12) concedo ita Catonis esse cum H. Mutschmann ('Berl. philol. Wochenschr.' a. 1912, p. 1800) nego; cuius rei argumenta hoc loco proferre nolo.

Alteram emendationis viam loci similes et testimonia aperiunt, loci similes ipsius quem tractamus libelli, testimonia Varronis, Plinii, Columellae, aliorum. Atque loci illi similes quos dixi etiam maiorem in contextu constituendo auctoritatem haberent, si eiusdem scriptoris, h. e. Catonis, esse constaret omnia: quod tamen de capitibus nonnullis propter argumenta miro modo repetita recte in dubitationem vocavisse videntur cum alii tum Fridericus Leo ('Gesch. d. röm. Lit.' p. 273 adn.). Sed fac capita quaedam similis argumenti ad diversos esse revocanda auctores: illi certe capitum non genuinorum auctores si post Catonem fuerunt ab illo non adeo tempore

differunt, ut certa et plana dicendi generis recentioris vestigia reliquisse putandi sint, praesertim cum ipsa materies eos minime impelleret, ut excultae interim orationis progressus diligenter exaequarent. Unde non ausus sum ex tenuioribus vestigiis velut cap. 52 *in arborem relinquito* ab eis distinguere quae cap. 133 exstant *in arbore relinquito*, immo cum Keilio utroque loco *in arbore* edidi. Nec probabile existimo Paulum Weise (Quaest. Caton. capita V. Gottingae a. 1886) locos quibus imperativi leguntur recte ab eis secrevisse quibus coniunctivi exhibentur: quod quantas difficultates haberet, dudum G. Ihm (Indic. philol. t. XVIII p. 588) diserte monuit; cuius verbis addenda quae Edmundus Hauler ('Zu Catos Schrift über das Landwesen' Vindob. a. 1896 p. 6) docte disseruit. Sed etiam qui eiusdem scriptoris capita esse ad unum omnia censebit, ne is quidem habebit cur omnia eadem ut aiunt per tica tractet. Velut quod Keil ex c. 98, 1 (*vestimenta ne tineae tangant*) etiam in ultimo capite *nec tineae nec vermes tangent* scribit pro eo quod in codice est *nec tineae nec vermes tangent*, per se quidem bonum est: at quis demonstrabit singularem hoc loco ferri non posse, utpote cum pronum fuerit librariis propter *vermes* singulari pluralem praefere, non autem plurali singularem multo certe insolentior? Cf. etiam Hauleri p. 13. Eodem nescio an spectet quod Cato sex locis utitur forma *oletum*, semel (cap. 44) *olivatum*: quod etsi facile est cum Iordano in *oletum* mutare, tamen ne hoc quidem loco codici fidem denegare ausus sum. Quod quamvis ita se habere existimem, tamen ne quid neglexisse viderer locos similes potiores in adnotatione si non exscribere, at indicare visum est. — Testimoniorum Varronis, qui in tertio libro suo Catonis rationem habuit nullam, in secundo duo locos ex Originibus haustos (II 3, 3; II 4, 11) attulit, plures in primo libro ex ipso eo in quo versamur opusculo (ut I 2, 28; 7, 1; 9, 18, 1; 19, 1; 22, 3; 23, 7; 24, 1; 2; 3; 4; 58, 1; 60), duplex esse genus sciendum est: aut verba ipsa adhibentur, nisi quod saepius oratio recta in obliquam vertitur, aut liberiore modo Catonis verba tanguntur potius quam exscribuntur. Qua in re noli credere eam semper praestitisse Reatinum diligentiam quam nos quidem a

nostris exspectamus: immo etiam ubi accuratius ad ipsa sui auctoris verba fuit accessurus, in singulis modo addere quaedam modo omittere, modo quae invenit ad suam vel sui temporis consuetudinem dicendi more solito accommodare haudquaquam veritus est, scilicet et dialogi necessitati et elegantiae sermonis consulturus. Atque quamvis nonnulla ex Varronis libris feliciter emendata esse constet, ut p. 16, 18; 15, 17; 14, 23; 10, 15, in aliis tamen cavendum fuit, ne testimoniis abusi Catoni obtruderemus, quae ipsius Varronis viderentur esse. Velut quod p. 14, 25 *prius* adiciunt verbis codicis Marciani (*id hoc modo serito: <prius> bipalio vortito* e. q. s. ex Varr. I 24, 4), id iniuria factum esse censeo; immo Varro illud *prius* de suo addidit, unde pendet, ut saepius, Plinius XVI 173. Nec rectius ibidem v. 16 inseritur ex Varronis libro *nisi* (*ager oleto conserundo, <nisi> qui in ventum favonium spectabit et soli ostentus erit, alius bonus nullus erit*), cum excerptor potius sermonem duriusculum (= *ager oleto conserundo <scil. bonus est> qui in ventum favonium spectabit et soli ostentus erit, alius bonus nullus erit*) politiozem reddiderit. De aliis locis quibusdam conferenda, quae Paulus Weise p. 110sq. exposuit, quamquam hic illic aut erravit aut saltem non omni ex parte recte iudicavit. Mira sane necessitudo inter cap. 124 (p. 52, 25sq.) et Varronis I 21 intercedit: ubi quae Cato habeat de canibus cum iam Pontedera monuisset sententiarum continuitatem turbare, ex Varronis verbis interpolata esse Weise p. 114 contendere ausus est. Quae coniectura ut primo sane obtutu arridet, ita re enixius perpensa Catonis verba ex societate aliorum locorum qui per se non minorem suspicionem moveant eximi et solvi posse nego. Multo plura ex Catonis libro — ut taceam de Cicerone qui in libro de senectute saepius illius verborum memor fuisse videtur (cf. quae post Reinholdum Klotz adfert P. Weise l. s. s. p. 118) — Plinius in Historiam naturalem transtulit: de cuius ratione praeter Weisium l. s. s. p. 120sq. inprimis R. Reitzenstein ('Wochenschr. f. kl. Philol.' a. 1888 p. 591sq.) et F. Muenzer ('Beiträge zur Quellenkritik der Naturgesch. d. Plin.' p. 12sq., 55sq., 74sq.) sagaciter disputaverunt. Atque Plinii excerpta

aut ex ipso Catonis libro sumpta sunt aut ex aliis scriptoribus, ut Varrone et Celso, qui illum inspexerunt. Quae ex ipso Catone fluxerunt, in quattuor genera distinxit Muenzer (p. 81): primo eos locos complectitur qui ex festinata lectione in memoria remanserant; altero quos inter legendum adnotatos occasione oblata profert scriptor; tertio quos dispersos in Catonis libro ratione quadam et consilio in unum coniunxit; quarto denique quos ex eodem loco depromptos, sed disiectos novae dispositioni suae subiecit. Libri XVIII locos Catonianos ex Celso derivandos esse cum Reitzensteinio sumit idem Muenzer, Celsum autem non tam ex hoc quod nos tractamus opusculo quam ex libro ad filium de agricultura composito simillimo pendere coniecit. De eadem re etiam Paulus Reuther (De Catonis de agri cultura libri vestigiis apud Graecos. Lipsiae a. 1903, p. 31) dixit, quamquam eam quae est de Celso et de tota re quaestionem ante perfectam Columellae editionem ad certum finem perducere posse negavit Fridericus Marx in praef. Celsi p. XV. Quicumque igitur in verbis Catonis emendandis versabuntur, Plinii copiis diligenter, sed caute utentur. Qua in re cum Keil in universum circumspectissimum sese praebuerit, nos tamen ex lectionibus quas a Plinio sumpsit sive ipse sive quisquis eum praegressus est nonnullas ab hac editione exulare iussimus, velut p. 15, 14 Quiriniana revocavimus ex codice Marciano pro eo quod Plinius exhibet *Quiriana*: quamquam non satis certa res est. Eadem enim forma redit apud Macrobius III 19, 2 ex Cloatio Vero (Funaioli Gramm. Rom. fr. p. 470); qui si ante Plinium fuit (cf. Encyclop. real. IV p. 617), augetur sane auctoritas scripturae Pliniana; post Plinium si floruit (Lersch III p. 167), ex Plinio eum pendere nescio an conicias. Item retinui p. 46, 13 *brachia* cum Haulero l. s. s. p. 22 pro eo quod est apud Plinium *bracchiis* et p. 71, 5 cum eodem Haulero p. 29 *vellatur* pro *evellatur*. De aliis locis consulenda erunt quae in adnotatione breviter monui. — Columellam qui Catone teste haud raro utitur, sed ita ut neque locos ex quibus pendet diligentius indicet et verba ipsa aliquoties rhetorum more exornet (cf. P. Weise p. 153), non ipsum de agricultura librum adiisse, sed Celso sua

debere Klotz ('Iahns Archiv' t. X a. 1844, p. 38), Reuther (p. 16), Reitzenstein p. 591 monuerunt. De quo scriptore eis quae viri docti disseruerunt quod addam non habeo.

Gellius verba Catonis duobus tantum locis attulit; quorum prior est X 26, 8 = c. 1, 3 (ubi *oppidum amplum* exstat pro eo quod verum est *oppidum validum*), alter III 14, 17 = cap. 151, 3. — Nonius quae habet Varroni debet. — Macrobius (VI 4, 16; VII 6) ex Plinio pendere videtur (cf. P. Weise l. s. s. p. 159). — Apud Diomedem denique quae p. 368, 26 leguntur, non ex Catone ipso sumpta sunt, sed ex libro eius qui 'Tyrannus de agricultura' dicitur, quem Turranium esse Keil in adn. censuit.

Tertia emendationis via ex arte coniectandi se nobis offert, qua felici saepe successu ex temporibus litterarum renatarum multi usi sunt, ut Iucundus, Victorius, Pontedera Itali, Turnebus Francogallus, Meursius et Gronovius Batavi, ex nostratibus Gesner, Schneider, Keil, quorum nomina ex apparatu oculis saepe occurrunt. Sed ut nunc res est, cum loci non pauci relictis sint, qui potius interpretem quam emendatorem exspectent, interpretationi campum latissimum, coniecturis angustum concedendum esse apparet, sive ex disciplina grammatica auxilium exspectabis et ex consuetudine dicendi, sive ex iuris scientia, sive ex antiquitatum quovis genere. — Atque grammaticae et consuetudini dicendi illustrandae praeter ceteros Henricus Keil operam navavit inprimis in commentario maiori editioni adiecto idque in universum optimo successu. Quamquam fatendum erit virum egregium in contextu constituendo de locis haud ita paucis suis rationibus confisum severius iudicasse et Catonis verba ad orationis politae leges exactiores nimio studio astrinxisse. Etenim propria est huius libelli indoles nec cum aliorum scriptorum forma ubique comparabilis; nempe cum agricolarum potissimum usui haec praecepta destinata fuerint et ex diversis fontibus collecta, cur orationis severae severa norma et arte coercerentur nulla causa fuit. Quo in genere illud pono, quod iniuria Keilium exempla quaedam brevitatis vel negligentiae removisse insertis verbis qualia sunt *addit*, *addito*, *indito*, *sinito*, alia Hauler l. s. s. recte monuit, cum prorsus improbabile sit tot talia verba

pari modo interciderit. Ubi potius haec et similia conferenda esse censeo ex cap. 42: *ficos et oleas altero modo*, ex cap. 56: *familiae cibaria*, ex cap. 59: *vestimenta familiae*: qualia nemodum remove conatus est. Orationis salebrosae exempla graviora haec adfero, ex cap. 144: *Accessiones: in M ∞ CC accedit oleae salsae MV, olei puri P. VIII e. q. s.*, ubi Keil cum Iucundo: *Accessiones . . . accedent* exhibuit (cf. comment. p. 153). In quibus verbis simul illud notabile, quod in formula summae augendae sprete dicendi lege usitata praedicati praecedentis singularis, subiecti succedentis pluralis toleratur. Cuius libertatis alterum profero exemplum simillimum ex cap. 135, 4 (p. 56, 15) hoc: *in commissura abibit P. III, rel. erit P. XLVI* (h. e. *abibit pedes sex, reliquom erit pedes XLVI*); quae verba iam Menrad ('Arch. f. lat. Lexicogr.' t. IV p. 524) adnotatione adiecta nulla recte attulit: ubi noli cum Keilio pluralem ponere. Talia enim et alia quaedam cum simili libertate utantur, ut in eadem trutina ponenda ex hoc quidem libro removenda esse nego.

Ad grammaticam nos convertemus etiam in singularibus quibusdam difficultatibus, ubi anceps haerebis utrum codicis scripturam retinendam an expellendam esse dicas. Quo in genere illud pono, quod Keil p. 40, 1 ex codice revocavit *oletas* et p. 60, 21 *oletate*: quibus addidit p. 60, 1 *oletate* pro eo quod in codice fuit *oleatate*: pro quibus inde a v editiones *oleitas* et *oleitate* (= *olivitas, olivitate*) exhibere solent. Quam formam (*oletas*) etsi cum Keilio intactam reliqui, tamen quomodo cum grammaticae legibus congruere dicam nescio. Olim mihi persuasi librarium, qui saepius *oletum* pro *olivetum* legisset, hac forma deceptum alios decepisse. — Porro mirum est, quod ubi codex Catonis (p. 18, 11sq.) *corcubulas* exhibet pro eo quod editur *corbulas* eodem loco ex Catonis libro transcripto apud Varronem veterem codicem '*corbubulae*' habuisse (p. 39, 23) e diserto testimonio Victorii ad Catonis locum adscripto discimus (cf. Keil comment. in Varron. p. 69). Quo testimonio confisus olim formas mira quadam similitudine insignes ad *corcubulas* (*corcubulae*) revocabam (= *corbiculas*), memor formarum quales sunt *peduculus* pro *pediculus*, *peduculosus* pro *pediculosus* in

glossis traditarum (cf. vol. VII p. 61). - Addo tertium exemplum ex 31, 8, ubi codex *virisicca* (vel *materie querneae virisicca alligato*) habuit: pro quo quod *bene sicca* proponit Keil bonum est per se, sed sic omnes quattuor litterae mutantur; *vere sicca*, de quo cogitat Hauler p. 21, propius ad codicis vestigia accedit, sed minus consulit sententiae. Fortasse nihil mutandum est in loco ex sermone rustico hausto; *virus* est sucus herbarum; *virisiccus* dicitur ut *oridurius* (Corp. gloss. VII 31). Olim de *vir<d>isiccus* cogitavi, ut est *dulcacidus*. Sed utut est, tutius visum est formam non remove.

Ex apertorum autem vitiorum generibus variis quae emendationem expostulant nullum frequentius esse vidi quam quod oculorum negligentia in similes syllabarum vel verborum formas paulo post occurrentes errore delatorum ortum esse apparet. Velut cap. 61 *alt<issime miscebit is tenu>issimas* cum Iucundo scribendum esse Plinius XVII 127 Iuculento testimonio ostendit. Ad quod exemplum cap. 57 novum addit Iucundus: *un<decimo, duo>decimo* certissima emendatione, ut ipsa res indicat. Eodem fortasse ex cap. 3, 1 exemplum accedit, ubi nescio an pro eo quod Iucundus ex Plinii et Columellae libris ad sententiam recte reposuit *ne villa fundum quaerat* (<*neve fundus villam*>) mutato ordine haec praeferenda sit scriptura: *ne <villam fundus neve> villa fundum quaerat*; quod medicamentum sane lenius est. Quibus locis nescio an quartus addendus sit ex cap. 145 hic: *qui placebunt aut custodi aut quis eam oleam em<erit. si opus> erit trapeti, facito. si operarii conducti erunt* (nisi *trapetis* restituere males pro ablativo *trapeti*). Cf. cap. 146 et alia quaedam exempla. — Cui vitiorum generi peculiare accedit ex praetermissione syllabarum illud natum, ut p. 22, 21 est *divito* pro *dividito*, p. 58, 28 *lentibus* pro *lactentibus*, p. 59, 32 *iunto* pro *iuranto*, p. 64, 22 *decovinum* pro *dedolio vinum*, fortasse etiam 19, 22 *uba* pro *verba* (nisi *ŭba* subesse censebimus); quibus sextum locum addo ex 71, 5: ubi cum codex habuerit *quo anno severis sūstramentis per hiemem operito*, aut *substramentis* (vel *sustramentis*) reponunt aut *stramentis* deleto *sum*, aut *semen stramentis* (Keil): ex quibus *substramentis* propter signi-

ficationem displicet, nam neque *substramenta* neque *sustramina* ad operiendum adhibentur, *stramentis* autem codici non satisfacit, *semen stramenti* neque codice neque commendatur (cf. recte Hauler p. 29): scribendum videtur *s(at)um stramentis*, qua scriptura et codicis vestigiis et sententiae simul consulatur. Cf. p. 64, 7: *et ubi semen satum siet, stramentis operiri*. — Ad has quas attuli lacunas accedunt eae quas numeros hausisse putat ex parte cum aliis Keil capitibus X, XI, XIII: ubi nemo dubitabit de 17, 31; nec incertior res est 18, 4, 5, 8, 11, 24, 27; ac ne de 28 quidem dubitari posse credo. Quamquam de hoc vel illo loco erunt qui aliter iudicent. De ceteris lacunis non habeo quod addam. — Contrarium vitiorum genus additamenta sunt, qualia non pauca in Catonis verba penetrasse etiam ex hac altera editione apparet. Quorum additamentorum ratio duplex est. Simplicissima exempla ex mera vocabulorum vel syllabarum iteratione repetenda sunt, velut si p. 21, 7 *arbores et [arbores et] parietes* in Marciano est vel p. 58, 22 *esto item [esto item]*; quo pertineret *dimidiata [tū]* ex *dimidiatata* natum p. 30, 3, nisi potius neglectae concinnitatis exemplum agnoscendum esset. Saepe vocabula ex vicinia inmissa vel anticipata sententiam turbant, ut p. 23, 17 *dextra sinistra foramina* iterata sunt ex eis quae p. 23, 15 praecedunt, vel *luminaria VI* p. 19, 16 cohaerent cum *lumina(ria) VI* v. 15 (de quibus tamen dubitat Hauler; cf. p. XVII). Sed noli credere etiam p. 12, 8 *viridius et* ex v. 5sq. repetitum esse vel *huiusce modi* p. 67, 6 ex eis quae secuntur, vel p. 62, 14 verba *locus . . . faciet* ex 62, 2 (cum Mommseno): ubi me iudice omnia sana sunt. Altera interpolationis species ex glossematis intrusis nata est; ut p. 50, 24 Keil *vinum* recte damnavit (cf. p. 50, 2; 50, 15), quod interpolator ex v. 23 adiecit, ut quale subiectum esset indicaret; item p. 62, 13 *dominus* ex simili interpretamento repetit Mommsen; denique *segetem* falso qui adscripsit p. 64, 28 post *diducere in vias et* nescio an hebetiore sensu aliquid desideraverit. Eodem studio adiectum videretur *siet* p. 21, 22, si revera interpolatum esset: at vide ne potius ex insolita structurae confusione scriptor ipse dixerit *altam facito siet* pro eo quod est *facito alta siet*. Quibus non sine ratione

conferetur anticipatio ex Plauti fabulis nota, cuius exempla nonnulla conguessit Ussing ad Aul. 661 (*nimio hercle ego illum corvom ad me veniat velim*; cf. Mil. gl. 148: *eumque ita | Faciemus ut quod viderit ne viderit*); quamquam rem non prorsus eandem esse ipse intellego. Certe tutius visum est uncos remove. Quod vero p. 68, 1 *morbis* interpolatum esse vult Keil, huius suspicionis cum nulla causa perspiciatur, *morbis*, nisi quidem ex *morbosis* natum est, nescio an retinendum sit. Nec magis *opus est* p. 20, 13 unde venisse dicam habeo (nisi quod *opus* praecedit), etsi quin alienum sit non minus dubito quam quod 41, 14 Keil inclusit *solum*. P. 19, 6 quod legitur *centumpondium incertum nisi incertum* cum Turnebo = *non partitum* interpretaberis, corruptum potius quam interpolatum censeo. A talibus additamentis ad maiora progredi, ut p. 10, 9 verba *instrumenti ne magni siet, loco bono siet* Leo ('Gesch. d. röm. Lit.' p. 471 adn. 2) cum Pontedera damnavit vel p. 52, 25sq. verba *Canes ... sint* P. Weise p. 114 delenda censuit (cf. p. VI), non ausus sum: istae enim difficultates quas exstare facile concedo nescio an potius ex totius libelli compositione et fatis repetendae sint. — Haec de officio grammatici: ad grammaticos accedunt in quibusdam certe partibus iureconsulti, ut Bekker (Z. R. G. a. 1864 p. 416—445), Mommsen in sexta editione libri Brunsviani qui 'Fontes iuris Romani antiqui' inscribitur p. 49sq., Kniep 'Gai Institut. comment. tertius' (a. 1916) p. 279sq., accedunt saepissime antiquarii et historici, ut Bluemner in *Technologia*, Gummerus ('Der röm. Gutsbetrieb' *Klio Beiheft V* 1906), Olck (Nov. annal. t. CXLI a. 1890 p. 577sq., de temporum ratione), alii, quos adibunt qui his quaestionibus vacabunt.

In apparatu conformando cum Keilio id egi, ut 'quid a Politiano e codice adscriptum quidque ex eius silentio concludendum esset, ubique indicaretur et ab his ubi apographa vel Victorii editio dissentiret adnotaretur. Neque tamen eadem ratione in omnibus constanter usus sum. Nam in graviore scripturae discrepantia ipsius Politiani lectionem posui et apographorum vel Victorii testimonia uncis inclusa addidi; aliis locis discrepantes lectiones posui omnes et quis rectius archetypi scripturam expressisset

legendibus diiudicandum reliqui. Semper autem curavi, ne quid deesset quod ad archetypi lectionem eruendam utile videretur'. In re orthographica proecdosin secutus quam proxime ad veterem librum accedendum esse censi: de tota re diligenter quaesivit P. Weise p. 1—64. Constantiae consulere in hoc quidem libello nolui. Apparatus etiam testimonia inserui, discrepantia tamen scripturae plerumque neglecta, nisi ubi oculos hac vel illa re in se convertere visa est. Ubique autem Keilii scriptura quam posuit in minore editione remota a me uti diserte commemoraretur curatum esse volui. Compendiis in adnotatione usus sum praeter ea quae attuli hisce: *Pont.* = Pontedera, *Schn.* = Schneider, *Iuc.* = Iucundus, *Turn.* = Turnebus, *Iord.* = Jordan. His quae praefandi causa attuli subicienda esse censi quaecumque praeterea de singulis locis scitu digna esse aut ipse putavi aut alii monuerunt.

M. PORCI CATONIS de agri cultura inscripsit Keil: ubi *Porci* cum neque in subscriptione (*M. CATONIS de agri cultura expli feliciter*) exstet neque videatur fuisse in inscriptione (*M. CATONIS PRISCI de re rustica liber est in V*), omisi cum Wuenschio Mus. Rhen. t. LXIX (a. 1914) p. 138; non tamen ausus sum verba quae sunt *de agri cultura* temptare cum Haulero l. s. s. p. 11, qui *De re rustica* maluit ratione habita inprimis eorum quae revera insunt in libello. — De summario et singulis eius lemmatis disputavit R. Friderici loco quem supra (p. VI) attuli. Quibus addenda sunt quae Theodorus Birt 'Berl. philol. Wochenschr.' a. 1915, p. 922sq. de eadem re exposuit. De quo summario moneo me in universum in apparatu eidem brevitati studuisse quae apud Keilium est. Itaque lemmata semper conferenda esse cum rubricarum et ipsius Catonis capitulorum initiis satis sit hoc loco monuisse, ne adnotationem lectionibus ex tali collatione petitis praeter rem onerare cogere. — De *uti aedificatam* in lemm. V, *dolia* in lemm. LXXVIII, *metretam* in lemm. CVIII, *ager* in lemm. CXIV, *amurca* in lemm. CXXXIX collatis cum rubricarum verbis dubitationes movit Friderici p. 66, de *erit (erunt)* in lemm. LXXVI p. 67. — Lemm. XIII. Cf. idem p. 64. — Lemm. XIV. Cf. idem p. 74. 79. — Lemm.

XVII. *Si cui locabis* idem p. 67; videntur duae lectiones (*sic al' si et si al' sic*) confusae esse. — Lemm. XIX. *partiaro coquendam* idem p. 67. — Lemm. XXIX. Cf. idem p. 66. — Lemm. XXXVII. Cf. idem p. 65. — Lemm. LI. Hinc rubricam corr. Friderici p. 80. — Lemm. LXXV. Cf. idem p. 73. — Lemm. LXXVI. Cf. ad V. — Lemm. LXXVIII. Cf. ad V. — Lemm. CIV. Cf. p. VI huius praefationis. — Lemm. CVIII. Cf. ad V. — Lemm. CXIV. Cf. ad V. — Lemm. CXXVII. Cf. Friderici p. 69. — Lemm. CXXVIII. Cf. idem p. 70. — Lemm. CXXXI. Verba *si difficile emittit nescica* deleri iubet idem p. 62. — Lemm. CXXXIII. De *ita ut = eo consilio ut* cf. idem p. 64, de *conclusos et clausos* p. 69. — Lemm. CXXXIX. Cf. ad V. — Lemm. CXXXIII. De *antequam* cf. Friderici p. 69. — Lemm. CXXXV et sq. Cf. idem p. 80. — Lemm. CLVIII. Cf. idem p. 68. — Lemm. CLVIII. Cf. idem p. 63. — Lemm. CLXVIII. Cf. idem p. 70. — Lemm. CLXX. Cf. idem p. 80. — Catonis capita 1—5, 5 vernacule vertit Leo 'Gesch. d. röm. Lit.' p. 470—474. — Ante Catonis prima quae sunt verba (p. 9) *Est interdum praestare*, cum duriuscula visa essent doctis, F. Leo l. s. s. p. 271 adn. 4 nonnulla intercidisse coniecit, quam coniecturam R. Wuensch (Mus. Rhen. t. LXIX a. 1914, p. 136) suis argumentis firmare studuit. Ab altera parte R. Friderici p. 48sq. quicquam deesse negavit, quocum fecit Theodorus Birt ('Berl. phil. Wochenschr.' a. 1915, p. 922sq.), sed ut *Esto* praeferret; verba *Est* (vel *Esto*)... *praestare* nescio quomodo pertinere ad capitula praemissa et inscriptionem; eodem spectare verba *ut ad rem redeam* (p. 9, 17). Tetigit rem Stangl ('Berl. phil. Wochenschr.' a. 1914, p. 827sq.), ut iam antea Loefstedt 'Peregr. Aeth.' p. 122. — 9, 18 *institutum* neque genetivus est, ut videtur Fridericio p. 50 (cf. Wuensch l. s. s. p. 136) neque supinum, ut ipse opinatur Wuensch, neque denique sic interpretandum erit cum Birtio p. 926: *quod promisi institutum* (= Werkplan), *principium hoc erit = ad id institutum quod promisi*, sed potius cum Stanglio l. s. s. p. 829sq. pleonasmum tolerari posse censeo. — 10, 4 *agris* in proecdosi omissum revocavi. — 10, 9. Cf. praef. p. XIV. — 10, 15. *vel si vino <bono vel si vino> multo* Hauler. — 11, 14 *uti* quod posuit Keil pro eo quod in libro fuit *ut*

retinere nolui, cum plura sint exempla brevioris formae quam quae remove audeam: quae collegit Krumbiegel in indice suo utilissimo. — 12, 19. De verbis *bene posiveris* egit nuper Sven Lilliedahl ('Philol. Wochenschr.' a. 1922 p. 186): ex cuius disputatione didici etiam Lundstroemium ('Eranos' XV p. 209sq.) rem tetigisse. Quorum cum uterque *bene posiveris* ad apodosin pertinere censeat, hic 'pecuniam tuam bene posueris' interpretatur, ille 'eo demum efficitur, ut bene ponatur villa'. Mihi Keilii sententiam secuto videbatur Cato hoc dicere velle: si in boni praedii regione bona bene villam aedificaveris, si igitur recte in ea habitaveris, libentius et saepius rus venies.

13, 26sq. *ne ares* cum Plinio om. Weise p. 123. — 14, 11. verba *id maxime seri oportet* om. idem cum Varrone l 23, 7, vix recte. — 14, 19. *calido* toleravi cum Haulero p. 13; at cf. Keil ad h. l. p. 22 commentarii. *si in loco crasso aut calido posueris* Varro I 24, 2. 15, 9. *vitem, compluria* <genera>: Hauler. — *vino*, quod Varro non legisse videtur, nescio an spectet ad *vinaces*. — 15, 11. *densa* quid sit incertum est: voluitne *in densa loca* = *in crassa loca*? — 15, 13. Cf. Macrob. VII 6, 13. — 15, 18sq. *quompluria* coll. Cat. orat. 51 et Plaut. Stich. 198 Hauler. — 15, 21 *confricato* Varro I 60, ubi corr. Ursinus. — 16, 14. Verba *Quomodo . . . oporteat* in textu posuit Schneider. — 17, 13. *farrearium* quod in codice fuit dubitanter revocavi. — 17, 17. Verba *Quo modo — oporteat* omissa in codice in initio collocavit ex rubrica Schneider. — 18, 7. Apud Varronem in mea editione ad I 22, 5 post *sirpiculae* V verba *silvaticae* V errore omissa esse nunc vidi. — 18, 11sq. Cf. p. XIII. — 18, 19. *constibilis* firmavit Hauler 'Arch. f. lat. Lexicogr.' I p. 582sq. — 19, 7. Pro *cetera* Merula *certa* proposuit. — 19, 14. *clatros in fenestras maioris lumina* VI *bipedalis* X tutatur Hauler (= 'für größere Fenster mit 6 Lichtöffnungen'). — 19, 19. *materiam* tutatur idem; at cf. Keil comment. p. 22. — 22, 32. *eo plumbum effundere caveat* Keil; cf. p. 23, 3. — 23, 4. De *cunicas* cf. Hauler 'Arch. f. lat. Lexicogr.' I p. 585. — 24, 27. *picentur dolia quae opus sunt picentur* Bannier Mus. Rhen. LXIX a. 1914 p. 494. — 24, 29. *maenae eluantur* Sauppe Var. lect. 13. 25, 25. *lorea* per se bonum est;

v. Gell. X 23, 2; Corp. gloss. lat. VI p. 720. Sed cf. p. 15, 11; 37, 10. — 27, 12. *post meridie sine vento* tutatur Skutsch, 'Kl. Schr.' p. 206 et postulat c. XL contra librum optimum. Idem I 3 *in meridie* corrigit. Cf. p. 167. — 27, 19. <per> *sulcos* Hauler. — 28, 17. *expellito* tutatur Loeffstedt 'Peregr. Aeth.' p. 267. — 31, 8. Cf. p. XII. — 32, 21. *in obliquum* Plinius. — 33, 30. *uti exstet* Hauler. — 34, 13. *summam taleam* potius eam significare quam nos *imam* vocare consuevimus propter locum simillimum Geoponicorum (IX 5, 7) post Schneiderum adnotavit Reuther p. 49. Item saepius *capita* dicit Cato, ubi radices potius exspectamus, quod ipsum Columella XI 2, 29 et Plinius XVII 263 habent. — 36, 21. De figura ἀπό κοινοῦ fortasse recte cogitat Baehrens 'Beitr. z. lat. Synt.' p. 236. — 38, 1. De numero post *pondo* non satis constat; IOXX Keil edidit; cf. comment. ad hunc locum. — 39, 9. Cap. 112, 1 confert Hauler. — 40, 1. Cf. p. XI. — 40, 22. *vase* Hauler p. 14 tutatur, bonum per se, at quattuor versibus post *vaso ligneo* legitur. Ablativum in *o* etiam postea in usu vulgari fuisse docuit Diels ('Sitzungsberichte der Pr. Ak. d. W.' 1922 p. 54). — 43, 10sq. Cf. Wissowa 'Rel. und Kult. d. R.' p. 214². — 45, 10. Pro *poterit* exspectes *poteris*; nisi vero singulari ratione dices *poterit* = *pote erit* impersonaliter infinitivum regere. — 45, 24. Cap. LXXXIII cum Geopon. IX 10, LXXXVI cum Geopon. XVIII 15, LXXXIV cum Geopon. X 48, 4, CXIV et CXV cum Geopon. VIII 18, CXXVI cum Geopon. VIII 20 Reuther p. 4, 7, 12, 13 contulit. — 46, 4. Cf. Friderici l. s. s. p. 73. — 47, 18. De *morsum* cf. Hauler 'Arch. f. lat. Lexicogr.' I p. 583. — 48, 16. Cf. Friderici l. s. s. p. 73. — 50, 4. *Desciderit* = *desiderit* (ita Keil in comment. et in ed. minore) scribendi ratione Italis illo tempore consueta; cf. inter alios Monaci Crestomazia ital. dei primi seculi p. 581. Similia in codicibus Plauti leguntur (*scit pro sit, scimia pro simia*). Cf. commentationem meam de Attonis poliptico scriptam (Sächs. Acad. XXXVII 2 a. 1922 p. 13). — 50, 24. *vinum* tutatur Bannier Mus. Rh. LXIX a. 1914 p. 508. — 55, 8. *hasce* priscum esse nominativum (cf. Hauler p. 24) mihi persuadere non potui; *haece* cum Popma ne scribas, *fabam* scriptura impedit. — 55, 27. De rubrica cf. Friderici p. 73. — 56, 26. Delevi et post P. II

a Keilio additum; item post *P. III* p. 57, 2: utroque loco idem numerus est in fractura et in numero non fracto (ut p. 56, 28 *pes unus digitus unus*); contra p. 56, 29 *P. III et digitos V* est, p. 56, 30 *P. I et digitos III*; p. 57, 3 *P. I et digitos II*. Aliter se habent *pedem et palmum* p. 56, 25 (cf. p. 33, 6); *P. III et palmum* p. 56, 27; *P. III S et P. III S* p. 56, 24. — 57, 19—58, 22 vertit Sam Wide 'Einleitung in die Altertumswissenschaft' II p. 269sq., 58, 10—58, 22 Norden 'Antike Kunstprosa' p. 157, interpretatur Bickel 'Der altröm. Gottesbegriff' p. 75sq. post Deubnerum 'Arch. f. Rel.' XVI 128, Reitzenstein 'Festschr. zur 46. Vers. deutscher Philol.' p. 152sq., habet E. Diehl 'Poet. Rom. vet. rel. p. 3 (qui *duonam* exspectat). — 58, 8. Keilii supplementum removi, cum ne sic quidem verba leniter profluant. — 59, 10. *neve domum [neve] ad* adfertur apud Teuffelium I⁶, p. 227. — 59, 27—63, 13 sextae editioni libri Bruniani 'Font. iur. Rom. ant.' inseruit Mommsen a. 1893, cuius discrepantiam modo in apparatu modo hoc loco enotavi. — 60, 7. *resoluito id viri boni arbitrato <aut> deducetur* Mommsen. — 60, 8sq. 'et strictores delendum' Mommsen. — 60, 15. 'id est opinor *ne quis conductor paciscatur cum alio, ut a conducendo absteineat*' Mommsen. — 60, 20. Cf. p. XI. — 60, 26. *sex iugis vasis si opus erit* coll. c. 10, 2 (*vasa olearia instructa iuga quinque*) Mommsen. — 60, 27. Cf. p. XII. — 60, 28. 'Fortasse ins. *non erunt eo numero ad quem*' Mommsen. — 62, 11. *primas, si non ante acceperit. Dominus* Mommsen. — 62, 14. Cf. p. XIII. — 62, 18. *fines dicito* Mommsen. — 62, 28. *pecunia satis fecerit* malit Mommsen. — 63, 6. *vixerit. In fructum* (fuit fere: *In fructum <Kal. Iun. emptor veniat> et*) . . . Mommsen. — 65, 31sq. Contulit haec cum Oribasio I 278 Reuther cap. II (cui videtur Graecum fontem adhibuisse Cato, commentarius autem qui exstat non ubique genuinam Catonis formam prae se ferre). — 67, 8sq. *Bis <in> die* utroque loco Keil; idem in eadem paragrapho (v. 3) praecedit; tamen exemplis non tantam vim tribuo, ut duo quae praeterea exstant mutem. — 68, 7. *experirus* scripturam obscurare nolui, utut est suspecta. Cf. Friedrich ad Catull. c. 21, 6, Vetter ('Wien. Stud.' 24 p. 534sq.), Sommer² p. 494; *uterus* pro

uteris A habet v. 5. — 70, 11sq. De his formulis quas edidi cum Keilio ut inveni etiam Hauler p. 27sq. pluribus egit; is *mota sueta daries dardaries astataries et huat huat huat ista pista sista dannabo danna ustra* propter triplicationem praeferenda censet et aliorum populorum carmina magica post alios conferri iussit. — 70, 17. *tetigerint* intactum reliqui; praecedit *coierint*. Cf. Thes. l. l. 1746, 27. — 71, 22. Cf. Friderici p. 73.

Sed satis nunc sit adnotationum. Unum est quod gratissimo animo addere lubeat: his plāgulis antequam prelo submitterentur intentos oculos et curam adhibuisse collegas Ienenses mecum coniunctissimos, Carolum Barwick et Fridericum Zucker: quibus quod tertium se adiunxit Edmundus Hauler Vindobonensis, vir de Catonis opusculo purgando optime meritus, gaudebunt qui ipsas has adnotationes perlustrabunt.

Scripsi Ienae mense Martio a. MDCCCXXII.

Georgius Goetz.

M. CATONIS
DE AGRI CVLTVRA LIBER

Pol. = *lectiones codicis Marciani ab Angelo Politiano in principe editione (a. 1471) adnotatae*

V *lectiones editionis principis a Politiano non correctae
v lectiones eiusdem editionis correctae a Politiano*

*Praeter has lectiones Victorii testimonia (ed. Lugdun. a. 1541)
diligenter adscripta sunt.*

Accedunt vetustissimi libri apographa haec:

Cod. Parisinus 6884 A saec. XII/XIII (= A)

Cod. Laurentianus 51, 2 saec. XV (= b)

Cod. Caesenas bibliothecae Malatestianae 24, 2 (= c)

Cod. Laurentianus 51, 1 saec. XV (= f).

Cod. Laurentianus 30, 10 saec. XIV (= m)

CAPITVLA

I Quo modo agrum emi pararique oporteat	
II Patris familiae officia	
III Auctionem uti faciat	
. IIII Prima adulescentia agrum conserere oportere	5
V Villam rusticam uti aedificatam habeat	
VI Bubilia uti bene aedificata habeas	
VII Vilici officia	
VIII Agrum quibus locis conseras	
VIII De fundo suburbano	10
X Ficos quo loco seras	
XI Salicta locis aquis	
XII Quo modo ole<t>um agri iug. CCXL instruere oporteat	
XIII Quo modo <vineae> iug. C instruere oporteat	
XIII Quo modo vasa torcula quinque iuga instruere	15
oporteat	
XV Quo modo torcularium et cellam oleariam parare	
oporteat	
XVI In cella olearia quae opus sint	
XVII Villam aedificandam si[cut] locabis	20
XVIII De maceriis aedificandis	
XVIII Calcem partiario locandam	

1 *Sine inscriptione* (Marci Catonis prisci de re rustica libri capita V) | *Numeros capitulorum om. c et Vict. add. VA* || 3 familiae (familias V familiae *apogr. et Vict.*) || 8 Vilici A Villici V || 13 *add. Vict.* || 14 Quō iug. CC instituere oporteat *Pol. et A*, nisi quod instruere A Quomodo uineae iug. C instruere oporteat *rubr. cap. XI*; item nisi quod instituere *Vict.* || 15 Quomodo uasa torcula quinque iuga instruere oporteat A et *Vict. om. Vc* || 19 opus sint (opus sunt *Pol. c* opus sint A et *Vict.*) 20 si locabis *Vict.* sicut locabis *Pol.* si atlocabis A *om. c*

- XX Materies quid anni tempestitiva sit
 XXI Torcularium si aedificare voles
 XXII In vasa vinaria stipites
 XXIII Trapetum quo modo concinnari oporteat
 5 XXIII Cupam quo modo aedifices
 XXV Trapetum quo modo aedifices
 XXVI Ad vindemiam quae opus sunt ut parentur
 XXVII Vinum Graecum quo modo fiat
 XXVIII Vva cocta ut servetur
 10 XXVIII Vindemia facta ut vasa torcula subligentur
 XXX Sementim ut facias
 XXXI Oleas et reliqua semina cum seres, quo modo ser
 XXXII Stercus ut dividas
 XXXIII Bubus frondem
 15 XXXIII Ad oleam cogendam quae pares
 XXXV Vineae arboresque ut matur[a]e putentur
 XXXVI Vineae ut curetur
 XXXVII Salictum ut suo tempore caedatur
 XXXVIII De sementi faciendae
 20 XXXVIII De agro rubricoso
 XL De faba et vicia siligine hordeo, ubi serantur
 XLI Quae segetem stercorent
 XLII Quae mala in segete sint
 XLIII De vinea et arboribus putatis
 25 XLIII De fornace calcaria
 XLV Si ligna et virgas non poteris vendere
 XLVI Vbi tempestitates malae erunt, quid fieri possit
 XLVII Per ver quae fiant
 XLVIII Insitio vitis et aliarum rerum
 30 XLVIII Ficos et oleas alio modo
 L Sulcos quo modo facias
 LI Vitibus sulcos propaginesque
 LII Olea quo tempore putetur
 LIII De taleis oleagineis
 35 LIII Seminarium quo modo fiat

1 sit v est || 5 Cupam (Cupam trapeti *Pol.* Cuppa trapeti v.
 6 Trapetum quomodo aedifices A *in margine*, c et *Vict.* c.
Pol. || 7 sunt v sint || 18 caedatur (seratur *Pol.* cedatur apo-
 caedatur *Vict.*) || 21 seligine || 25 calcaria *apogr.* et *Vict.* c.
 carea V || 31 facias (fodias *Pol.* facias *apogr.* et *Vict.*)

LV	Harundo quo modo seratur	
LVI	Pomarium seminarium	
LVII	De vinea vetere	
LVIII	Prata quo modo stercorentur	
LVIII	Vbi daps profanata erit, quid fiat	3
LX	Propagatio oleae pomorumque	
LXI	Quae diligentius propagari voles.	
LXII	De faenisicia	
LXIII	Bubus pabulum	
LXIII	De lignis domini	10
LXV	Familiae cibaria quanta dentur	
LXVI	Vinum familiae quantum detur	
LXVII	Pulmentarium familiae	
LXVIII	Vestimenta familiae	
LXVIII	Bubus cibaria	15
LXX	Quo modo ager colatur	
LXXI	Quot plostra habere oporteat	
LXXII	Funem quam longam esse oporteat	
LXXIII	De olea colligenda	
LXXIII	Oleum viride quo modo fiat	20
LXXV	Custodis et capulatoris officia	
LXXVI	Item custodis qui in torculario erit officia	
LXXVII	Vasa vinaria et olearia extollere.	
LXXVIII	Dolia quo modo inbuantur	
LXXVIII	Bubus medicamentum	25
LXXX	Bos si aegrotare coeperit	
LXXXI	Boves ne pedes subterant	
LXXXII	Quo modo bubus medicamentum detur	
LXXXIII	Panem depsticum sic facito	
LXXXIII	Libum hoc modo facito	30
LXXXV	Placentam sic facito	
LXXXVI	Spiram sic facito	
LXXXVII	Scriplitam sic facito	
LXXXVIII	Globulos sic facito	
LXXXVIII	Encytum sic facito	35
LXXXX	Erneum sic facito	

17 Quod ¶ 22 torculario (torculari *Pol.* torculario *apogr. et Vict.*) | erit (erunt *V* erit *apogr. et Vict.*) ¶ 28 detur *apogr. et Vict. om. V* ¶ 35 Encytum *apogr. et Vict.* Encitum, *V* ¶ 36 Erneum *apogr. et Vict.* Herneum *V*

- LXXXXXI Spaeritam sic facito
 LXXXXXII Votum pro bubus
 LXXXXXIII Savillum sic facito
 LXXXXXIII Pultem Punicam sic facito
 5 LXXXXXV Graneam triticeam sic facito
 LXXXXXVI Amulum sic facito
 LXXXXXVII Salem candidum sic facito
 LXXXXXVIII Gallinas et anseres sic farcito
 LXXXXXVIII Palumbum recentem sic farcito
 10 C Aream sic facito
 CI Frumento ne curculio noceat
 CII Olea si fructum non fert
 CIII Fici uti grossos teneant
 CIII Involvolus in vinea ne sit
 15 CV Oves ne scabrae fiant
 CVI Amurca axem unguito
 CVII Vestimenta ne tiniae tangant
 CVIII Fici aridae ut integrae sint
 CVIII Oleum si in metretam addes
 20 CX Virgas murteas uti serves, item aliud genus
 CXI Si bovem aut aliam quadrupedem serpens
 momorderit
 CXII Boves uti valeant
 CXIII Vinum familiae per hiemem qui utatur
 25 CXIII Qui ager a mari aberit, ibi vinum graecum sic
 facito
 CXV Aquae marinae concinnatio
 CXVI Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odo-
 rata sint
 30 CXVII Vinum si voles experiri duraturum sit necne
 CXVIII Vinum asperum quod erit lene et suave si
 voles facere, quid facias
 CXVIII Vt odorem malum eximas de vino, quid facere
 debeas
 35 CXX Si voles scire vinum aquam habeat necne,
 quid facere debeas

1 Speritam *apogr. et Vict.* Spaericam V || 14 Inuoluulus (*Conuoluulus Pol.* *Conuoluulus v Inuoluulus apogr. et Vict.*) || 15 scabrae v scabiae || 32 quid facias *apogr. et Vict.* quam facias *Pol.*

- CXXI Vinum Coum si voles facere, q. a. m. facias
 CXXII Vinum concinnare ut alvum bonam facias
 CXXIII In vinum mustum veratri atrī manipulum
 coicias, ut bonam alvom facias
 CXXIII Vinum ad alvum movendam quo modo facias 5
 CXXV Si lentim servare vis, quid facere debeas
 CXXVI Oleae albae quo modo condiantur
 CXXVII Oleam albam quam secundum vindemiam [si]
 uti vis, q. a. m. condias
 CXXVIII Epityrum album nigrum varium q. a. m. ex 10
 olivis facias
 CXXVIII Mustum si voles totum annum habere, quid
 facias
 CXXX Mustacios quem ad modum facias
 CXXXI Vinum concinnare ad lotium, si difficile emittit 15
 vessica
 CXXXII Vinum ad ischiacos concinnare
 CXXXIII Vt canes interdū conclusos habeas, ita ut
 noctu acriores sint
 CXXXIII Vinum murteum q. a. m. facere debeas 20
 CXXXV Ad tormina et si alvos non consistet, <et> si
 taeniae et lumbrici molesti erunt, quid fa-
 cere debeas
 CXXXVI Ad dyspepsiam et stranguriam
 CXXXVII Si habitationem delutare vis 25
 CXXXVIII Aream quo modo facias
 CXXXVIII Vt ligna amurca spargantur
 CXXXIX Piro florente ut dapem pro bubus facias
 CXL Dapem quo modo facias
 CXLII Propagatio pomorum 30
 CXLIII Antequam messem incipias, ut porcā praeci-
 daneam facias
 CXLIII Quem ad modum tunicas ceterasque res et ubi
 emas
 CXLV Politionem quo pacto redemptori dare debeas 35
 CXLVI Vineam redemptori partiario ut des

1 q. a. m. *Vict.* quam facias || 3 atrī *Vict.* acri || 8 *del. Keil*
 10 q. a. m. ex oliuis facias *om. V add. apogr. et Vict.* || 21 *add. v* |
 28 florente **A** et *Vict.* florenti *Pol.* || 31 porca (porcam **A** *Vict.*
 porca **c** *Pol.*)

CXLVII Vt boves feriis iungere tibi liceat

CXLVIII Quem ad modum lucum conlucare debeas

CXLVIII Si fodere voles, altero piaculo quid facere debeas

5 CL Si agrum lustrare vis, quid facere debeas

CLI Vilici officia

CLII Vilicae officia

CLIII Lex oleae legundae

CLIII Lex oleae faciundae

10 CLV Lex oleae pendentis

CLVI Lex vini pendentis

CLVII Lex vino in doliis

CLVIII Lex pabulo locando

CLVIII De fructibus ovium vendundis

15 CLX Cupressum quo modo seras

CLXI De scopis virgeis

CLXII De vino faecato

CLXIII Vinum emptoribus quo modo metiaris

CLXIII Per hiemem aquam de agro depellere

20 CLXV Brassica quot medicamenta in se habeat

CLXVI Alvum si voles deicere, quid facere debeas

CLXVII Intertrigini, si via ibis, remedium

CLXVIII Luxum ut excantes

CLXVIII Asparagus quo modo seratur

25 CLXX De salsura ofellae Puteolanae

5 lustrare vis *Vict.* lustraueris || 7 Vilicae officia *om. Pol. c postea add. A* || 14 De fructibus ovium uendundis *apogr. et Vict. Fructus (De fructibus Pol.) ovium qua lege uenierit V* || 18 admetiaris v *Keil* || 20 quod || 21 deicere v *delicere*

M. CATONIS

DE AGRICULTURA LIBER

Est interdum praestare mercaturis rem quaerere, nisi
tam periculosum sit, et item fenerari, si tam honestum 5
sit. maiores nostri sic habuerunt et ita in legibus posi-
verunt, furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.
quanto peiorem civem existimarint feneratorem quam fu-
rem, hinc licet existimare. et virum bonum quom lauda- 2
bant, ita laudabant, bonum agricolam bonumque colonum. 10
amplissime laudari existimabatur qui ita laudabatur. mer- 3
catorem autem strenuum studiosumque rei quaerendae
existimo, verum, ut supra dixi, periculosum et calami-
tosum. at ex agricolis et viri fortissimi et milites strenuis- 4
simi gignuntur, maximeque pius quaestus stabilissimus- 15
que consequitur minimeque invidiosus, minimeque male
cogitantes sunt qui in eo studio occupati sunt. nunc ut ad
rem redeam, quod promisi institutum principium hoc erit.

Praedium quom parare cogitabis, sic in animo habeto, 11
uti ne cupide emas neve opera tua parcas visere et ne 20
satis habeas semel circumire. quotiens ibis, totiens magis
placebit quod bonum erit. vicini quo pacto niteant, id ani- 2
mum advertito: in bona regione bene nitere oportebit. et
u[i]ti eo introeas et circumspicias, uti inde exire possis.
uti bonum caelum habeat, ne calamitosum siet, solo bono, 25
sua virtute valeat. si poteris, sub radice montis siet, in 3
meridiem spectet, loco salubri, operariorum copia siet,

1 *Sine inscriptione* (Marci Catonis prisci de re rustica liber
V) || 4 *Quaedam deesse conicit Leo: cf. praef.* || 9. 10 *Cf. Plin.*
18, 11 || 14 *Cf. Plin.* 18, 26 || 19 R. I *Quomodo agrum emi pa-*
rarique oporteat | *Cf. Plin.* 18, 26—29; *Colum.* 1, 4, 1 || 20 *operae*
Plin. 18, 26 || 24 *del. apographa Italorum* || 25 *Cf. Plin.* 18, 28 |
26 *Cf. Varr.* 1, 7, 1; *Plin.* 17, 36

bonumque aquarium, oppidum validum prope siet [si] aut
 mare aut amnis, qua naves ambulant, aut via bona cele-
 4 brisque. siet in his agris, qui non saepe dominos mutant: qui
 in his agris praedia vendiderint, eos pigeat vendidisse. uti
 5 bene aedificatum siet. caveto alienam disciplinam temere
 contempnas. de domino bono colono bonoque aedificatore
 melius emetur. ad villam cum venies, videto, vasa torcula
 5 et dolia multane sient: ubi non erunt, scito pro ratione
 fructum esse. instrumenti ne magni siet, loco bono siet.
 10 videto, quam minimi instrumenti sumptuosusque ager ne
 6 siet. scito idem agrum quod hominem, quamvis quaestuo-
 7 sus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum. prae-
 dium quod primum siet, si me rogabis, sic dicam: de omni-
 bus agris optimoque loco iugera agri centum, vinea est
 15 prima, [vel] si vino <bono et> multo est, secundo loco
 hortus inriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pra-
 tum, sexto campus frumentarius, septimo silva caedua,
 octavo arbustum, nono glandaria silva.

II] Pater familias ubi ad villam venit, ubi larem familiarem
 20 salutavit, fundum eodem die, si potest, circumeat; si non
 eodem die, at postridie. ubi cognovit, quo modo fundus
 cultus siet operaque quae facta infectaque sient, postrid-
 die eius diei vilicum vocet, roget, quid operis siet factum,
 quid restet, satisne temperi opera sie<n>t confecta, possitne
 25 quae reliqua sient conficere, et quid factum vini, frumenti
 2 aliarumque rerum omnium. ubi ea cognovit, rationem inire
 oportet operarum, dierum. si ei opus non apparet, dicit
 vilicus sedulo se fecisse, servos non valuisse, tempestates
 malas fuisse, servos aufugisse, opus publicum effecisse,
 30 ubi eas aliasque causas multas dixit, ad rationem operum
 3 operarumque vilicum revoca. cum tempestates pluviae
 fuerint, quae opera per imbrem fieri potuerint, dolia lava-
 ri, picari, villam purgari, frumentum transferri, stercus

1 *del. Luc.* | *Cf. Gell. 10, 26, 8* || 4 *eos Gronov. quos*
 9 *Verba instrumenti ... bono siet del. Pontedera* || 13 *Cf. Varr. 1,*
 7, 9 || 15 *del. et add. Leo ex Varr. l. s. s. (si vino bono vel*
si vino multo praeivit Ursino duce Keil) || 16 *Cf. Plin. 16, 176* ||
 19 *R. II Patris familiae (familias Vb familiae A et Vict.) of-*
ficia | Cf. Colum. 1, 8, 20 || 21 *ad postridie* || 22 *operaque quae*
*facta *Luc.* opera quaeque facta* || 24 *add. Luc.* || 28 *sedolosa fe-*
cisse (sedulo se fecisse V)

foras efferri, stercilinum fieri, semen purgari, funes sarciri, novos fieri; centones, cuculiones familia(m) oportuisse sibi sarcire. per ferias potuisse fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, spinas runcari, expinsi far, munditias fieri. cum servi aegrotarint, cibaria tanta dari non oportuisse. ubi (ea) cognita aequo animo sint, quae reliqua opera sint curare uti perficiantur: rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli causa quae parata sunt; rationem vinariam, oleariam, quid venierit, quid exactum siet, quid reliquum siet, quid siet quod veneat: quae satis accipiunda sint, satis accipiantur: reliqua quae sint uti compareant. siquid desit in annum, uti paretur: quae supersint, ut veneant: quae opus sint locato, locentur: quae opera fieri velit et quae locari velit, uti imperet et ea scripta relinquat. pecus consideret. auctionem uti faciat: vendat oleum, si pretium habeat, vinum, frumentum quod supersit vendat: boves vetulos, armenta delicula, oves deliculas, lanam, pelles, plostrum vetus, ferramenta vetera, servum senem, servum morbosum, et siquid aliud supersit, vendat. patrem familias vendacem, non emacem esse oportet.

Prima adolescentia patrem familiae agrum conserere studere oportet. aedificare diu cogitare oportet, conserere cogitare non oportet, sed facere oportet. ubi aetas accessit ad annos xxxvi, tum aedificare oportet, si agrum consitum habeas. ita aedifices, ne villa fundum quaerat (neve fundus villam). patrem familiae villam rusticam bene aedificatam habere expedit, cellam oleariam, vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare: et rei et virtuti et

1 stercilinum *Vict. in explicationibus et apographa nonnulla* (stercilinium *Pol. Ab sterquilinum v*) || 2 *add. v* || 3 *Cf. Colum. 2, 21, 3* || 5 *far Vict. et coniectura Pol. lar* || 7 *ea add. Keil (cf. 10, 26) haec Luc.* | quae (quaeue c que b) reliqua *Abc quae V queue mf* || 10 *oliarium* || 14 *uti Keil* || 15 *uti imperet apogr. et Vict. ut imperet Pol.* || 16 *R. III Auctionem uti faciat. Auctionem* || 20 *Cf. Plut. Cat. c. 4* || 21 *Cf. Plin. 18, 30; Diom. p. 368, 26* || 23 *R. IIII Prima adolescentia agrum conserere oportet* | *Cf. Plin. 18, 31; Colum. 1, 4, 8* || 27. 28 *neve fundus villam add. Luc. ducibus Columella 1, 4, 8 et Plin. 18, 32; cf. praef. R. V Villam rusticam uti aedificatam habeat. Patrem*

gloriae erit. torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici possit. olea ubi lecta siet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. cogitato quotannis tempestates magnas venire et oleam deicere solere. si cito sustuleris et vasa parata erunt, damni nihil erit ex tempestate et oleum viridius et melius fiet. si in terra et tabulato olea nimium diu erit, putescet, oleum fetidum fiet. ex quavis olea oleum viridius et bonum fieri potest, si temperi facies. in iugera oleti CXX vasa bina esse oportet, si oletum bonum beneque frequens cultumque erit. trapetos bonos privos in pares esse oportet, si orbis contriti sient, ut conmutare possis, funes loreos privos, vectes senos, fibulas duodenas, medipontos privos loreos. trochileas Graecanicas binis funibus sparteis ducunt: orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius duces: si rotas voles facere, tardius ducetur, sed minore labore. bubilia bona, bonas praesepis Faliscas clatratas, clatros interesse oportet pede. si ita feceris, pabulum boves non eicient. villam urbanam pro copia aedificato. in bono praedio si bene aedificaveris, bene posiveris, ruri si recte habitaveris, libentius et saepius venies: fundus melius erit, minus peccabitur, fructi plus capies. frons occipitio prior est: vicinis bonus esto; familiam ne siveris peccare. si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, opera[s] facilius locabis, operarios facilius conduces: si aedificabis, operis, iumentis, materi[a]e adiuva bunt: si quid bona salute usus venerit, benigne defendent.

V] Haec erunt vilici officia. disciplina bona utatur. feriae serventur. alieno manum abstineat, sua servet diligenter. litibus familia supersedeat: si quis quid deliquerit, pro noxa bono modo vindicet. familiae male ne sit, ne algeat, ne esuriat: opere bene exerceat, facilius malo et alieno prohibebit. vilicus si nolet male facere, non faciet. si passus

3 quod annis A quot annis V et apographa recentiora || 7 ex cod. Medic. m et corr. A et || 8 viridius et deleri iussit Keil; tutatur Hauler p. 12 || 14 ducunt Keil ducant | orbiculis v urbiculis || 15 ducentur v || 16 R. VI Bubilia uti bene aedificata habeas. Bubilia || 19 Cf. Plin. 18, 31; 44 || 21 melius apographa recentiora et Vict. melior VA, Keil || 24 del. Schneid. || 27 R. VII Vilici officia | Cf. Plin. 18, 36; Colum. 1, 8 || 29 familia Pol. A familiae apographa recentiora || 30 Cf. Plin. 18, 44

erit, dominus inpune ne sinat esse. pro beneficio gratiam referat, ut aliis recte facere libeat. vilicus ne sit ambulator, sobrius siet semper, ad cenam nequo eat. familiam exerceat, consideret, quae dominus imperaverit fiant. ne plus censeat sapere se quam dominum. amicos domini, 3
eos habeat sibi amicos. cui iussus siet, auscultet. rem di- 6
vinam nisi Conpitalibus in conpito aut in foco ne faciat. iniussu domini credat nemini: quod dominus crediderit, exigat. satui semen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. duas aut tres familias habeat, unde utenda 10
roget et quibus det, praeterea nemini. rationem cum do- 4
mino crebro putet. operarium, mercen<n>arium, politorem diutius eundem ne habeat die. nequid emisse velit insciente domino, neu quid dominum celavisse velit. parasitum nequem habeat. haruspicem, augurem, hariolum, Chaldaeum 15
nequem consuluisse velit. segetem ne defrudet: nam id infelix est. opus rusticum omne curet uti sciat facere, et id faciat saepe, dum ne lassus fiat: si fecerit, scibit in mente 5
familiae quid sit, et illi animo aequiore facient. si hoc faciet, minus libebit ambulare et valebit rectius et dormi- 20
bit libentius. primus cubitu surgat, postremus cubitum eat. prius villam videat clausa uti siet, et uti suo quisque loco cubet et uti iumenta pabulum habeant.

Boves maxima diligentia curatos habeto. bubulcis op- 6
sequito partim, quo libentius boves curent. aratra vome- 25
resque facito uti bonos habeas. terram cariosam cave ne ares, neve plostrum neve pecus inpellas. si ita non cave-
ris, quo inpuleris, trienni[i] fructum amittes. pecori et bu- 7
bus diligenter substernatur, unguulae curentur. scabiem
pecori et iumentis caveto: id ex fame et si inpluit fieri 30
solet. opera omnia mature conficias face. nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ovibus bubusque. stercilinum magnum stude ut 8

11 praeterea (praeter eas V praeterea *apogr. et Vict.*) || 12 putet (paret V patet *corr.* putet A putet *apographa recentiora*) || 16 Cf. *Plin. 18, 200* || 24 opsequito et s. scr. 1° tor *Pol.* obsequitor *apogr.* || 26 Cf. c. 34, 2; 37, 1; *Plin. 17, 34* || 27 plostrum *Luc. plastrum* || 31 Cf. *Plin. 18, 44* || 34 stercilinum A stercilinium *Pol. et apogr. recentiora sterquilinum v*

habeas. stercus sedulo conserva: cum exportabis, purgato et conminuito; per autumnum evehito. circum oleas autumnitate ablaqueato et stercus addito. frondem populneam, ulmeam, querneam caedito per tempus: eam condito non
 5 peraridam, pabulum ovibus. item faenum cordum, sicilimenta de prato, ea arida condito. post imbrem autumnum rapinam, pabulum lupinumque serito.

VI] Agrum quibus locis conseras, sic observari oportet. ubi ager crassus et laetus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet. in agro crasso et caldo oleam conditivam, radium maiorem, Sallentinam, orcitem, poseam, Sergianam, Colminianam, albicerem, quam earum in iis locis optimam dicent esse, eam
 10 maxime serito. hoc genus oleae in xxv aut in xxx pedes conserito. ager oleo conserundo, qui in ventum favonium spectabit et soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. qui ager frigidior et macrior erit, ibi oleam Licinianam seri oportet. si in loco crasso aut calido severis, hostus nequam erit et ferundo arbor peribit et muscus ruber molestus erit. circum coronas et circum vias ulmos serito et
 20 partim populos, uti frondem ovibus et bubus habeas, et materies, siquo opus sit, parata erit. sicubi in iis locis ripae aut locus umectus erit, ibi cacumina populorum serito
 25 et harundinetum. id hoc modo serito: bipalio vortito, ibi oculos harundinis pedes ternos alium ab alio serito. ibi corrudam serito, unde aspar<a>gi fiant. nam convenit harundinetum cum corruda, eo quia foditur et incenditur et umbram per tempus habet. salicem Graecam circum harundinetum serito, uti siet qui vineam alliges.

Vineam quo in agro conseri oportet, sic observato. qui locus vino optimus dicetur esse et ostentus soli, Amin-

2 conminuito (communio V) | Cf. c. 29; Plin. 17, 127 || 3 Cf. Plin. 16, 92 || 8 R. VIII Agrum quibus locis conseras | Cf. Varr. 1, 23 sqq.; Plin. 18, 163 || 12 Cf. Plin. 15, 20 || 15 in post aut om. V add. apogr. et Vict. | Cf. Plin. 17, 93 || 16 nisi qui ex Varr. 1, 24 Keil; cf. praef. || 19 si in Amc sin in Vbf | caldo Luc., Keil || 20 Cf. Plin. 17, 223 || 23 materies Varro 1, 24. materia Cf. Plin. 16, 173; 19, 145 || 25 prius ante bipalio apud Catonem legisse videntur Keilio Varro 1, 24, 4 et Plin. 16, 173; cf. praef. 27 add. v || 31 add. Keil duce Varrone 1, 25 | Cf. Plin. 14, 46

nium minusculum et geminum eugen[a]eum, helvolum minusculum conserito. qui locus crassus erit aut nebulosior, ibi Aminnium maius aut Murgentinum, Apicium, Lucanum serito. ceterae vites, miscellae maxime, in quemvis agrum conveniunt.

Fundum suburbanum arbustum maxime convenit habere: et ligna et virgae venire possunt, et domino erit qui utatur. in eodem fundo suum quidquid conseri oportet: vitem † cōpularia Aminnium minusculum [vino] et maius et Apicium: uvae in olla in vinace<i>s</i> conduntur: eadem in sapa, in musto, in lora recte conduntur. quas suspendas duracinas Aminnias maiores, vel ad fabrum ferrarium pro passis ea<e> recte servantur. poma, mala strutea, Cotonea Scantiana, Quiriniana, item alia conditiva, mala mustea et Punica (eo lotium suillum aut stercus ad radicem addere oportet, uti pabulum malorum fia[n]t), pira volaema, Aniciana [et] sementiva (haec conditiva in sapa bona erunt), Tarentina, mustea cucurbitiva, item alia genera quam plurima serito aut inserito. oleas orc[h]ites, posias: eae optime conduntur vel virides in muria vel in lentisco contusae, vel orcites ubi nigrae erunt et siccae, sale confriato dies V: postea salem excutito, in sole ponito biduum, vel sine sale in defrutum condito. sorba in sapa condere vel siccare: arida facias. item pira facias. ficos mariscas in loco cretoso et aperto serito: Africanas et Herculaneas, Sarcocollas, hibernas, Tellanas atras pediculo longo, eas in

1 om. Varro 1, 25 || 2 crassior ex Varrone et Plinio Keil; sed cf. 'Berl. ph. W.' a. 1894 p. 1099, Hauler p. 13 || 6 R. VIII De fundo suburbano || 9. 10 Cf. Varro 1, 58 (Cato ait uvam aminneam minusculam et maiorem et apiciam in ollis commodissime condi) || 9 vitium <genera> conpluria Keil; cf. praef. | vinum Keil malus (maius A) || 10 uvae Keil eae | add. v ex Plin. || 11 'in marginibus vetusti codicis erat hoc verbum densa, at intus lora' Pol., cf. praef. || 12 aminneas || 13 add. Vict. | Cf. c. 143 || 14 quiriana Plin. 15, 50 || 16 pabulum cod. Medic. m fabulum del. Gesner | Cf. Plin. 15, 56 || 16. 17 aniciana sementiva Varro 1, 59. aniciana et sementiva (sementina V sementiva apogr. et Vict.) || 18. 19 quam plurima luc. quam pluris | del. Varro 1, 60 Cf. Plin. 15, 21 || 21 orcites (orchites V) | dies V (dies II Pol. et apogr. rec. dies u. A dies V Vict. dies quinque Varro) || 23 sorua Cf. Plin. 15, 85 || 24 R. X Ficos quo loco seras | Cf. Plin. 15, 72

loco crassiore aut stercoreato serito. pratium si inrigivum habebis, si non erit siccum, ne faenum desiet, summittito.

2 sub urbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, bulbos Megaricos, murtum coniugulum et album et nigrum, loream Delphicam et Cypriam et silvaticam, nuces calvas, Abellanas, Praenestinas, Graecas, haec facito uti serantur. fundum <sub>urbanum, et qui eum fundum solum habebit, ita paret itaque conserat, uti quam sollertissimum habeat.

VIII] Salicta locis aquosis, umectis, umbrosis, propter amnes 10 ibi seri oportet; et id videto uti aut domino opus siet aut ut vendere possit. prata inrigiva, si aquam habebis, id potissimum facito: si aquam non habebis, sicca quam plurima facito. hoc est praedium quod ubi vis expedit facere.

X] Quo modo oletum agri iugera CCXL instruere oporteat. 15 vilicum, vilicam, operarios quinque, bubulcos III, asinarium I, subulcum I, opilionem I, summa homines XIII: boves trinos, asinos ornatos clitellarios qui sterces vectent 2 tris, asinum <molarium> I, oves C: vasa olearia instructa iuga V, ahenum quod capiat Q. XXX, operculum aheni, 20 uncus ferreos III, urceos aquarios III, infidibula II, ahenum quod capiat Q. V, <operculum aheni,> uncus III, labellum pollulum I, amphoras olearias II, urnam quinquagenariam unam, trullas tris, situlum aquarium I, pelvim I, matelionem <I>, trullium <I>, scutrisum <I>, matellam <I>, 25 nassiternam <I>, trullam <I>, candelabrum <I>, sextarium <I>: plostra maiora III, aratra cum vomeribus VI, iuga cum 3 loris ornata III, ornamenta bubus VI: irpicem I, crates sterkerarias III, sirpeas sterkerarias III, semuncias III, instrata

1 inrigivum A cf irrigivum P || 3 Cf. Plin. 21, 1 || 4 megaricos Plin. 19, 93 magaricos | Cf. c. 133; Plin. 15, 122; 127 5 cypream (cypram Pol. cypream vel cipream apogr.) | Cf. c. 143; Plin. 15, 90 || 7 add. Iuc. || 9 R. XI Salicta locis aquosis || 10 domino Keil domum || 14 R. XII Quomodo oletum agri iugera CCXL instruere oporteat | Quomodo—oporteat post rubr. om. cf. praef. Cf. Varro 1, 18, 1 (oliuetum); 19, 1; 22, 3 || 16 summa h. XIII 18 add. ex Varrone 1, 19 Meurs. || 21 add. ex 19 et 11, 2 Keil 22 pollulum I (I om. Pol. add. apogr.) | oliareas | urnam om. V add. apogr. || 23 matelionem (matellionem Ab matelionem Vcf) || 24—26 (plostra). numeros add. Keil. om. codex || 24 scutrisum (unum add. V om. apogr.) || 25 trullam (trulliam V trulliam apogr.) || 27 irpicem Beroald. urpicem | grates sterkerarias

asinis III: ferramenta, ferreas VIII, sarcula VIII, palas III, rura V, rastros quadridentes II, falces faenarias VIII, stramentarias V, arborarias V, securis III, cuneos III, fistulam farrariam I, forpicis II, rutabulum I, foculos II: dolia olearia C, 4 labra XII, dolia quo vinacios condat X, amurcaria X, vina- 5 ria X, frumentaria XX, <labrum> lupinarium I, series X, labrum eluacrum I, solium I, labra aquaria II, opercula doliis seriis priva: molas asinarias unas et trusatilis unas, Hispaniensis unas, molilia III, abacum I, orbes aeneos II, mensas II, scamna magna III, scamnum in cubiculo I, sca- 10 billa III, sellas III, solia II, lectum in cubiculo I, lectos 5 loris subtentos III et lectos III: pilam ligneam I, fullonicam I, telam togalem I, pilas II, pilum fabarium I, farrearium I, seminarium I, qui nucleos succernat I, modium I, semodium I: culcitas VIII, instragula VIII, pulvinos XVI, 15 operimenta X, mappas III, centones pueris VI.

Quo modo vineae iugera C instruere oporteat. vilicum, [XI vilicam, operarios X, bubulcum I, asinarium I, salictarium I, subulcum I, summa homines XVI: boves II, asinos plostrarios II, asinum molarium I: vasa torcula instructa III, dolia 20 ubi quinque vindemiae esse possint culleum DCCC, dolia ubi vinaceos condat XX, frumentaria XX, opercula doliorum 2 et tectaria priva, urnas sparteas VI, amphoras sparteas III, infidibula II, cola vitilia III, cola qui florem dema[n]t III, urceos mustarios X: plostra II, aratra II, iugum plostra- 25 rium I, iugum vinarium I, iugum asinarium I, orbem aeneum I, molile I: ahen[e]um quod capi<a>t culleum I, operculum aheni I, uncos ferreos III, ahenum coculum quod capiat culleum <I>, urceos aquarios II, nassiternam I, pelvim I, 3 matellionem I, trulleum I, situlum aquarium I, scutrisum 30 <I>, trullam <I>, candelabrum <I>, matellam <I>, lectos III,

2 falces fenarias VIII *cod. Medic.* m falces fenarias ·N· III
4 oliaria || 6 *add. Luc. ex 11, 3* || 11 solia duo v solla II || 13 togalem m iogalem | farrarium b *et Keil* || 15 instragula v instra-
neam
cula || 17 R. XIII Quomodo uineae (uinae *Pol.* uineae *apogr.*) iugera C instituere (instruere A) oporteat | Quomodo—oporteat *post rubricam om.* | *Cf. Varr. 1, 18; 19; 22* || 24 *del. Keil 27 om. v* | capit (capiat V capit *apogr. et Vict.*) || 28.29 quod capiat v quod capeat || 29 *add. Keil* | nassiternam *apogr.* nasiternam V || 31 *numeros add. Keil ex parte cum v*

scannum I, mensas II, abacum I, arcam vestiariam I, arma-
 rium promptarium I, scamna longa VI, rotam aquariam I,
 modium praeferratum I, semodium I, labrum eluacrum I,
 4 solium <I>, labrum lupinarium I, serias X: ornamenta bu-
 5 bus <II>, ornamenta asinis instrata III, semuncias III, spor-
 tas faecarias III, molas asinarias III, molas trusatilis unas:
 ferramenta, falces sirpiculas V, falces silvaticas VI, arbora-
 rias III, secures V, cuneos IIII, vomeres <II>, ferreas X, pa-
 las VI, rutra IIII, rastros quadridentes II, crates stercorarias
 10 IIII, sirpium stercorarium I, fa<I>culas viniaticas XL, fa<I>-
 5 culas rustarias X, foculos II, forpices II, rutabulum <I>: cor-
 [cu]bulas Amerinas XX, quala sataria vel alveos XL, palas
 ligneas XL, luntris II, culcitas IIII, instragula IIII, pulvinos
 VI, oper<i>menta VI, mappas III, centones pueris VI.

XII] In torcularium quae opus sunt. vasis quinis prela
 16 temperata V, supervacanea III, suculas V, supervacaneam I,
 funes loreos V, subductarios V, melipontos V, troclias X,
 capistra V, assercula ubi prela sita sient V, serias III, vectes
 XL, fibulas XL constibilis ligneas, qui arbores conprimat,
 20 si dishiascent, et cuneos VI, trapetos V, cupas minusculas X,
 alveos X, palas ligneas X, rutra ferrea quinque.

XIII] In torcularium in usu quod opus est. urceum I, ahe-
 num quod capiat Q. V, uncus ferreos III, orbem aheneum I,
 molas *, cribrum I, incerniculum I, securim I, scannum I,
 25 seriam vinariam I, clavem torculari I, lectum stratum ubi
 duo custodes liberi cubent (tertius servus una cum factori-
 bus uti cubet), fiscinas novas *, veteres *, epidromum <I>,
 pulvinum <I>, lucernas *, corium I, craticulas duas, carna-
 rium I, scalas unas.

4 add. Keil cum V || 5 add. Pont. || 6 trusatilis unas v unas
 trusatilis || 7 silvaticas V Varro 1, 22, 5 || 8 add. Pont. || 10 add.
 Turnebus Advers. 7, 23 duce Varrone 1, 22, 5 || 11 forpices apogr.
 et Vict. forcipes V | add. Keil || 12 del. v || 14 add. v cum non-
 nullis apographis || 15 R. XIII Quomodo uasa torcola V iuge-
 rum instruere oporteat. In torcolarium || 17 melipontis cod. me-
 diponthos Beroald. | troclias apogr. trochlias Pol. trochleas v
 18 assercula quinque ubi praela luc. assercula V biprela | serias
 V senas apogr. || 20 cupas apogr. et Vict. cuppas V || 22 R. XV
 Quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat ||
 22. 23 urceum unum aenum quod v urceum ahenum I quod ||
 24 lacunam indicavit Keil || 27 sq. add. Keil: idem ceteras la-
 cunas indicavit

In cellam oleariam haec opus sunt. dolia olearia, oper- 2
cula, labra olearia XIII, concas maioris II et minoris II,
trullas aheneas tris, amphoras olearias II, urceum aquarium I, 3
urnam quinquagenariam I, sextarium olearium I, labellum I,
infidibula II, spongeas II, urceos fictiles II, urnales II, trullas 5
lignas II, claves cum clostris in cellas II, trutinam I, cen-
tumpondium incertum I et pondera cetera.

Villam aedificandam si locabis novam ab solo, faber [XIII]
haec faciat oportet. parietes omnes, uti iussitur, calce et
caementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia, quae opus 10
sunt, limina, postes, iugumenta, asseres, fulmentas, prae-
sepis bubus hibernas aestivas Faliscas, equile, cellas fani- 2
liae, carnaria III, orbem, ahenea II, haras X, focum, ianuam
maximam et alteram quam volet dominus, fenestras, cla-
tros in fenestras maioris bipedalis X, lumina<ria> VI, scamna 15
III, sellas V, telas togalis duas, [luminaria VI] paullulam
pilam ubi triticum pinsat I, fulloniam I, antepagmenta, vasa
torcula II. hae rei materiem et quae opus sunt dominus 3
praebebit et ad opus dabit, serram I, lineam I (materiem
dumtaxat succidet, dolabit, secabit facietque conductor), 20
lapidem, calcem, harenam, aquam, paleas, terram unde lu-
tum fiat. si de caelo villa tacta siet, de ea re v<er>ba uti
fia<n>t. huic operi pretium ab domino bono, qui bene
praebeat quae opus sunt et nummos fide bona solvat, in
tegulas singulas II S. tectum sic numerabitur: tegula in- 4
tegra quae erit, quae non erit, unde quarta pars aberit, 26
duae pro una, conciliares quae erunt pro binis putabuntur;
vallus quot erunt, in singulas quaternae numerabuntur.

Villa lapide calce. fundamenta supra terram pede, cete-

1 R. XVI In cella olearia quae opus sint || 7 incertum ob-
scurum, del. Keil || 8 R. XVII Villam aedificandam si locabis
13 orbem om. Pol., add. apogr. || 15. 16 maioris lumina VI bi-
pedalis X scamna III sellas V telas togalis duas luminaria VI
paullulam pilam cod., ubi lumina<ria> VI et [luminaria VI]
Meursius, verba traiecit Keil ex parte cum v || 19. 20 dabit
succidet dolabit serram I lineam I materiam dumtaxat secabit
facietque: traiecit et materiem reposuit Keil || 22. 23 uti verba
fiant m, ubi verba uti fiant Keil || 25. 26 II S. Keil II id | solvat.
tectum sic numerabitur: tegula integra quae erit, in tegulas
singulas II S, quae non erit Keil (cf. Hauler p. 18) || 28 vallus
tutatur Hauler p. 19, valli Keil | quod || 29 ex lapide Pont., Keil

ros parietes ex latere, iugumenta et antepagmenta quae
 5 opus erunt indi[c]to. cetera lex uti villa⟨e⟩ ex calce cae-
 mentis. pretium in tegulas singulas II S. loco salubri bono
 domino haec quae supra pretia posita sunt: ex signo mani-
 5 pretium erit. loco pestilenti, ubi aestate fieri non potest,
 bono domino pars quarta preti accedat.

XV] Macerias ex calce caementis silice. uti dominus omnia
 ad opus praebeat, altam P. V et columen P. I, crassam P. I S,
 longa⟨m⟩ P. XIV, et uti sublinat locari oportet. parietes
 10 villae si locet in P. C, id est P. X quoquo versum, libellis
 in ped. V et perticam I P. VIC. N. X. sesquipedalem parietem
 dominus fundamenta faciat et ad opus praebeat calcis in
 P. singulos ⟨in⟩ longitudinem [opus est] modium unum,
 14 harenae modios duos.

XVI] Calcem partiario coquendam qui dant, ita datur. per-
 ficit et coquit et ex fornace calcem eximit calcarius et ligna
 conficit ad fornacem. dominus lapidem, ligna ad fornacem,
 quod opus siet, praebet.

XVII] Robus materies, item ridica, ubi solstitium fuerit ad
 20 brumam semper tempestiva est. cetera materies quae semen
 habet, cum semen maturum habet, tum tempestiva est.
 quae materies semen non habet, cum glubebit, tum tem-
 pestiva est. † eo, quia semen viride et maturum habet (id
 24 semen de cupresso, de pino quidvis anni legere possis),
 2 item quidvis anni matura est et tempestiva. ibidem sunt
 nuces bimae, inde semen excidet, et anniculae, eae ubi
 primum incipiunt hiascere, tum legi oportet: per sementim
 primum incipiunt matura esse, postea usque adeo sunt

2 del. v | add. Schn. || 3 II S Gesner N. S || 7 R. XVIII De
 maceriis aedificandis || 8 columen P. I (columen P. V Pol. co-
 lumen P. I apogr.) || 9 add. cod. Medic. m || 11—13 sesquipe-
 dalem parietem fundamenta faciat et ad opus praebeat dominus
 calcis in P. singulos in longitudinem [opus est] modium unum
 Keil || 15 R. XVIII Calcem partiario locandam || 17 conficit ad
 furnacem Pol. c conficit ad fornacem reliqua apogr. || 19 R. XX
 Materies quidvis anni tempestiva sit || 20 Cf. c. 31, 2 || 21 semen
 maturum (maturum semen V semen maturum apogr. et Vict.) ||
 23 ea quae cum lucundo Hauler p. 19 ⟨pinus⟩ eo quia Keil ||
 24 cipresso || 26 bimae luc. binae || 28 primum om. Pol. add.
 apogr. et Vict. (tum primum per semen v) | mature esse
 apogr. matura esse V

plus menses VIII. hornotinae nuces virides sunt. ulmus, cum folia cadunt, tum iterum tempestitiva est.

Torcularium si aedificare voles quadrinis vasis, uti [XVIII] contra ora sient, ad hunc modum vasa componito. arbores crassas P. II, altas P. VIII cum cardinibus, foramina longa 5 P. III S exculpta digit. VI, ab solo foramen primum P. I S, 2 inter arbores et [arbores et] parietes P. II, in II arbores P. I, arbores ad stipitem primum directas P. XVI, stipites crassos P. II, altos cum cardinibus P. X, succulam praeter cardines P. VIII, prelum longum P. XXV, inibi lingulam P. II S, pavimentum binis vasis cum canalibus duabus P. XXX, IIII trapetibus locum dextra sinistra pavementum P. XX, inter binos stipites vectibus locum P. XXII, alteris vasis exadversum ab stipite extremo ad parietem qui pone arbores est P. XX: summa torculario vasis quadrinis latitudine P. LXVI, 15 longitudine P. LII. inter parietes, arbores ubi stantes, fundamenta bona facito alta P. V, inibi lapides silices, totum forum longum P. V, latum P. II S, crassum P. I S. ibi foramen 4 pedicinis duobus facito, ibi arbores pedicino in lapide statuito. inter duas arbores quod loci supererit robore ex-20 pleto, eo plumbum infundito. superiorem partem arborum digitos VI altam facito siet, eo capitulum robustum indito, uti siet stipites ubi stent. fundamenta P. V facito, 5 ibi silicem longum P. II S, latum P. II S, crassum P. I S planum statuito, ibi stipites statuito. item alterum stipitem 25 statuito. insuper arbores stipitesque trabem planam inponito latam P. II, crassam P. I, longam P. XXXVII, vel duplices indito, si solidas non habebis. sub eas trabes inter canalis et parietes extremos, ubi trapeti stent, trabeculam pedum XXIII S inponito sesquipedalem, aut binas pro singulis eo 30 supponito. in iis trabeculis trabes, quae insuper arbores 6 stipites stant, conlocato: in iis tignis parietes extruito iungitoque materiae, uti oneris satis habeat. aram ubi facies, pedes V fundamenta alta facito, lata P. VI, aram et canalem 34 rutundam facito latam P. III S, ceterum pavementum totum 7

3 R. XXI Torcularium si aedificare voles | quadrinis *Turnebus Adv. 7, 25* quadridis || 7 *om. v cf. praef.* || 8 directas *Keil directos* | crassos P. II, altos *Pont. crassi P. II alti* || 11 duabus *Keil* duobus || 14 ab stipite V a stipite *apogr.* || 22 altam v altum | siet *del. Meurs., Keil; cf. praef.* | indicto V || 30 XXIII S *apogr. XXIII S. Pol.*

- fundamenta P. II facito. fundamenta primum festucato, postea caementis minutis et calce harenato semipedem unum quodque corium struito. pavimenta ad hunc modum facito: ubi libraveris, de glarea et calce harenato primum corium
 5 facito, id pilis subigito, idem alterum corium facito: eo calcem cribro subcretam indito alte digitos duo, ibi de testa arida pavementum struito: ubi structum erit, pavito
 8 fricatoque, uti pavementum bonum siet. arbores stipites robustas facito aut pineas. si trabes minores facere voles,
 10 canalis extra columnam expolito. si ita feceris, trabes P. XXII
 9 longae opus erunt. orbem olearium latum P. IIII Punicanis coagmentis facito, crassum digitos VI facito, subscudes iligneas adindito. eas ubi confixeris, clavis corneis occludito. in eum orbem tris catenas indito. eas catenas cum orbi[s]
 15 clavis ferreis corrigito. orbem ex ulmo aut ex corylo facito: si utrumque habebis, alternas indito.
- XVIII] In vasa vinaria stipites arboresque binis pedibus altiores facito, supra foramina arborum, pedem quaeque uti absiet, unae fibulae locum facito. semipedem quoquo ver-
 20 sum in suculam sena foramina indito. foramen quod primum facies semipedem ab cardine facito, cetera divi<di>to
 2 quam rectissime. porculum in media sucula facito. inter arbores medium quod erit, id ad mediam conlib<r>ato, ubi porculum figere oportebit, uti in medio prelum recte situm
 25 siet. lingulam cum facies, de medio prelo conlibrato, ut inter arbores bene conveniat, digitum pollicem laxamenti facito. vectes longissimos P. XIII, secundos P. XVI, tertios P. XV, remissarios P. XII, alteros P. X, tertios P. VIII.
- XX] Trapetum quo modo concinnare oporteat. columellam
 30 ferream, quae in miliario stat, eam rectam stare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis salignis circumfigi oportet bene, eo plumbum effundere, caveat ni labet columella.

4 harenato *apogr.* arenato V || 12 subscudes *apogr.* suscudes V || 14 orbi *Keil* orbibus v || 17 R. XXII In uasa uinaria stipites || 18 quaeque v quēque || 19 absient v | *Cf. c. 135, 6* || 21 *add. cod. Medic. m et corr. A* || 23 *add. cod. Medic. m* || 25 conlibrato *apogr.* conlibato *Pol.* || 29 R. XXIII Trapetum quomodo concinnare oporteat | Trapetum—oporteat *post rubricam om.* *Verba ex rubrica huc ponit Gesner* || 32 *ita distinxi.* eo plumbum effundito: caveto, ni labet *P. Weise Quaest. Cat. p. 99* (affundere *Sylburg*)

si movebitur, eximito; denuo eodem modo facito, ne se
 moveat. modiolos in orbis oleagineos ex orcite olea facito, 2
 eos circumplumbato, caveto ne laxi sient. in cupam eos
 indito. cunicas solidas latas digitum pollicem facito, labeam
 bifariam faciat habea(n)t, quas figat clavis duplicibus, ne 5
 cadant.

Cupam facito P. X, tam crassam quam modioli postu- [XXI]
 labunt, media[m] inter orbis quae convenia[n]t. crassam
 quam columella ferrea erit, eam mediam pertundito, uti
 [in] columellam indere possis. eo fistulam ferream indito, 10
 quae in columellam conveniat et in cupam. inter cupam 2
 dextra sinistra pertundito late digitos primoris III, alte di-
 gitos primoris III, sub cupa tabulam ferream, <quam> lata
 cupa media erit, pertusam figito, quae in columellam con-
 veniat. dextra sinistra, foramina ubi feceris, lamnis circum- 15
 plectito. replicato in inferiorem partem cupae omnis quat-
 tuor lamminas: [dextra sinistra foramina] utrimque secus
 lamminas sub lamminas pollulas minutas supponito, eas 3
 inter sese configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulae
 minusculae indentur. cupa qua fini in modiolos erit, utrim- 20
 que secus imbricibus ferreis quattuor de suo sibi utrimque
 secus facito qui figas. imbrices medias clavulis figito. supra
 imbrices extrinsecus cupam pertundito, qua clavus eat, qui
 orbem cludat. insuper foramen librarium ferreum digitos 4
 sex latum indito, pertusum utrimque secus, qua clavus eat. 25
 haec omnia eius rei causa fiunt, uti ne cupa in lapide
 conteratur. armillas IIII facito, quas circum orbem indas,
 ne cupa et clavus conterantur intrinsecus. cupam materia 5
 ulmea aut faginea facito. ferrum factum quod opus erit uti
 idem faber figat: † LX opus sunt. [cum] plumbum <in> 30
 cupam emitto † IIII. cupam qui concinnet et modiolos

3 laxi *apogr.* lassi V || 4 indito *apogr.* fundito V || 5 *add.*
Hauler p. 19 duce Schn. || 7 R. XXIII Cupam quomodo aedifices ||
 7—8 postulabunt v postulabant | m *del. Keil*, n *del. v* || 8—10 con-
 veniat. eam mediam pertundito tam crassam quam columella
 ferrea erit, uti in eam columellam indere possis *Keil*; *at cf.*
Hauler p. 20 | del. Gesner || 11 columellam *apogr.* columnellam
 V || 13 *add. Keil duce Pont.* (tam latam quam cupa) || 17 *del.*
Keil || 21 de suo sibi *Pol. conl.* desuos ibi || 25 utrimque *Keil* utrū-
 que || 28 utrisecus (intrinsecus *corr.* utrinsecus A intrinsecus
 B m utrisecus c utrisecus Vf) || 30 † | *del. Keil* | *add. v* || 31 †

qui indat et plumbet, operas fabri dumtaxat ~~HS~~ VIII: idem trapetum oportet accommodet. summa sumpt[u]i ~~HS~~ LXXII praeter adiutores.

XXII] Trapetum hoc modo accommodare oportet. librator uti
5 statuatur pariter ab labris. digitum minimum orbem ab-
esse oportet ab solo mortari. orbis cavere oportet nequid
mortarium terant. inter orbem et miliarium unum digitum
interesse oportet. si plus intererit atque orbis nimium ab-
2 erunt, funi circumligato miliarium arte crebro, uti expleas
10 quod nimium interest. si orbis altiores erunt atque nimium
mortarium deorsom teret, orbiculos ligneos pertusos in
miliarium in columella supponito, eo altitudinem tempe-
rato. eodem modo latitudinem orbiculis ligneis aut armillis
ferreis temperato, usque dum recte temperabitur.

3 Trapetus emptus est in Suessano ~~HS~~ CCCC et olei PL.
16 conposturae ~~HS~~ LX: vectura<m> boum, operas VI, homines
VI cum bubulcis ~~HS~~ LXXII: cupam ornatam ~~HS~~ LXXII, pro
oleo ~~HS~~ XXV: S. S. ~~HS~~ DC[C]XXVIII. Pompeis emptus orna-
tus ~~HS~~ CCCXXCIII: vecturam ~~HS~~ CCXXC: domi melius con-
20 cinnatur et accommodatur, eo sumpti opus est ~~HS~~ LX: S. S.
4 ~~HS~~ DCCXXIII. si orbis in veteres trapetos parabis, medios
crassos P. I digitos III, altos P. I, foramen semipedem quo-
quo vorsum. eos cum advexeris, ex trapeto temperato. ii
emuntur ad Rufri macerias ~~HS~~ CXXC, temperantur ~~HS~~ XXX.
25 tantidem Pompeis emitur.

XXIII] Fac ad vindemiam quae opus sunt ut parentur. vasa
laventur, corbulae sarciantur, picentur, dolia quae opus
sunt picentur, quom pluet; quala parentur, sarciantur, far
2 molatur, menae emanant, oleae caducae salliantur. uvas
30 miscellas, vinum praeliganeum quod operarii bibant, ubi
tempus erit, legito. siccum puriter omnium dierum pariter
in dolia dividito. si opus erit, defrutum indito in mustum
de musto lixivo coctum, partem quadragesimam addito

1 ~~HS~~ VIII || 2 *del. Luc.* | ~~HS~~ LXXII || 4 R. XXV Trapetum quo-
modo aedifices | *Cf. c. 135, 6* || 8 adque || 9 miliarium (molarium
V) || 11 deorsom *Pol.* deorsum *Abv* || 15 ~~HS~~] ~~HS~~: *item in reli-
quis* || 16 *add. Keil* || 18 *del. Luc.* || 20. 21 S. ~~HS~~ DCCXXIII *Pol.*
et apogr. rec. S. S. DCCXXVIII A || 23 *cum om. V add. apogr.* ||
26 R. XXVI Ad vindemiam quae opus sunt ut parentur || 27 [pi-
centur] dolia [quae opus sunt] picentur *Keil: cui obloquitur
Hauler p. 20* || 32 *sqq. Cf. Plin. 14, 129*

defruti vel salis sesquilibram in culleum. marmor si indes, 3
 in culleum libram indito: id indito in urnam, misceto cum
 musto: id indito in doleum. resinam si indes, in culleum
 musti P. III, bene conminuito, indito in fiscellam et facito
 uti in doleo musti pendeat: eam quassato crebro, uti resina 5
 condeliquestat. <ubi> indideris defrutum aut marmor aut 4
 resinam, dies XX permisceto crebro, tribulato cotidie. tor-
 tivum mustum circumcidaneum suo cuique dolio dividito
 additoque pariter.

Vinum Graecum hoc modo fieri oportet. uvas Apicias [XXIII
 percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius musti culleum 11
 aquae marinae veteris Q. II <indito> vel salis puri modium:
 eum in fiscella suspendito sinitoque cum musto distabescat.
 si helv[i]olum vinum facere voles, dimidium helv[i]oli, di-
 midium Apicii vini indito, defruti veteris partem tricesimam 15
 addito. quidquid vini defrutabis, partem tricesimam defruti
 addito.

Quom vinum coctum erit et quom legetur, facito uti [XXV
 servetur familiae primum suisque, facitoque studeas bene
 percoctum siccumque legere, ne vinum nomen perdat. vina- 20
 ceos cotidie recentis succernito lecto restibus subtento, vel
 crib<r>um illi[us] rei parato. eos conculcato in dolia picata
 vel in lacum vinarium picatum. id bene iubeto oblini, quod
 des bubus per hiemem. indidem, si voles, lavito paulatim.
 erit lor[e]a familiae quod bibat. 25

Vindemia facta vasa torcula, corbular, fiscinas, funis, [XXVI
 patibula, fibulas iubeto suo quidquid loco condi. dolia cum
 vino bis in die fac extergeantur, privasque scopulas in do-
 lia facito habeas illi rei, qui labra doliorum circumfrices.
 ubi erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, 30

1 defruti v defriti || 6 condeliquestat *Vict.* cum deliquestat
add. Keil (si v) || 10 R. XXVII Vinum graecum quomodo fiat |
Cf. cap. 105, 1 || 12 *add. Keil* || 14 *del. Keil* (cf. 15, 1) | *del. Keil* |
 15 apicii vini *Vict.* apiciuini cf apicium b apicium A vini om.
 V || 16 defrutabis *Urs.* defrudabis || 18 R. XXVIII Uua cocta ut
 seruentur || 21 recentes v regentis *apogr.* regentes *Pol.* | lector
 estibus subtento || 22 cribrum v | *del. Luc.* || 23 lacum (latum
 V) | picatum v pilatum || 25 *del. Meurs.* (cf. *Plin.* 14, 86 et *praef.*) |
 26 R. XXVIII Vindemia facta (facta om. *Pol.*, *add. apogr. et*
Vict.) ut uasa torcula subligentur | *Cf. c. 68* || 28 fac extergeantur
apogr. face extergeantur V | *Cf. c. 152*

oblinito. si voles de faece demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

XXVII] Sementim facito, ocinum, viciam, faenum Graecum, fabam, ervum, pabulum bubus. alteram et tertiam pabuli sationem facito. deinde alias fruges serito. scrobis in verfacto oleis, ulmis, vitibus, ficis: simul cum semine serito. si erit locus siccus, tum oleas per sementim serito, et quae ante satae erunt, teneras tum supputato et arbores ablaqueato.

XXVIII] Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quam plurima circumligatoque, uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri iubeto. caveto, quom ventus siet aut imber, effodias aut feras: nam id maxime cavendum est. in scrobe quom pones, summam terram subdito: postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis vectibusque calcato quam optime poteris: id erit ei rei primum. arbores crassiores digitis V quae erunt, eas praecisas serito oblinitoque fimo summas et foliis alligato.

XXVIII] Stercus dividito sic. partem dimidiam in segetem, ubi pabulum seras, invehito, et si ibi olea erit, simul ablaqueato stercusque addito: postea pabulum serito. partem quartam circum oleas ablaqueatas, quom maxime opus erit, addito terraque stercus operito. alteram quartam partem in pratium reservato idque, quom maxime opus erit, ubi favonius flabit, evehito luna silenti.

XXX] Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato. ovibus frondem viridem, usque dum habebis, praebeto: ubi sementim facturus eris,

3 R. XXX Sementim ut facias | ocinum (ocymum V) || 5 verfacto *Vict.* ueruacio || 7 *Cf. c. 61, 2* | per *om. Pol., add. apogr.* | 8 ablaqueato V adlaqueato *apogr.* || 10 R. XXXI Oleas et reliqua semina cum seres quomodo seras | *Cf. Plin. 17, 83; 85; 87* || 14 feras **Ac et Vict.** seras **Vbf** || 15 quom pones *Pol. b* cum pones **Ac** || 18 digitis *Plin. 17, 83* digitos || 19 praeligato *legit Plin. 17, 87* || 20 R. XXXII Stercus ut diuidas | *Cf. c. 5, 8* 23 quom maxime *ex 25 Keil* quam maxime | *Cf. c. 50; Plin. 17, 57 et 18, 243* || 25 cum maxime **Vcf** cōmaxime **A** || 27 R. XXXIII Bubus frondem | *Cf. Plin. 16, 92* | ficulnam (ficulneam *apogr. Ital.* ficulnam **A** ficulnamque *Pol.* ficulneamque **v**) || 29 *Cf. Plin. 17, 55*

ibi oves delectato: et frondem usque ad pabula matura. pabulum aridum quod condideris in hieme(m) quam maxime conservato, cogitatoque hiemis quam longa siet.

Ad oleam cogendam quae opus erunt parentur. vi- [XXXI] mina matura, salix per tempus legatur, uti sit unde cor- 5 bulae fiant et veteres sarciantur. fibulae unde fiant, aridae iligneae, ulmeae, nuceae, ficulneae, fac in stercus aut in aquam coniciantur: inde, ubi opus erit, fibulas facito. vectes iligneos, acrufolios, laureos, ulmeos facito uti sient parati. prelum ex carpino atra potissimum facito. ulmeam, pineam, 2 nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum effodies, 11 luna decrescente eximito post meridie(m) sin(e) vento austro. tum erit tempestiva, cum semen suum maturum erit, cavetoque per [er]rorem trahas aut doles. quae materies semen non habebit, cum glube(bit), tempestiva erit. 15 vento austro caveto nequam materiem neve vinum tractes nisi necessario.

Vineas arboresque mature face incipias putare. vites [XXXII] propages (in) sulcos: susum vorsum, quod eius facere poteris, vitis facito uti ducas. arbores hoc modo putentur, 20 rami uti divaricentur, quos relinques, et uti recte caedantur et ne nimium crebri relinquantur. vites bene nodentur: 2 per omnes ramos diligenter caveto ne vitem praecipites et ne nimium praestringas. arbores facito uti bene maritae sint vitesque uti satis multae adserantur et, sicubi opus 25 erit, de arbore deiciantur, uti in terram deprimantur, et biennio post praecidito veteres.

Viniam sic facito uti curetur. vitem bene nodatam [XXXIII] deligato recte, flexuosa uti ne sit, susum vorsum semper ducito, quod eius poteris. vinarios custodesque recte relin- 30

2 *add. Schn.* || 3 *hiemis apogr.* hiems V || 4 R. XXXIII Ad oleam cogendam quae pares. oleam cogendam et efficiendam locato || 5 *Cf. c. 33, 5* || 9 *aquifolios v cum Plin. 16, 230* || 10 *ex sappino atra Plin. 16, 193* || 11 *Cf. c. 37, 3sq.* || 12 *post meridiem sine vento ex Plin. 16, 193 v (cf. Macrob. Sat. 6, 4, 16) post meridies in uento* || 14 *del. ex Plin. v | materies apogr. om. V* || 15 *add. Keil (glubet v) | Cf. c. 17, 2* || 18 R. XXXV Vineae arboresque ut maturae putentur || 19 *add. Luc.* || 22 *bene nodentur per omnes ramos: diligenter caveto, ne cum Schn. Hauler p. 20* || 28. R. XXXVI Vinia ut curetur || 29 *uorsum V uersum apogr.*

quito. quam altissimam viniam facito alligatoque recte, dum
 ne nimium constringas. hoc modo eam curato. capita vi-
 2 tium per sementim ablaqueato. vineam putatam circum-
 fodito, arare incipito, ultro citroque sulcos perpetuos ducito.
 5 vites teneras quam primum propagato, sic occato: veteres
 quam minimum castrato, potius, si opus erit, deicito bien-
 nioque post praecidito. vitem novellam rescari tum erit
 3 tempus, ubi valebit. si vinea a vite calva erit, sulcos inter-
 ponito ibique viveradicem serito, umbram ab sulcis remo-
 10 veto crebroque fodito. in vinea vetere serito ocinum, si
 macra erit (quod granum capiat ne serito), et circum ca-
 pita addito stercus, paleas, vinaceas, aliquid horum, quo
 4 rectius valeat. ubi vinea frondere coeperit, pampinato.
 vineas novellas alligato crebro, ne caules praefringantur,
 15 et quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alli-
 gato leviter corrigitoque, uti recte spectent. ubi uva varia
 fieri coeperit, vites subligato, pampinato uvasque expellito,
 circum capita sarito.
 5 Salictum suo tempore caedito, glubito arteque alligato.
 20 librum conservato, cum opus erit in vinea, ex eo in aquam
 coicito, alligato. vinina, unde corbulae fiant, conservato.
 XXXIII] Redeo ad sementim. ubi quisque locus frigidissim-
 us aquosissimusque erit, ibi primum serito. in caldissim-
 is locis sementim postremum fieri oportet. terram cave
 2 cariosam tractes. ager rubricosus et terra pulla, materina,
 26 rudecta, harenosa, item quae aquosa non erit, ibi lupinum
 bonum fiet. in creta et uligine et rubrica et ager qui aquo-
 sus erit, semen adorem potissimum serito. quae loca
 sicca et non <h>erbosa erunt, aperta ab umbra, ibi triticum
 XXXV] serito. fabam in locis validis non calamitosis serito.

1 sqq. Cf. 41. 49; Plin. 17, 195 || 8 ab uite caluata Plin. || 9 uiue radice
 (uiuam radicem Plin.) | ab sulcis V a sulcis apogr., Plin.
 16 leniter cum v Keil leuiter (sic Plin.) tutatur Hauler p. 21
 recte stent Plin. 17, 197 || 19 R. XXXVII Salictum ut (ut om.
 Pol., add. apogr. et Vict.) suo tempore cedatur || 21 Cf. c. 31, 1 |
 22 R. XXXVIII De sementi facienda | Cf. Plin. 18, 163 sqq. ||
 25 R. XXXVIII De agro rubricosus. Ager | Cf. c. 5; 6; 37 || 27 fiet
 (siet V fiet apogr. et Vict.) | ager qui apogr. agro qui ex cod.
 Medic. m luc. qui ager Keil; cf. Loefstedt 'Peregr. Aeth.' p. 226
 30 R. XL De faba et uicia siligine hordeo ubi serantur. Fabam

viciam et faenum Graecum quam minime herbosis locis serito. siliginem, triticum in loco aperto celso, ubi sol quam diutissime siet, seri oportet. lentim in rudecto et rubricoso loco, qui herbosus non siet, serito. hordeum, 2 qui locus novus erit aut qui restibilis fieri poterit, serito. 5 trimestre[m], quo in loco sementim maturam facere non potueris et qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, seri oportet. rapinam et coles rapicii unde fiant et raphanum in loco stercoreto bene aut in loco crasso serito.

Quae segetem stercorent. stercus columbinum spar- [XXXVI] gere oportet in pratum vel in <h>ortum vel in segetem. 11 caprinum, ovillum, bubulum, item ceterum stercus omne sedulo conservato. amurca<m> spargas vel inriges ad arbores: circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquae dimidio addito, ablaqueato prius non alte. 15

Quae mala in segete sint. si cariosam terram tractes. [XXXVII] cicer, quod vellitur et quod salsum est, eo malum est. hordeum, faenum Graecum, ervum, haec omnia segetem exsugunt et omnia quae velluntur. nucleos in segetem ne indideris. 20

Quae segetem stercorent fruges: lupinum, faba, vicia. 2

Stercus unde facias: stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam. ex segeti vellito ebulum, cicutam et circum salicta herbam altam u<l>vamque: eam substernito ovibus bubusque, frondem putidam. partem 25 de nucleis succernito et in lacum coicito, eo aquam addito, permisceto rutro bene: inde lutum circum oleas ablaqueatas addito, nucleos combustos item addito. viti<s> si 3 macra erit, sarmenta sua concidito minute et ibidem inarato aut infodito. 30

1 uiciam Ab uitiam Vc || 2 Cf. *Plin.* 18, 164 || 6 del. *Pont. ex Plin.* 18, 164 || 10 R. XLI Que segetem stercorent | stercorent c stercorent Vahf (cf. 16; 21) || 11 ortum *apogr.* hortum V || 13 add. v | Cf. c. 93; *Plin.* 17, 263 || 16 R. XLII Quae mala in segete sint | Cf. c. 5, 6; 34 | tractes *Vict.* tracies || 17 quod salsum (qb' salsum *Pol.* quod salsum *apogr. et Vict.*) | Cf. *Plin.* 17, 56 || 19 exurunt *Plin.* 17, 56 || 21 uicia *apogr.* uitia V || 23 segete ex *Plin.* 17, 55 *Gesner, Keil* || 23. 24 ebulum cicutam (ebulum et cicutam V ebulum cicutam *apogr. et Vict.*) || 24 salicta ex *Plin. Vict.* saucta | add. A² et *Vict. ex Plin.* || 28 add. *cod. Med. m vinea Plin.*

Per hiemem lucubratione haec facito: ridicas et palos, quos pridie in tecto posueris, siccos dolato, faculas facito, stercus egerito. nisi intermestri lunaque dimidiata tum
 4 ne tangas materiem. quam effodies aut praecides abs terra,
 5 diebus VII proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximetur. omnino caveto nequam materiem doles neu caedas neu tangas, si potes, nisi siccam neu gelidam neu roru-
 5 lentam. frumenta face bis sarias runcesque avenamque destringas. de vinea et arboribus putatis sarmenta degere
 10 et fascinam face et vitis et ligna in caminum ficulna et codicillos domino in acervum conpone.

XXXVIII] Fornacem calcariam pedes latam x facito, altam pedes xx, usque ad pedes tres summam latam redigito. si uno praefurnio coques, lacunam intus magnam facito,
 15 uti satis siet ubi cinerem concipiat, ne foras sit educendus. fornacemque bene struito: facito fortax totam fornacem in-
 2 fimam complectatur. si duobus praefurni<i>s coques, lacuna nihil opus erit. cum cinere eruto opus erit, altero praefurnio eruto, in altero ignis erit. ignem caveto ne intermittas
 20 quin semper siet, neve noctu neve ullo tempore intermittatur caveto. lapidem bonum in fornacem quam candidissimum,
 3 quam minime varium indito. cum fornacem facies, fauces praecipites deorsum facito. ubi satis foderis, tum fornaci locum facito, uti quam altissima et quam minime ventosa
 25 siet. si parum altam fornacem habebis ubi facias, latere[s] summam statuito aut caementis cum luto summam extrin-
 4 secus oblinito. cum ignem subdideris, siqua flamma exhibit nisi per orbem summum, luto oblinito. ventus ad praefurnium caveto ne accedat: inibi austrum caveto maxime.
 30 hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides co[a]ctos esse oportebit: item infimi lapides cocti cadent, et flamma minus fumosa exhibit.

1 lucurrabartione A lucurabartione f lucubratione Vbc || 2 posueris apogr. posueras V || 3 Cf. Plin. 16, 194 | tum om. Keil || 4 Cf. c. 31 || 6 materiem bc cum Plin. l. s. s. materiam VA || 7 rorulentam v ex Plin. l. s. s. forulentam || 9 R. XLIII De vinea et arboribus putatis. De || 10 face cv facere || 12 R. XLIII De fornace calcaria || 17 add. Av || 21 Cf. Plin. 36, 174 || 25 del. Turn. 26 summam extrinsecus apogr. summamq. extrinsecus Pol. 30 del. v cum nonnullis apogr.

Si ligna et virgas non poteris vendere neque lapidem habebis, unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas et sarmenta, quae tibi usioni supererunt, in segete conburito. ubi eas conbusseris, ibi papaver serito. 4

Vbi tempestates malae erunt, cum opus fieri non [XXXVII] poterit, stercus in stercilinum egerito. bubile, ovile, cohortem, villam bene purgato. dolia plumbo vincito vel materie querneae virisicca alligato. si bene sarseris aut bene alligaveris et in rimas medicamentum indideris beneque picaveris, quodvis dolium vinarium facere poteris. medicamentum in dolium hoc modo facito: cerae P. I, resinae P. I, sulphuris P. c' c'. haec omnia in calicem novum indito, 2 eo addito gypsum contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. ubi sarseris, qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertiam con- 15 misceto: inde laterculos facito, coquito in fornace[m], eum conterito idque inducito.

Per imbrem in villa[m] quaerito quid fieri possit. ne cessetur, munditias facito. cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum. 20

Per ver haec fieri oportet. sulcos et scrobes fieri, semi- [XL] nariis, vitiariis locum verti, vites propagari, in locis crassis et umectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet. ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet luna silenti post meridiem sine vento austro. oleas, ficos, pira, mala hoc modo 25 inserito. quem ramum insiturus eris, praecidito, inclinato 2 aliquantum, ut aqua defluat: cum praecides, caveto ne librum convellas. sumito tibi surculum durum, eum praeacuito, salicem Graecam discindito. argillam vel cretam coaddito, harenae paululum et fimum bubulum, haec una 30 bene condep[os]ito, quam maxime uti lentum fiat. capito tibi scissam salicem, ea stirpem praecisum circumligato, ne

1 R. XLV Si ligna et uirgas non poteris uendere || 3 Cf. *Plin.* 18, 229 || 5 R. XLVI Ubi tempestates male erunt quid fieri possit 8 virisicca *suspectum*. bene sicca *in comm.* Keil vere sicca *Hauler p. 21* || 12 sulphuris (et sulphuris V sulphuris Ac sulphuris bf) 15 tertia *apogr. et Vict. tertiã V* || 16 *del. Keil* || 18 *del. editio Basil. a. 1521* | quid fieri possit *apogr.* quid possit fieri V || 21 R. XLVII Per uer quae fiant | Cf. *Plin.* 17, 111; 18, 243 || 24 Cf. *Plin.* 17, 170 || 28. 29 praeacuito (ex pro-) salicem A proacuito saucem || 31 *del. Vict.* | lentum *apogr. et Vict.* letum *Pol.*

- 3 liber frangatur. ubi id feceris, surculum praeacutum inter
librum et stirpem artito primoris digitos II. postea capito
tibi surculum, quod genus inserere voles, eum primorem
praeacuito oblicum primoris digitos II. surculum aridum,
5 quem artiveris, eximito, eo artito surculum, quem inserere
voles. librum ad librum vorsum facito, artito usque adeo,
quo praeacuereis. idem alterum surculum, tertium, quartum
4 facito: quot genera voles, tot indito. salicem Graecam am-
plius circumligato, luto de[m]psto stirpem oblinito digitos
10 crassum tres. insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne
aqua in librum permanet. eam linguam insuper libro allig-
gato, ne cadat. postea stramentis circumdato alligatoque,
ne gelus noceat.
- XLI] Vitis insitio una est per ver, altera est cum uva floret,
15 ea optima est. pirorum ac malorum insitio per ver et per
solstitium dies L et per vindemiam. oleae et ficorum in-
2 sitio est per ver. vitem sic inserito: praecidito quam in-
seres, eam mediam diffindito per medullam: eo surculos
praeacutos artito: quos inseres, medullam cum medulla
20 conponito. altera insitio est: si vitis vitem contingeret, utrius-
que vitem teneram praeacuito, obliquo inter sese medullam
3 cum medulla libro conligato. tertia insitio est: terebra vi-
tem quam inseres pertundito, eo duos surculos vitigineos,
quod genus esse voles, insectos obliquos artito ad medul-
25 lam: facito iis medullam cum medulla coniungas artitoque
4 ea qua terebraveris alterum ex altera parte. eos surculos
facito sint longi pedes binos, eos in terram demittito re-
plicatoque ad vitis caput, medias vitis vinclis in terram
defigito terraque operito. haec omnia luto depsto oblinito,
30 alligato integitoque ad eundem modum, tamquam oleas.
- XLII] Ficos et oleas altero modo. quod genus aut ficum
aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito, alterum
librum cum gemma de eo fico, quod genus esse voles,
eximito, adponito in eum locum unde exicaveris in alterum

4 praeacuito v proacuito || 5 artiuereis *apogr.* artueris *Pol.* ||
8 quod genera || 9 *del. Vict.* || 11 libro *Pont.* librum || 14 R. XLVIII
Insitio uitis aliarumque rerum | *Cf. Plin. 17, 112 sqq. 198* || 15 pi-
rorum ac malorum *apogr. et Vict.* pirorum et malorum V
21 praeacuito *Vict.* proacuito || 31 R. XLVIII Ficos et oleas
alio modo | *Cf. Plin. 17, 119* || 34 exicaueris *apogr.* exicaueris
Pol. execaueris *Vict.*

genus facitoque uti conveniat. librum longum facito digitos III S, latum digitos III. ad eundem modum oblinito, integito, uti cetera.

Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, [XLIII] latos summos pedes tres, altos pedes quattuor, infimum 5 latum P. I et palmum. eos lapide consternito: si lapis non erit, perticis saligneis viridibus controversus conlatis consternito: si pertica non erit, sarmentis conligatis. postea scrobes facito altos P. III S, latos P. IIII, et facito de scrobe aqua in sulcum defluat: ita oleas serito. vitibus sulcos et 2 propagines ne minus P. II S quoquo versus facito. si voles 11 vinea cito crescat et olea, quam severis, semel in mense sulcos et circum capita oleaginea quot mensibus, usque donec trimae erunt, fodere oportet. eodem modo ceteras arbores procurato. 15

Olivetum diebus XV ante aequinoctium vernali in- [XLIIII] cipito putare. ex eo die dies XLV recte putabis. id hoc modo putato. qua locus recte ferax erit, quae arida erunt, et siquid ventus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito aratoque. bene enodato 20 stirpesque levis facito.

Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripe- [XLV] daneas decidito diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. locus bipalio subactus siet bene- 25 que terra tenera siet beneque glittus siet. cum taleam de- 2 mittes, pede taleam opprimito. si parum descendet, malleo aut mateola adigito cavetoque ne librum scindas, cum adiges. palo prius locum ne feceris, quo taleam demittas. 29 si ita severis uti[s] stet talea, melius vivet. taleae ubi tri- 3

4 R. L Sulcos quomodo facias | Cf. *Plin. 17, 81* || 7 controversiis *Pol. controuersus apogr.* || 10 R. LI Vitibus sulcos propagationesque. Vitibus (cf. *Friderici p. 67*) || 13 circum sulcos et capita *Keil*; cf. *Hauler p. 21* | quod || 16 R. LII Olea quo tempore putetur | *Oletum Keil cum Iord. Herm. t. 15 p. 13, ut ceteris locis Cato* || 17 dies XV *codd. Plin. 17, 127* || 19 qua *Vict. ex Plin. 17, 127* qui || 20 aratoque *Pont.* || 22 R. LIII De taliis oleagineis | oleagineas (oleaginas V oleagineas *apogr. et Vict.*) | 26 glittus *Plin.* || 27 malleo aut mateola *Plin. 17, 125* maleolo aut mateola (cf. c. 46, 2) || 30 uti stet *Vict. utis stet Vict. in explicationibus et optima apogr. utusstet Pol.*

mae sunt, tum denique maturae sunt, ubi liber sese vertet. si in scrobibus aut in sulcis seres, ternas taleas ponito easque divaricato, supra terram ne plus IIII digitos transversos emineant; vel oculos serito.

XLVI] Seminarium ad hunc modum facito. locum quam
6 optimum et apertissimum et stercorosissimum poteris et
quam simillimum genus terrae eae, ubi semina positurus
eris, et uti ne nimis longe semina ex seminario ferantur,
eum locum bipalio vertito, delapidato circumque saepito
10 bene et in ordine serito. in sesquipedem quoquo vorsum
2 taleam demittito opprimitoque pede. si parum deprimere
poteris, malleo aut matiola adigito. digitum supra terram
facito semina emineant fimoque bubulo summam taleam
oblinito signumque aput taleam adponito crebroque sarito,
15 si voles cito semina crescant. ad eundem modum alia se-
mina serito.

XLVII] Harundinem sic serito: ternos pedes oculos disponito.

Vitarium eodem modo facito seritoque. ubi vitis bima
erit, resicato: ubi trima erit, eximito. si pecus pascetur,
20 ubi vitem serere voles, ter prius resicato, quam ad arborem
ponas. ubi v nodo<s> veteres habebit, tum ad arborem
ponito. quotannis porrinam serito, quotannis habebis quod
ex[s]imas.

XLVIII] Pomarium seminarium ad eundem modum atque
25 oleagineum facito. suum quidquid genus talearum serito.

Semen cupressi ubi seres, bipalio vertito. vere primo
2 serito. porcas pedes quinos latas facito, eo stercus minutum
addito, consarito glebasque conminuito. porcama planam
facito, paulum concavam. tum semen serito crebrum tam-
30 quam linum, eo terram cribro incernito altam digitum trans-
versum. eam terram tabula aut pedibus conplanato, furcas
circum offigito, eo perticas intendito, eo sarmenta aut cra-
tis ficarias inponito, quae frigus defendant et solem. uti

1 maturae] curae *codd. Plin.* || 5 R. LIII Seminarium quomodo fiat *apogr. et Vict.* Seminarium quo fiat modo V | *Cf. Plin. 17, 69* || 17 R. LV Harundo quomodo seratur | *Cf. c. 6, 3* || 21 *add. Av* || 22 quod annis | serito (ibi serito V inserto *Vict.*) | quod annis || 24 R. LVI Pomarium seminarium | adque || 25 quidquid 26 *Cf. c. 151* || 28 conminuito A *cf* conminuito *bm* conminuito V || 29 serito crebrum *Popma (cf. c. 151)* serito cribro || 31 *Cf. Plin. 17, 71*

subtus homo ambulare possit facito. crebro runcato. simul herbae inceperint nasci, eximito. nam si herbam duram velles, cupressos simul evelles.

Ad eundem modum semen pirorum, malorum serito te- 3
gitoque. nuces pineas ad eundem modum nisi tamquam 5
alium serito.

Vineam veterem si in alium locum transferre voles, [XLVIII]
dumtaxat brachium crassam licebit. primum deputato, bi- 2
nas gemmas ne amplius relinquito. ex radicibus bene ex- 2
fodito, usque radices persequito et caveto ne radices saucies. 10
ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco operitoque et
bene occulcato, eodemque modo vineam statuito, alligato
flexatoque, uti fuerit, crebroque fodito.

Prata primo vere stercerato luna silenti. quae inrigiva [L]
non erunt, ubi favonius flare coeperit, cum prata defendes, 15
depurgato herbasque malas omnis radicitus effodito.

Vbi vineam deputaveris, acervum lignorum virgarumque 2
facito. ficos interputato et in vinea ficos subradito alte, ne
eas vitis scandat. seminaria facito et vetera resarcito. haec
facito, antequam viniam fodere incipias. 20

Vbi daps profanata comestaque erit, verno arare inci-
pito. ea loca primum arato, quae siccissima erunt, et quae
crassissima et aquosissima erunt, ea postremum arato, dum
ne prius obdurescant.

Propagatio pomorum, aliarum arborum. ab arbore abs[L]
terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito extollito- 26
que primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio
post effodito seritoque. ficum, oleam, malum Punicum,
Cotonem aliaque mala omnia, laurum, murtum, nuces
Praenestinas, platanum, haec omnia a capite propagari 30
eximique serique eodem modo oportet. quae diligentius [LII]
propagari voles, in aullas aut in qualos pertusos propagari
oportet et cum iis in scrobem deferri oportet. in arboribus,

2 inceperint (coeperint V) || 4 malorum v b maiorum || 7 R. LVII
De vinea uetere | Cf. *Plin.* 17, 198 || 14 R. LVIII Prata quomodo
stercorentur | Cf. c. 29; *Plin.* 18, 243 || 21 R. LVIII Ubi daps pro-
fanata erit quid fiat | Cf. c. 131 | comestaque (cōmestaque V) ||
22 ea loca ex c. 131 *Keil* et loca || 25 R. LX Propagatio oleae
pomorumque | Cf. c. 133 || 27 capiant *Pont.* || 29 cottonium v ||
31 R. LXI Quae diligentius propagari uoles. Quae

uti radices capiant, calicem pertundito: per fundum aut qualum ramum, quem radicem capere voles, traicito: eum qualum aut calicem terra inpleto calcatoque bene, in arbore[m] relinquito. ubi bimum fuerit, ramum sub qualo
 2 praecidito. qualum incidito ex ima parte perpetuum, sive
 5 calix erit, conquassato. cum eo qualo aut calice in scrobem ponito. eodem modo vitem facito, eam anno post praecidito seritoque cum qualo. hoc modo quod genus vis propagabis.

LIII] Faenum, ubi tempus erit, secato cavetoque ne sero
 11 seces. priusquam semen maturum siet, secato, et quod optimum faenum erit, seorsum condito, per ver cum arant, antequam ocinum des, quod edint <boves>.

LIIII] Bubus pabulum hoc modo parari darique oportet. ubi
 15 sementim patraveris, glandem parari legique oportet et in aquam conici. inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, et si non laborabunt, pascantur satius erit, aut modium vinaceorum, quos in dolium condideris. interdiu
 2 pascito, noctu faeni P. XXV uni bovi dato. si faenum non
 20 erit, frondem iligneam et hederaciam dato. paleas triticeas et hordeaceas, acus fabaginum, <de> vicia vel de lupino, item de ceteris frugibus, omnia condito. cum stramenta condes, quae herbosissima erunt, in tecto condito et sale
 3 spargito, deinde ea pro faeno dato. ubi verno dare coeperis, modium glandis aut vinaceorum dato aut modium lupini macerati et faeni P. XV. ubi ocinum tempestivum erit, dato primum. manibus carpito, id renascetur: quod falcula
 4 secuieris, non renascetur. usque ocinum dato, donec arescat: ita temperato. postea viciam dato, postea panicum dato,
 30 secundum panicum frondem ulmeam dato. si populneam habebis, admisceto, ut ulmeae satis siet. ubi ulmeam non
 5 habebis, querneam et ficulneam dato. nihil est quod magis expediat, quam boves bene curare. boves nisi per hiemem, cum non arabunt, pasci non oportet. nam viride[m] cum

1 uti ex 133, 3 Keil ubi | per fundum <pertusum> Keil; cf. Hauler p. 16 || 3 in arbore Keil ex 133, 3 in arborem || 4 bimum Keil ex 133, 3 ita || 5 ex ima Rottboellius ex una | siue calix (si uero calix V) || 6 in scrobe cum V Keil; cf. Hauler p. 14 || 10 R. LXII De fenisicia | Cf. Plin. 18, 260 || 13 edint <boves> Keil edunt || 14 R. LXIII Bubus pabulum || 15 patraveris A prataueris || 18 uinaceorum apogr. uinaciorum v || 21 add. Keil || 34 del. v

edunt, semper id expectant, et fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.

Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleagineos, [LV radices in acervo sub dio metas facito.

Familiae cibaria. qui opus facient per hiemem tritici [LVI modios III, per aestatem modios III S, vilico, vilicae, epistatae, opilioni modios III, conpeditis per hiemem panis P. III, ubi vineam fodere coeperint, panis P. V, usque adeo dum ficos esse coeperint, deinde ad P. III redito.

Vinum familiae. ubi vindemia facta erit, loram bibant [LVII menses tres: mense quarto heminas in dies, id est in mense 11 congios II S: mense quinto, sexto, septimo, octavo in dies sextarios, id est in mense congios quinque: nono, decimo, un<decimo, duo>decimo in dies heminas ternas, id est <in mense> amphoram: hoc amplius Saturnalibus et Conpita-15 libus in singulos homines congios <III S>: summa vini in homines singulos inter annum Q. VII. conpeditis, uti quidquid operis facient, pro portione addito: eos non est nimium in annos singulos vini Q. X ebibere.

Pulmentarium familiae. oleae caducae quam pluri- [LVIII mum condito. postea oleas tempestivas, unde minimum 21 olei fieri poterit, eas condito, parcito, uti quam diutissime durent. ubi oleae comesae erunt, hallecem et acetum dato. oleum dato in menses uni cuique S. I. salis uni cuique in anno modium satis est. 25

Vestimenta familiae. tunicam P. III S, saga alternis [LVIII annis. quotiens cuique tunicam aut sagum dabis, prius veterem accipito, unde centones fiant. sculponias bonas alternis annis dare oportet. 29

Bubus cibaria annua in iuga singula lupini modios cen- [LX

3 R. LXIII De lignis domini || 5 R. LXV Familiae cibaria quanta dentur | Cf. *Plin.* 15, 82 || 10 R. LXVI Vinum familiae quantum detur || 13 congios quinque *apogr.* congios quinque *Pol.* || 14 *add. Luc.* (undecimo et duodecimo) | *add. Keil duce Luc.* (id est amphoram in mense) || 16 *add. Keil* || 17 Q VIII *Luc.*; unde Q VII *Keil* cum || 19 vini Q. X] in margine al'. Quadrantalia (cf. *praef.*) || 20 R. LXVII Pulmentarium familiae quantum detur || 23 cōmesae V commesse A comesae *apogr. recentiora* || 24 mense *Keil*; at cf. *quae adnotavit Hauler p. 15* || 26 R. LXVIII Vestimenta familiae || 30 R. LXVIII Bubus cibaria

tum viginti aut glandis modios CCXL, faeni pondo IOXX, ocini *, fabae $\overset{\circ}{M}$. XX, viciae $\overset{\circ}{M}$. XXX. praeterea granatui videto uti satis viciae seras. pabulum cum seres, multas
4 sationes facito.

LXI] Quid est agrum bene colere? bene arare. quid secundum? arare. quid tertium? stercorare.

Qui oletum saepissime et alt<issime miscebit, is tenu>issimas radices exarabit. si male arabit, radices susum abibunt, crassiores fient, et in radices vires oleae abibunt.
10 agrum frumentarium cum ares, bene et tempestivo ares,
2 sulco vario ne ares. cetera cultura est multum sarire et diligenter eximere semina et per tempus radices quam plurimas cum terra ferre; ubi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. siquis quaeret, quod tempus oleae
15 serendae siet, agro sicco per sementim, agro laeto per ver.

LXII] Quot iuga boverum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

LXIII] Funem torculum esse oportet extentum pedes LV, funem loreum in plostrum P. LX, lora retinacula longa P.
20 XXVI, subiugia in plostrum P. XIIX, funiculum P. XV, in arat<r>um subiugia lora P. XVI, funiculum P. VIII.

LXIII] Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet, quam minimum in terra et in tabulato esse oportet. in terra et in tabulato putescit. leguli volunt uti olea caduca
25 quam plurima sit, quo plus legatur; factores, ut in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo facilius efficiant. nolito credere
2 oleum in tabulato posse crescere. quam citissime conficies, tam maxime expediet, et totidem modi<i>s collecta et plus olei efficiet et melius. olea quae diu fuerit in terra aut in
30 tabulato, inde olei minus fiet et deterius. oleum, si poteris,

1 pondo IOXX *Keil* pondo I, XXI, || 2 *lac. indic Schn.* || 5 R. LXX Quomodo ager colatur | *Cf. Plin. 18, 174* || 6 tertium *Luc. ex Plin. 18, 174* tertio || 7 *suppl. ex Plin. 17, 127* *Luc.* altissimas || 8 abibunt *Plin.* adibunt (abibunt V adibunt *apogr. et Vict.*) || 11 *Cf. c. 28* | sarire *Schn.* serere || 14 *Cf. c. 27* || 16 R. LXXI Quod plostra habere oporteat | Quod || 18 R. LXXII Funem quam longam esse oporteat || 19 plostrum v plaustrum || 21 *add. v (cf. c. 135, 5)* | lora *Turn. ex c. 135, 5* lorum || 22 R. LXXIII De olea colligenda | *Cf. Plin. 15, 14, 21; Colum. 12, 52, 19* || 25 uti *Keil* || 26 quo A²cv qua | conficiant *Keil*; at *cf. Hauler p. 21* || 28 *add. v* | collecta et *Keil* collectae

bis in die depleto. nam oleum quam diutissime in amurca et in fracibus erit, tam deterrimum erit.

Oleum viride sic facito. oleam quam primum ex terra [LXV tollito. si inquinata erit, lavito, a foliis et stercore purgato. postridie aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. 5 olea ubi nigra erit, stringito. quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. domino de matura olea 2 oleum fieri maxime expediet. si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum atque quadriduum post oleum facito. eam oleam, si voles, sale spargito. quam calidissimum torcu- 10 larium et cellam habeto.

Custodis et capulatoris officia. servet diligenter cellam [LXVI et torcularium. caveat quam minimum in torcularium et in cellam introeatur. quam mundissime purissimeque fiat. vaso aheneo neque nucleis ad oleum ne utatur. nam si 15 utetur, oleum male sapiet. cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat. ubi factores vectibus prement, continuo capulator conca oleum, quam diligentissime poterit, tollat, ne cesset. amurcam caveat ne tollat. oleum 2 in labrum primum indito, inde in alterum dolium indito. 20 de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito. cum oleum sustuleris de cortina, amurcam deorito.

Item custodis officia. qui in torculario erunt vasa [LXVII pura habeant curentque uti olea bene perficiatur beneque siccetur. ligna in torculario ne caedant. oleum frequenter 25 capiant. factoribus det in <singulos> factus olei sextarios et in lucerna<m> quod opus siet. fraces cotidie reiciat. 2 amurcam conmutet usque adeo, donec in lacum qui in cella est postremum pervenerit. fiscinas spongia effingat. cotidie oleo locum conmutet, donec in dolium pervenerit. 30 in torculario et in cella caveat diligenter nequid olei subripiatur.

3 R. LXXIII Oleum uiride quomodo fiat || 6 Cf. *Plin. 15, 6* | aceruissima || 9 post triduum atque quadriduum *Keil* || 10 sale *apogr. nonnulla salē* | calidissimum *Keil* || 12 R. LXXV Custodis et capulatoris officia || 13 caveat v cabet || 15 uaso (uase V uaso *apogr. et Vict.*) || 17 inponito *Keil* || 18 conca A concha V *et apogr. rec.* || 23 R. LXXVI Item custodis qui in torculario (torculario b torcularia V torculari A) erit officia || 26 *add. luc.* || 27 *add. v* || 31 nequid v *et nonnulla apogr. neque*

- LXVIII] Vbi vindemia et oletas facta erit, prela extollito; funes torculos, melipontos, subductarios in carnario aut in prelo suspendito; orbes, fibulas, vectes, scutulas, fiscinas, corbular, quala, scalas, patibula, omnia quis usus erit, in 5 suo quidque loco reponito.
- LXVIII] Dolia olearia nova sic inbuito. amurca inpleto dies VII, facito ut amurcam cotidie suppleas. postea amurcam 2 eximito et arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito, eam postridie diluito. postea dolium calfacito 10 minus, quam si picare velis, tepeat satis est: lenibus lignis facito calescat. ubi temperate tepebit, tum cummim indito, postea linito. si recte leveris, in dolium quinquagenarium cummim P. III satis erit.
- LXX] Bubus medicamentum. si morbum metues, sanis dato 15 salis micas tres, folia laurea III, porri fibras III, ulpici spicas III, alii spicas III, turis grana tria, herbae Sabinae plantas tres, rutae folia tria, vitis albae caules III, fabulos albos III, carbones vivos III, vini S. III. haec omnia sublimiter 2 legi teri darique oportet. ieiunus siet qui dabit. per triduum 20 de ea potione uni cuique bovi dato. ita dividito, cum ter uni cuique dederis, omnem absumas, bosque ipsus et qui dabit facito ut uterque sublimiter stent. vaso ligneo dato.
- LXXI] Bos si aegrotare coeperit, dato continuo ei unum ovum gallinaceum crudum: integrum facito devoret. post- 25 ridie caput ulpici conterito cum hemina vini facitoque eibat. sublimiter terat et vaso ligneo det, bosque ipsus et qui dabit sublimiter stet. ieiunus ieiuno bovi dato.
- LXXII] Boves ne pedes subterant, priusquam in viam ququam ages, pice liquida cornua infima unguito.

1 R. LXXVII Vasa olearia et uinaria extollere | *Cf. c. 26*; oleitas *Luc.*; *cf. praef.* || 6 R. LXXVIII Dolia quomodo imbuan- tur | *Cf. Plin. 15, 33* || 8 arfacito (arefacito V arfacito *apogr. et Vict.*) | cummim (cuminum V commim A cummim *apogr. rec. et Vict.*) || 9 diluito v deluito || 11 cummim (cummini *Pol.* cum- minum v cummim *Ab et Vict.*) || 13 cummim (cummini *Pol.* cumini v cummim *apogr. et Vict.*) || 14 R. LXXVIII Bubus me- dicamentum | Bubus medicamentum (*in initio capitis posuit Gesner*) *post rubricam om.* || 19 per *Colum. 6, 4, 3 ter* || 22 uaso *Keil* uase || 23 R. LXXX Bos si aegrotare coeperit | egrotare ceperit (aegrotauerit V) || 26 uaso (uase V uaso *apogr. et Vict.*) || 28 R. LXXXI Boves ne pedes subterant

Vbi uvae variae coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti valeant. pellem anguinam ubi videris, tollito et condito, ne quaeras cum opus siet. eam pellem et far et salem et serpullum, haec omnia una conterito cum vino, dato bubus bibant omnibus. per aestatem 5 boves aquam bonam et liquidam bibant semper curato: ut valeant refert.

Panem depsticium sic facito. manus mortariumque [LXXIII] bene lavato. farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito subigitoque pulchre. ubi bene subegeris, defingito 10 coquitoque sub testu.

Libum hoc modo facito. casei P. II bene disterat in [LXXV] mortario. ubi bene distriverit, farinae siligineae libra(m) aut, si voles tenerius esse, selibram similaginis [solum] eodem indito permiscetoque cum caseo bene. ovum unum 15 addito et una permisceto bene. inde panem facito, folia subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

Placentam sic facito. farinae siligineae L. II, unde [LXXVI] solum facias, in tracta farinae L. III et alicae primae L. II. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito siccatoque bene. deinde manibus deposito. ubi bene subactum erit, farinae L. III paulatim addito. id utrumque tracta facito. in qualo, ubi arescant, conponito. ubi arebunt, conponito puriter. cum facies [in] 2 singula tracta, ubi depsueris, panno oleo uncto tangito et 25 circumtergeto unguitoque. ubi tracta erunt, focum, ubi cocas, calfacito bene et testum. postea farinae L. II conspargito condepsitoque. inde facito solum tenue. casei ovilli P. XIII ne acidum et bene recens in aquam indito. ibi macerato, aquam ter mutato. inde eximito siccatoque 30 bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium inponito. ubi omne caseum bene siccaveris, in mortarium purum 3 manibus condepsito conminuitoque quam maxime. deinde cribrum farinarium purum sumito caseumque per cribrum

1 R. LXXXII Quomodo bubus medicamentum detur || 2 quod annis || 5 omnibus *om. Pol. add. apogr. et Vict.* || 8 R. LXXXIII Panem depsticium sic facito || 12 R. LXXXIII Libum hoc modo facito (sic facito **Ab**) || 13 *add. v* || 14 *del. Keil* solam *Hauler p. 22* || 16 folia laurea *Keil* || 18 R. LXXXV Placentam sic facito | siligineae *apogr. rec. silignene A siliginae V* || 24 *del. Keil*

facito transeat in mortarium. postea indito mellis boni P. III S. id una bene commisceto cum caseo. postea in tabula pura, quae pateat P. I, ibi balteum ponito, folia laurea
 4 uncta supponito, placentam fingito. tracta[m] singula in totum solum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo, donec omne caseum cum melle abusus eris. in summum tracta[n] singula indito, postea solum contrahito ornatoque focum † de ve primo temperatoque, tunc placentam inponito, testo
 10 caldo operito, pruna insuper et circum operito. videto ut bene et otiose percoquas. aperito, dum inspicias, bis aut ter. ubi cocta erit, eximito et melle unguito. haec erit placenta semodialis.

LXXVII] Spiram sic facito. quantum voles pro ratione, ita
 15 uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito. in solo tracta cum melle oblinito bene. inde tamquam restim tractes facito, ita inponito in solo, simplicibus completo bene arte. cetera omnia, quasi placentam facias, facito coquitoque.

LXXVIII] Scriblitam sic facito. in balteo tractis caseo ad
 21 eundem modum facito, uti placentam, sine melle.

LXXVIII] Globos sic facito. caseum cum alica ad eundem modum misceto. inde quantos voles facere facito. in a(h)enum caldum unguen indito. singulos aut binos coquito
 25 versatoque crebro duabus rudibus, coctos eximito, eos melle unguito, papaver infriato, ita ponito.

LXXX] Encytum ad eundem modum facito, uti globos, nisi calicem pertusum cavum habeat. ita in unguen caldum fundito. honestum quasi spiram facito idque duabus rudi-
 30 bus vorsato praestatoque. item unguito coloratoque caldum ne nimium. id cum melle aut cum mulso adponito.

4 del. v || 5 inponito *Keil* || 7 del. v || 9 de ue primo cum nota mendi bene *Turn.* || 14 R. LXXXVI Spiram sic facito | quantam *Keil* || 17 [in solo] *Keil*; cf. *Hauler p. 15* || 20 R. LXXXVII Scriblitam sic facito || 21 sine melle (sine melle coquitoque V sine melle *apogr. et Vict.*) || 22 R. LXXXVIII Globulos sic facito || 24 in unguen *Keil*; cf. *Hauler p. 18* || 27 R. LXXXVIII Encytum sic facito || 28 unguem *apogr. et Vict.* unguen V || 29 † honestum *Keil*; cf. *Hauler p. 22* || 30 uorsato *apogr. et Vict.* uersato V

Erneum sic facito tamquam placentam. eadem [LXXXI] omnia indito, quae in placentam. id permisceto in alveo, id indito in irneam fictilem, eam demittito in aulam ahe-
neam aquae calidae plenam. ita coquito ad ignem. ubi
coctum erit, irneam confringito, ita ponito. 5

Spaeritam sic facito, ita uti spiram, nisi sic fingito. [LXXXII] de tractis caseo melle spaeras pugnum altas facito. eas
in solo conponito densas, eodem modo conponito atque
spiram itemque coquito.

Votum pro bubus, uti valeant, sic facito. Marti, [LXXXIII] Silvano in silva interdus in capita singula boum votum 11
facito. farris L. III et lardi P. IIII S et pulpae P. IIII S, vini
S. III, id in <un>um vas liceto coicere, et vinum item in
unum vas liceto coicere. eam rem divinam vel servus vel
liber licebit faciat. ubi res divina facta erit, statim ibidem ¹⁵
consumito. mulier ad eam rem divinam ne adsit neve
videat quo modo fiat. hoc votum in annos singulos, si
voles, licebit vovere.

Savillum hoc modo facito. farinae selibram, casei [LXXXIII] P. II S una conmisceto quasi libum, mellis P. — et ovum ²⁰
unum. catinum fictile oleo unguito. ubi omnia bene con-
miscueris, in catinum indito, catinum testo operito. videto
ut bene percocas medium, ubi altissimum est. ubi coctum
erit, catinum eximito, melle unguito, papaver infriato, sub
testum subde paulisper, postea eximito. ita pone cum ca- ²⁵
tillo et lingula[s].

Pultem Punicam sic coquito. libram alicae in [LXXXV] aquam indito, facito uti bene madeat. id infundito in
alveum purum, eo casei recentis P. III, mellis P. S, ovum

1 R. LXXXX Erneum sic facito | sic facito *ex rubr. pro tradito* placentum *Keil* || 3 id *apogr. om.* V || 6 R. LXXXXI Spaeritam sic facito || 7 speras **A**m sphaeras **V** sphaeras **b** || 8 adque || 10 R. LXXXXII Votum pro bubus | uti **A** ut **V** *et apogr. rec.* || 13 id in unum vas m idinum uas | item *Vict.* idem || 17 si voles *Luc.* uoles si || 19 R. LXXXIII Sauillum sic facito || 20 <addito> mellis *Keil*; *cf. Hauler p. 17* || 22 testo *apogr.* texto **V** *in margine veteris codicis adscriptum erat*: Huc usque de duobus emendaui hinc de uno exemplario tantum (*cf. praef.*) || 26 *del. Keil* lingulis *Luc.* || 27 R. LXXXIII Pultem punicam sic facito | alicae v aligae || 28 uti *apogr. et Vict.* ut **V** || 29 eo <addito> *Keil*; *cf. ad 20*

unum, omnia una permisceto bene. ita insipito in aulam novam.

LXXXVI] Graneam triticeam sic facito. selibram tritici puri in mortarium purum indat, lavet bene corticemque deterat 5 bene eluatque bene. postea in aulam indat et aquam puram cocatque. ubi coctum erit, lacte addat paulatim usque adeo, donec cremor crassus erit factus.

LXXXVII] Amulum sic facito. siliginem purgato bene, postea in alveum indat, eo addat aquam bis in die. die 10 decimo aquam exsiccato, exurgeto bene, in alveo puro misceto bene, facito tamquam faex fiat. id in linteum novum indito, exprimito cremorem in patinam novam aut in mortarium. id omne ita facito et refricato denuo. eam patinam in sole ponito, arescat. ubi arebit, in aulam no- 15 vam indito, inde facito cum lacte coquat.

LXXXVIII] Salem candidum sic facito. amphoram defracto collo puram inpleto aquae purae, in sole ponito. ibi fis- cellam cum sale populari suspendito et quassato suppleto- que identidem. id aliquotiens in die cotidie facito, usque 2 adeo donec sal desiverit tabescere biduum. id signi erit: 21 menam aridam vel ovum demittito: si natabit, ea muries erit, vel carnem vel caseos vel salsamenta quo condas. eam muriam in labella vel in patinas in sole ponito. usque adeo in sole habeto, donec concreverit. inde flos salis fiet. 25 ubi nubilabitur et noctu sub tecto ponito; cotidie, cum sol erit, in sole ponito.

LXXXVIII] Gallinas et anseres sic farcito. gallinas teneras, quae primum parient, concludat. polline vel farina hor- deacia conspersa turundas faciat, eas in aquam intinguat, 30 in os indat, paulatim cotidie addat: ex gula consideret, quod satis sit. bis in die farciat et meridie bibere dato:

1 permisceto bene *apogr. et Vict.* bene permisceto V || 3 R. LXXXXV Graneam triticeam sic facito || 4 deterat bene eluatque bene *apogr. et Vict.* deterat eluatque bene *Pol.* || 5 puram <ad- dat> *Keil*; cf. *Hauler p. 17* || 8 R. LXXXXVI Amulum sic facito *Cf. Plin. 18, 76* || 14 <sinito> arescat *Keil*; cf. *Hauler p. 17* | aulam (aullam *Pol.* ollam v aulam *apogr.*) || 16 R. LXXXXVII Salem candidum sic facito || 18 suppletoque *apogr.* supletoque V | 23 patinas <diffundito> *Keil*; cf. *Hauler p. 17* || 27 R. LXXXXVIII Gallinas et anseres sic farcito

ne plus aqua sita siet horam unam. eodem modo anserem alito, nisi prius dato bibere et bis in die, bis escam.

Palumbum recentem <sic farcito>. ui prensus [LXXXX] erit, ei fabam coctam tostam primum dato, ex ore in eius os inflato, item aquam. hoc dies VII facito. postea fabam 5 fresam puram et far purum facito et fabae tertia pars ut infervescat, tum far insipiat, puriter facito et coquito bene. id ubi excluseris, depsito bene, oleo manum unguito, primum pusillum, postea magis depses, oleo tangito depsitoque, dum poterit facere turundas. ex aqua dato, escam 10 temperato.

Aream sic facito. locum ubi facies confodito. postea [LXXXXI] amurca conspargito bene sinitoque conbibat. postea conminuito glebas bene. deinde coaequato et paviculis verberato. postea denuo amurca conspargito sinitoque arescat. 15 si ita feceris, neque formicae nocebunt neque herbae nascentur.

Frumento ne noceat curculio neu mures tangant. [LXXXXII] lutum de amurca facito, palearum paulum addito, sinito macerescant bene et subigito bene: eo granarium totum 20 oblinito crasso luto. postea conspargito amurca omne quod lutaveris. ubi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito: curculio non nocebit.

Olea si fructum non feret, ablaqueato. postea [LXXXXIII] stramenta circumponito. postea amurcam cum aqua con- 25 misceto aequas partes. deinde ad oleam circumfundito. ad arborem maxumam urnam conmixti sat est: ad minores arbores pro ratione indito. et idem hoc si facies ad arbores feraces, eae quoque meliores fient. ad eas stramenta ne addideris.

Fici uti grossos teneant, facito omnia quo modo [LXXXXIII] 30

3 R. LXXXXVIII Palumbum recentem sic farcito | *add. ex rubrica v* | ubi *Keil* ui || 7 tum far (cum far V tum far *apogr. et Vict.*) || 8 excluserit A *Keil* | depsito (deponito V depsito *apogr. et Vict.*) || 9 depset *Keil* (*pro* depses) || 10 poteris v, *Pont.* | dato escam temperato (des escam temperatam V dato escam temperato *apogr.*) || 12 R. C Aream sic facito | *Cf. c. 129; Plin. 15, 33; 18, 295* || 18 R. CI Frumento ne curculio noceat | *Cf. c. 128* || 24 R. CII Olea si fructum non fert | *Cf. c. 36; Plin. 17, 263; Colum. 11, 2, 29* || 29 eae *apogr. et Vict.* hae V || 31 R. CIII Fici uti grossos teneant | *Cf. Plin. 17, 263*

oleae, et hoc amplius, cum ver adpetet, terram adaggerato bene. si ita feceris, et grossi non cadent et fici scabrae non fient et multo feraciores erunt.

LXXXXV] Convolvulus in vinia ne siet. amurcam condito, 5 puram bene facito, in vas aheneum indito congios II. postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro usque adeo, dum fiat tam crassum quam mel. postea sumito bituminis tertiarium et sulphuris quartarium. conterito in mortario seorsum utrumque. postea infriato quam minutissime in amurcam 10 caldam et simul rudicula misceto et denuo coquito sub dio caelo. nam si in tecto coquas, cum bitumen et sulphur additum est, excandescet. ubi erit tam crassum quam viscum, sinito frigescat. hoc vitem circum caput et sub brachia unguito: convolvulus non nascetur.

LXXXXVI] Oves ne scabrae fiant. amurcam condito, pu- 16 ram bene facito, aquam <in qua> lupinus def<e>rverit et faecem de vino bono, inter se omnia commisceto pariter. postea cum detonderis, unguito totas, sinito biduum aut 2 triduum consudent. deinde lavito in mari: si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam, ea lavito. si haec 20 sic feceris, neque scabrae fient et lanæ plus et meliorem habebunt, et ricini non erunt molesti. eodem in omnes quadripedes utito, si scabrae erunt.

LXXXXVII] Amurca decocta axem unguito et lora et cal- 25 ciamenta et coria: omnia meliora facies.

LXXXXVIII] Vestimenta ne tiniae tangant. amurcam deco- quito ad dimidium, ea unguito fundum arcae et extrinsecus et pedes et angulos. ubi ea adaruerit, vestimenta condito. 2 si ita feceris, tiniae non nocebunt. et item ligneam supel- 30 lectilem omnem si ungues, non putescet, et cum ea terse-

1 adpetet **A** c appetet *Pol.* b || 4 R. CIII Inuoluolus conuoluolus in uinia ne siet | *Cf. Plin. 17, 264* || 13 circum caput (sub caput V circum caput *apogr. et Vict.*) | brachiis *Plin. l. s. s., Keil; cf. Hauler p. 22* || 14 nascetur et in margine nocebit (nascetur V c et superscripto l^o nocebit A nocebit bf nocebit in margine *adscriptum fuisse adnotavit Vict.*) || 15 R. CV Oves ne scabrae fiant | *Cf. Colum. 7, 4, 7 et Geopon. 18, 15* || 16 add. *Keil* | deferret v || 20 facito (facies V facito *apogr.*) || 24 R. CVII Amurca axem unguito | *Cf. Plin. 15, 34* || 26 R. CVII Vestimenta ne tiniae tangant | *Cf. Plin. 15, 33* || 27. 28 et angulos et extrinsecus [et] pedes *Keil; cf. Hauler p. 23*

ris, splendidior fiet. item ahenea omnia unguito, sed prius extergeto bene. postea cum unxeris, cum uti voles, extergeto. splendidior erit, et aerugo non erit molesta.

Fici aridae si voles ut *(i)* integrae sint, in vas [LXXXVIII] fictile condito. id amurca decocta unguito. 5

Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca, ita [C] uti est cruda, prius conluito agitatoque diu, ut bene conbibat. id si feceris, metreta oleum non bibet, et oleum melius faciet, et ipsa metreta firmior erit.

Virgas murteas si voles cum bacis servare et item aliut [CI] genus quod vis, et si ramulos ficulneos voles cum foliis, 11 inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcam demittito, supra stet amurca facito. sed ea quae demissurus eris sumito paulo acerbiora. vas, quo condideris, oblinito plane.

Si bovem aut aliam quamvis quadrupedem serpens mo- [CII] morderit, melanthi acetabulum, quod medici vocant zmur- 16 naeum, conterito in vini veteris hemina. id per nares indito et ad ipsum morsum stercus suillum adponito. et idem hoc, si usus [e]venerit, homini facito.

Boves uti valeant et curati bene sint, et qui fastidient [CIII] cibum, uti magis cupide adpetant, pabulum quod dabis 21 amurca spargito; primo paululum, dum consuescant, postea magis, et dato rarerer bibere conmixtam cum aqua aequaliter. quarto quinto quoque die hoc sic facies. ita boves et corpore curatiores erunt, et morbus aberit. 25

Vinum familiae per hiemem qui utatur. musti Q. x in [CIV] dolium indito, aceti acris Q. II eodem infundito, sapae Q. II, aquae dulcis Q. L. haec rude misceto ter in die dies quin- 2 que continuos. eo addito aquae marinae veteris sextarios LXIII et operculum in dolium inponito et oblinito <post> 30

4 R. CVIII Fici aridae uti integrae sint | *add. Keil ex rubrica* | *Cf. Plin. 15, 34* || 6 R. CVIII Oleum si (si *apogr. et Vict. sic V*) in metretam addes | *Cf. Plin. 15, 33* || 7 conbibat v conuibat || 10 R. CX Virgas murteas uti serues item aliud genus | *Cf. Plin. 15, 34* || 15 R. CXI Si bovem aut aliam quadrupedem serpens momorderit || 19 *del. Vict.* || 20 R. CXII Boves uti valeant | sient *bf, fortasse recte* | *Cf. Colum. 6, 4, 4* || 24 quarto aut *Keil; cf. Hauler p. 18* || 26 R. CXIII Vinum familiae per hyemem (*hiemem Abv*) qui utatur | musti quartarios X || 27 sapae quadrantalia II || 30 *add. A. Gronov*

dies x. hoc vinum durabit tibi usque ad solstitium. siquid superfuerit post solstitium, acetum acerrimum et pulcherrimum erit.

CV] Qui ager longe a mari aberit, ibi vinum Graecum sic
5 facito. musti Q. XX in aheneum aut plumbeum infundito,
ignem subdito. ubi bullabit vinum, ignem subducito. ubi
id vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito.

seorsum in vas aquae dulcis Q. I infundito, salis $\overset{\circ}{M}$ I, sinito
2 muriam fieri. ubi muria facta erit, eodem in dolium infun-
10 dito. schoenum et calamum in pila contundito, quod <satis>
siet, sextarium unum eodem in dolium infundito, ut odo-
ratum siet. post dies XXX dolium oblinito. ad ver diffun-
dito in amphoras. biennium in sole sinito positum esse.
deinde in tectum conferto. hoc vinum deterius non erit
15 quam Coum.

CVI] Aquae marinae <concinnatio. aquae marinae> Q. I ex
alto sumito, quo aqua dulcis non accedit. sesquilibram sa-
lis frigito, eodem indito et rude misceto usque adeo, donec
ovum gallinaceum coctum natabit, desinito miscere. eodem
20 vini veteris vel Aminnii vel miscelli albi congios II infundito,
misceto probe. postea in vas picatum confundito et ob-
linito. siquid plus voles aquae marinae concinnare, pro
portione ea omnia facito.

CVII] Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odorata sint
25 et nequid viti in vinum accedat. sapaе congios VI quam
optimae infundito in aheneum aut in plumbeum et iris
aridae contusae heminam et sertam Campanicam P. V bene
odoratam una cum iri contundas quam minutissime, per
29 cribrum cernas et una cum sapa coquas sarmentis et levi
2 flamma. conmoveto, videto ne aduras. usque coquito, dum

1. 2 solstitium Vb et A priore loco solsticium cf solistitium
cod. teste Vict. (et A posteriore loco) || 4 R. CXIII Qui ager a
mari aberit ibi unum graecum sic facito | Cf. c. 24 || 10 add.
Keil || 11 odoratum fv oderatum || 16 R. CXV Aquae marinae
concinnatio | concinnatio ex rubr. et aquae marinae add. Keil |
q. I et in margine al⁷. quadrantarium || 19 gallinaceum apogr.
gallinae V || 22 siquid Pont. siquis (quod tutatur Hauler p. 23)
23 ea omnia apogr. omnia ea V || 24 R. CXVI Quo labra do-
liorum circumlinas ut bene odorata sint || 25 cogios Pol. congios
apogr. || 29 leni Keil; cf. Hauler p. 21

dimidium excoquas. ubi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratum et oblinito et utito in labra doliorum.

Vinum si voles experiri duraturum sit necne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum novum indito et vini sextarium de eo vino quod voles experiri eodem infundito et inponito in carbones: facito bis aut tertium inferveat. tum id percolato, polentam abicito. vinum ponito sub dio. postridie mane gustato. si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum: si subacidum erit, non durabit.

Vinum asperum quod erit lene et suave si voles facere, sic facito. de ervo farinam facito libras IIII et vini cyatos IIII conspargito sapa. postea facito laterculos. sinito conbibant noctem et diem. postea commisceto cum eo vino in dolio et oblinito <post> dies LX. id vinum erit lene et suave et bono colore et bene odoratum.

Odorem deteriolem demere vino. testam de tegula crassam puram calfacito in igni bene. ubi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, sinito biduum oblitum dolium. si demptus erit odor deterior, id optime; si non, saepius facito, usque dum odorem malum dempseris.

Si voles scire, in vinum aqua addita sit necne, vasculum facito de materia hederacia. vinum id, quod putabis aquam habere, eo demittito. si habebit aquam, effluet, aqua manebit. nam non continet vinum vas hederaceum.

Vinum Coum si voles facere, aquam ex alto marinam sumito mari tranquillo, cum ventus non erit, dies LXX ante vindemiam, quo aqua dulcis non perveniet. ubi hauseris de mari, in dolium infundito, nolito implere, quadrantibus

2 odoratum v cum aliquot apographis oderatum || 3 R. CXVII Vinum si voles experiri || 7 polentam v pulentam | abicito Beroald. adicito (adiicito V) || 11 R. CXVIII Vinum asperum lene fieri || 13 cyatos vel ciatos apogr. cyathos V | <addito>, conspargito Keil; cf. Hauler p. 17 || 15 add. A. Gronov || 17 R. CXVIII Odorem deteriolem demere || 21 usque dum (usque om. V add. apogr.) || 23 R. CXX Si voles scire unum aquam habeat necne || 24 id quot || 25 eo demittito Keil eodem mittito || 28 R. CXXI Vinum coum si voles facere | Cf. Plin. 14, 79

quinque minus sit quam plenum. operculum inposito, re-
 2 linquito qua inters<p>iret. ubi dies xxx praeterierint, trans-
 fundito in alterum dolium puriter et leniter, relinquito in
 imo quod des[c]iderit. post dies xx in alterum dolium item
 5 transfundito: ita relinquito usque ad vindemiam. unde vi-
 num Coum facere voles, uvas relinquito in vinea, sinito
 bene coquantur, et ubi pluerit et siccaverit, tum deligito
 et ponito in sole biduum aut triduum sub dio, si pluviae
 non erunt. si pluvia erit, in tecto in cratibus conponito,
 3 et si qua acina corrupta erunt, depurgato. tum sumito aquam
 11 marinam Q. S. S. E, in dolium quinquagenarium infundito
 aquae marinae Q. X. tum acina de uvis miscellis decarpito
 de scopione in idem dolium, usque dum inpleveris. manu
 conprimito acina, ut conbibant aquam marinam. ubi in-
 15 plexeris dolium, operculo operito, relinquito qua inter-
 spiret. ubi triduum praeterierit, eximito de dolio et calcato
 in torculario et id vinum condito in dolia lauta et pura et
 CXIII] sicca. ut odoratum bene sit, sic facito. sumito testam
 picatam, eo prunam lenem indito, suffito sarta et schoeno
 20 et palma, quam habent unguentarii, ponito in dolio et
 operito, ne odor exeat, antequam vinum indas. hoc facito
 pridie quam vinum infundere voles. de lacu quam primum
 vinum in dolia indito, sinito dies xv operta, antequam ob-
 linas, relinquito qua interspiret [vinum], postea oblinito.
 2 post dies xl diffundito in amphoras et addito in singulas
 26 amphoras sapae sextarium unum. amphoras nolito implere
 nimium, ansarum infimarum fini, et amphoras in sole po-
 nito, ubi herba non siet, et amphoras operito, ne aqua
 accedat, et ne plus quadriennium in sole siveris. post
 30 quadriennium in cuneum conponito et instipa<to>.
 CXIV] Vinum si voles concinnare, ut alvum bonam faciat,
 secundum vindemiam, ubi vites ablaqueantur, quantum
 putabis ei rei satis esse vini, tot vites ablaqueato et signato.

2 qua interspiret A²v qua (qui V qua *apogr. et Vict.*) inter-
 siret || 4 desederit Av, *Keil*¹ desciderit || 12 q̄. X et in marg. al'.
 quadrantalia || 13 de scopio et in marg. al'. descopione ēx̄.
 17 lauta et pura et in marg. al'. curata ēx̄. || 20 in dolio (in
 dolia V in dolio *apogr.*) || 24 del. *Keil* (cf. 2), *tutatur Hauler*
p. 23 || 28 siet et amphoras (siet amphoras V siet et ampho-
 ras *apogr. et Vict.*) || 30 add. *Iuc.* || 31 R. CXXII Vinum si
 uoles concinnare ut alvum bonam faciat

earum radices circumsecato et purgato. veratri <atri> radices contundito in pila, eas radices dato circum vitem et stercus vetus et cinerem veterem et duas partes terrae circumdato radices vitis. terram insuper inicito. hoc vinum seorsum legito. si voles servare in vetustatem ad alvum movendam, servato, ne commisceas cum cetero vino. de eo vino cyatum sumito et misceto aqua et bibito ante cenam. sine periculo alvum movebit.

In vinum mustum veratri atri manipulum coicito in [CXV] amphoram. ubi satis efferverit, de vino manipulum eicito. id vinum servato ad alvum movendam.

Vinum ad alvum movendam concinnare. vites cum ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cetero vino. tris fasciculos veratri atri circumponito circum radices et terram insuper inicito. per vindemiam de iis vibus quod delegeris, seorsum servato, cyatum in ceteram potionem indito. alvum movebit et postridie perpurgabit sine periculo.

Lentim quo modo servari oporteat. laserpicium aceto [CXVI] diluito, permisceto lentim aceto laserpicato et ponito in sole. postea lentim oleo perfricato, sinito arescat. ita integra servabitur recte.

Oleae albae quo modo condiantur. antequam nigrae [CXVII] fiant, contendantur et in aquam deiciantur. crebro aquam mutet. deinde, ubi satis maceratae erunt, exprimat et in acetum coiciat et oleum addat, salis selibram in modium olearum. feniculum et lentiscum seorsum condat in acetum. si una admiscere voles, cito utito[r]. in orculam calcato. manibus siccis, cum uti voles, sumito.

Oleam albam, quam secundum vindemiam uti vo- [CXVIII]

1 *add. Pont. ex 9* || 6 seorsum ante servato *add. Keil ex 16*; *cf. Hauler p. 24* | ne commisceas *apogr. nec commisceas V* 7 cyatum Af cyathum Vc || 9 R. CXXIII In uinum mustum ue-ratri atri | *Cf. Plin. 14, 110* || 12 R. CXXIII Vinum ad alvum mouendam || 16 seorsum v seorsus | cyatum bf ciatum A cyathum Vc || 19 R. CXXV Lentim quomodo serues | *Cf. Plin. 18, 308* || 23 R. CXXVI Oleae albae quomodo condiantur quomodo m quem || 24 in aquam (in aqua V in aquam *apogr. et Vict.*) || 26 modium (modum V modium *apogr.*) || 28 *del. Keil* || 30 R. CXXVII Oleam albam secundum uindemiam quam utaris

les, sic condito. musti tantundem addito, quantum aceti. cetera item condito ita, uti supra scriptum est.

CXIX] Epityrum album nigrum variumque sic facito. ex oleis albis nigris variisque nucleos eicito. sic condito. 5 concidito ipsas, addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, feniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum supra siet. ita utito[r].

CXX] Mustum si voles totum annum habere, in amphoram mustum indito et corticem oppicato, demittito in piscinam. 10 post dies xxx eximito. totum annum mustum erit.

CXXI] Mustaceos sic facito. farinae siligineae modium unum musto conspargito. anesum, cuminum, adipis P. II, casei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito, et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, cum coques.

CXXII] Vinum concinnare, si lotium difficiliter transibit. ca- 16 preidam vel iunipirum contundito in pila, libram indito, in duobus congiis vini veteris in vase aeneo vel in plumbeo defervefacito. ubi refrixerit, in lagonam indito. id mane ieiunus sumito cyatum: proderit.

CXXIII] Vinum ad isciacos sic facito. de iunipiro materiem 21 semipedem crassam concidito minutim. eam infervefacito cum congio vini veteris. ubi refrixerit, in lagonam confundito et postea id utito [vini] cyatum mane ieiunus: proderit.

CXXIV] Canes interdium clausos esse oportet, ut noctu acri- 26 ores et vigilantiores sint.

CXXV] Vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito in umbra. ubi iam passa erit, servato ad vindemiam, in

3 R. CXXVIII Epityrum album nigrum variumque sic facito || 7 del. Keil || 8 R. CXXVIII Mustum si voles totum annum habere || 10 dies Keil diem || 11 R. CXXX Mustaceos sic facito || 15 R. CXXXI Vinum concinnare ad lotium | capreidam m capidam (capidam?) et in margine capidam || 16 iunipirum apogr. iuniperum V || 17 uaso Keil || 19 cyatum vel ciatum apogr. cyathum V || 20 R. CXXXII Vinum ad isciacos concinnare | isciacos apogr. ischiacos V | iunipiro Abf iunipero VA²c || 23 del. Keil | cyatum apogr. cyathum V | mane apogr. om. Pol. || 25 R. CXXXIII Ut interdium canes clausos habeas | Haec praecepta de canibus (cf. Varr. 1, 21) alieno loco exstare Pontedera monuit || 27 R. CXXXIII Vinum murteum sic facito | murteum apogr. murtheum Pol. | Cf. Plin. 14, 104; 15, 123

urnam musti contundito murtae semodium, id oblinito. ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito. id est ad alvum crudam et ad lateris dolorem et ad coeliacum.

Ad tormina, et si alvus non consistet, et si taeniae [CXXVI] et lumbrici molesti erunt. xxx mala Punica acerba sumito, 5 contundito, indito in urceum et vini nigri austeri congios III. vas oblinito. post dies xxx aperito et utito: ieiunus heminam bibito.

Ad dyspepsiam et stranguriam mederi. malum [CXXVII] Punicum ubi florebit, conligito, tris minas in amphoram 10 infundito, vini Q. I veteris addito et feniculi radicem puram contusam minam. oblinito amphoram et post dies xxx aperito et utito[r]. ubi voles cibum concoquere et lotium facere, hinc bibito quantum voles sine periculo. idem vinum taenias perpurgat et lumbricos, si sic concinnes. in- 15 cenatum iubet<o> esse. postridie t[h]uris drachmam unam 2 conterito et mel coctum drachmam unam et vini sextarium organiti. dato ieiuno, et puero pro aetate triobolum et vini heminam. supra pilam inscendat et saliat decies et deambulet.

Habitationem delutare. terram quam maxime cre- [CXXVIII] tosam vel rubricosam, eo amurcam infundito, paleas indito. sinito quadriduum fracescat. ubi bene fracuerit, rutro concidito. ubi concideris, delutato. ita neque aspergo nocebit, neque mures cava facient, neque herba nascetur, 25 neque lutamenta scindent se.

Aream, ubi frumentum teratur, sic facito. confo- [CXXIX] diatur minute terra, amurca bene conspargatur et conbibat quam plurimum. conminuito terram et cylindro aut pavicula coaequato. ubi coaequata erit, neque formicae mo- 30 lestae erunt, et cum pluerit, lutum non erit.

4 R. CXXXV Ad tormina et si alvus non consistet et ad taenias et lumbricos | consistet *apogr. et Vict.* consistat V || 9 R. CXXXVI Ad dyspepsiam et stranguriam || 13 *del. Keil* | concoquere || 16 *add. Keil* | drachmam (drachmam *Vict.* drachmam A dragmam bc) unam conterito *apogr. et Vict.* drachmam conterito V || 18 organiti <addito> *Keil*; cf. *Hauler p. 17* || 21 R. CXXXVII Habitationem delutare | Cf. c. 92 || 27 R. CXXXVIII Area quomodo fiat | sic facito (sic facies V sic facito *apogr. et Vict.*) | Cf. c. 91; *Plin. 15, 33; 18, 295* || 31 cum pluerit (cum pluet V cum pluerit *apogr. et Vict.*)

CXXX] Codicillos oleagineos et cetera ligna amurca cruda perspargito et in sole ponito, perbibant bene. ita neque fumosa erunt et ardebunt bene.

CXXXI] Piro florente dapem pro bubus facito. postea verno 5 arare incipito. ea loca primum arato, quae rudecta harenosaque erunt. postea uti quaeque gravissima et aquosissima erunt, ita postremo arato.

CXXXII] Dapem hoc modo fieri oportet. Iovi dapali culignam vini quantam vis polluceto. eo die feriae bubus et bubul-
10 cis et qui dapem facient. cum pollucere oportebit, sic facies: 'Iuppiter dapalis, quod tibi fieri oportet in domo familia mea culignam vini dapi, ei<us> rei ergo macte hac illace dape pollucenda esto.' manus interluito, postea vi-
2 num sumito: 'Iuppiter dapalis, macte istace dape pollucenda esto, macte vino inferio esto.' Vestae, si voles, dato. daps Iovi assaria pecunia urna vini. Iovi caste profanato sua contagione. postea dape facta serito milium, panicum, alium, lentim..

CXXXIII] Propagatio pomorum ceterarumque arborum. ar-
20 boribus ab<s> terra pulli qui nati erunt, eos in terram de-
2 primito, extollito, uti radicem capere possint. inde, ubi tempus erit, effodito seritoque recte. ficum, oleam, malum Punicum, mala strutea, Cotonia aliaque mala omnia, laurum Cypriam, Delphicam, prunum, murtum coniugulum et mur-
25 tum album et nigrum, nuces Abellanas, Praenestinas, platanum, haec omnia genera a capitibus propagari eximique
3 ad hunc modum oportebit. quae diligentius seri voles, in calicibus seri oportet. in arboribus radices uti capiant, calicem pertusum sumito tibi aut quasillum: per eum ramu-
30 lum transserito: eum quasillum terra inpleto calcatoque, in

1 R. CXXXVIII Ligna amurca spargantur | Cf. *Plin.* 15, 34
4 R. CXL Piro florente dapem pro bubus fieri | Cf. c. 50; *Plin.* 18, 243 || 8 R. CXLI Dapem quomodo facias || 11 iuppiter *apogr.* Iupiter V || 12 eius rei ergo v ei rei ergo || 14 iuppiter Ab Iupiter Vc || 16 pecuina v, *Hauler p.* 24 || 19 R. CXLII Propagatio pomorum | Cf. c. 51. 52; *Plin.* 17, 97 || 20 *add. Keil (cf. c. 51)* 23 cotonea A cf cotoneia Vb || 24 Cf. c. 8, 2; *Plin.* 15, 122. 127 | mirtum *utroque loco apogr.* myrtum V | coniugulum v coniuolum *Pol.* coniuolum *apogr.* || 29 quasillum *apogr. et Vict.* quasilum *Pol.* (quassilum v) | per eum v per ea || 30 quasillum *apogr. et Vict.* quassilum V

arbore relinquito. ubi bimum erit, ramum tenerum infra praecidito, cum quasillo serito. eo modo quod vis genus arborum facere poteris uti radices bene habeant. item 4 vitem in quasillum propagato terraque bene operito, anno post praecidito, cum qualo serito. 5

Priusquam messim facies, porcā praecidanēam [CXXXIV] hoc modo fieri oportet. Cereri porca praecidanea porco femina, priusquam hasce fruges condas, far, triticum, hordeum, fabam, semen rapicium. t[h]ure vino Iano Iovi Iunoni praefato, priusquam porcū feminam inmolabis. Iano 2 struem [c]ommoveto sic: 'Iane pater, te hac strue ommovenda bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi liberisque meis domo familiaeque meae.' fertum Iovi <om>-moveto et mactato sic: 'Iuppiter, te hoc fer[c]to obmovendo bonas preces precor, uti si<e>s volens propitius 15 mihi liberisque meis domo familiaeque meae mactus hoc fer[c]to'. postea Iano vinum dato sic: 'Iane pater, uti te 3 strue [c]ommovenda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei ergo macte vino inferio[ri] esto'. postea Iovi sic: 'Iuppiter macte isto fer[c]to esto, macte vino inferio[ri] 20 esto'. postea porcā praecidanēam inmolato. ubi ext[r]a 4 prosecta erunt, Iano struem [c]ommoveto mactatoque item, uti prius obmoveris. Iovi fer[c]tur: obmoveto mactatoque item, uti prius feceris. item Iano vinum dato et Iovi vinum dato, item uti prius datum ob struem obmovendam 25 et fertum libandum. postea Cereri exta et vinum dato.

Romae tunicas, togas, saga, centones, sculponeas: [CXXXV] Calibus et Minturnis cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, catellas: Venafro palas. Suessae et in Lucanis plostra, treblae: Albae, Romae 30 dolia, labra: tegulae ex Venafro. aratra in terram validam 2

2 quasillo *apogr. et Vict.* quasilo *Pol.* (quassilo v) || 4 quasillum *apogr. et Vict.* quasillum *Pol.* (quassillum v) || 6 R. CXLIII loco inscriptionis vacuo relicto | messem V messis A messim *apogr. rec. et Vict.* || 8 condas *Keil* condantur (*cf. Hauler p. 24*) || 11 *del. Keil* || 13 *add. Keil* || 14 iuppiter *apogr.* Iupiter V fertō bfv || 15 *add. bfv* || 17 fercto Abf fertō Vc || 18 *del. Keil* || 19 *del. Meurs.* || 20 iuppiter *apogr.* Iupiter V | fertō *Keil* | *del. Meurs.* || 21 extra *apogr.* exta *Pol. et Vict.* || 22 itano struem *apogr.* Iano struem *Pol. et Vict.* | *del. Keil* || 23 *del. v* || 27 R. CXLIII Tunicae et ceterae res ubicumque emantur || 28 Minturnis v menturnis || 30 albae *Keil*

2 Romanica bona erunt, in terram pull[e]am Campanica: iuga
 Romanica optima erunt: vomeris indutilis optimus erit. tra-
 peti Pompeis, Nolae ad Rufri maceriam: claves, clostra
 Romae: hamae, urnae oleariae, urcei aquarii, urnae vina-
 5 riae, alia vasa aeneae Capuae, Nolae: fiscinae Campanicae
 3 † eame utiles sunt. funes subductarios, spartum omne Ca-
 puae: fiscinas Romanicas Suessae, Casino * optimae erunt
 Romae.

Funem torculum siquis faciet, Casini L. Tunnius. Vena-
 10 fri C. Mennius L. F. eo indere oportet coria bona VIII
 nostratia, recentia quae depsta sient, quam minimum salis
 habeant. ea depsero et unguere unguine prius oportet,
 4 tum siccare. funem exordiri oportet longum P. LXXII. toros
 III habeat, lora in toros singulos VIII lata digitos II. cum
 15 tortus erit, longus P. XLVIII. in conmissura abibit P. III,
 rel. erit P. XLVI. ubi extentus erit, accedent P. V: longus
 erit P. LI. funem torculum extentum longum esse oportet
 5 P. LV maximis vasis, minoribus P. LI. funem loreum in
 plostrum iustum P. LX, semifunium P. XLV, lora retinacula
 20 in plostrum P. XXXVI, ad aratrum P. XXVI, lora praeducto-
 ria P. XXVII S, sub<i>ugia in <p>lostrum lora P. XIX, funi-
 culum P. XV, in aratrum subiugia lora P. XII, funiculum
 P. IIX.

6 Trapetos latos maximos P. III S, orbis altos P. III S, orbis
 25 medios, ex lap[r]icaedinis cum eximet, crassos pedem et
 palmum, inter miliarium et labrum P. II digitos II, labra
 crassa digitum. secundarium trapetum latum P. III et pal-
 mum, inter miliarium et labrum pes unus digitus unus,
 labra crassa digitos V, orbis altos P. III et digitos V, crassos
 30 P. I et digitos III. foramen in orbis semipedem quoquo

1 del. v || 4 oléariae bv oliariae || 5. 6 signum mendi add. Keil
 Campanicae oleariae utiles Pont.; cf. Hauler p. 25 || 6 subduc-
 tarios apogr. subductarius V || 7 lacunam indicavit Keil || 15 abi-
 bunt luc., Keil || 16 rel. erit = reliquom erit, pro quibus reli-
 qui erunt Keil; cf. praef. || 17 Cf. c. 63 || 19 iustum p. LX
 apogr. iustum p. XL V || 21 add. apogr. rec. et v | plostrum
 c. 63 lustrum || 24 Cf. c. 22 || 25 lapicaedinis Jordan ephem.
 litt. germ. a. 1882 p. 1528 lapricedinis (cf. Plaut. Capt. 1000) ||
 26 et digitos Keil; cf. Hauler p. 18 || 30 Cf. c. 19, 1 | orbis Keil.
 orbes | semipedem v semipedes (semiped Pol. bc) | quoque
 uersum A cf quoquo versum Vb (cf. 57, 1)

versum facito. tertium trapetum latum P. III, inter miliarium 7 et labrum P. I, labrum digitos V, orbis altos P. III digitos III, crassos P. I et digitos II. trapetum ubi arvectum erit, ubi statues, ibi accommodato concinnatoque.

Politionem quo pacto <partiaro> dari oporteat. [CXXXVI in agro Casinate et Venafro in loco bono parti octava corbi 6 dividat, satis bono septima, tertio loco sexta; si granum modio dividet, parti quinta. in Venafro ager optimus nona parti corbi dividat. si communiter pisunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in pistrinum politor. hordeum 10 quinta modio, fabam quinta modio dividat.

Vineam curandam partiaro. bene curet fundum, [CXXXVII arbustum, agrum frumentarium. partiaro faenum et pabulum, quod bubus satis siet, qui illic sient. cetera omnia pro indiviso.

Boves feriis coniungere licet. haec licet facere: [CXXXVIII arvehant ligna, fabalia, frumentum, quod non † daturus erit. mulis, equis, asinis feriae nullae, nisi si in familia sunt.

Lucum conlucare Romano more sic oportet. porco [CXXXIX piaculo facito, sic verba concipito: 'si deus, si dea es, 20 quouium illud sacrum est, uti tibi ius est porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo inmolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiae- 25 que meae liberisque meis: haru<m>ce rerum ergo macte hoc porco piaculo inmolando esto'. si fodere voles, [CXL

2 labrum *posterius om.* V *add. apogr. et Vict.* | orbis aliós (*ubi orbis altus Luc.*) | et digitos *Keil*; *cf. Hauler p. 18* || 4 ibi accommodato *Schoettgen* ibi e (et V) commodato || 5 R. CXLV Politionem quo pacto dari oporteat | Politionem — oporteat *post rubr. om. in initio capitis posuit Gesner* (partiaro *suppl. Keil, redemptori idem in comm. ex ind. CXLVI*) || 6 parti *Keil* parte || 7 bono *Meurs.* bona || 12 R. CXLVI Vineam redemptori partiaro ut des || 16 R. CXLVII Boues feriis coniungere licet | *Cf. Colum. 2, 21, 5* || 17 *corruptelam indicavit Keil, idem quod conditurus in comm.* || 19 R. CXLVIII loco inscriptionis vacuo relicto | *Cf. Plin. 17, 267* || 20 si dea es quouium *Vict.* si deae squouium 26 *add. v* || 27 si fodere] R. CXLVIII (*loco inscriptionis vacuo relicto*) Si fodere | uoles *Weise Quaest. Cat. p. 112 (cf. index capitulorum)* uelis

altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito: 'operis faciendi causa'. dum opus, cotidie per partes facito. si intermiseris aut feriae publicae aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

- CXLI] Agrum lustrare sic oportet. impera suovitaurilia
 6 circumagi: 'cum divis volentibus quodque bene eveniat, mando tibi, Mani, uti illace suovitaurilia fundum agrum terramque meam quota ex parte sive circumagi sive cir-
 2 cumferenda censeas, uti cures lustrare'. Ianum Iovemque
 10 vino praefamino, sic dicito: 'Mars pater, te precor quaeso- que uti sies volens propitius mihi domo familiaeque no-
 strae, quouis rei ergo agrum terram fundumque meum suo-
 vitaurilia circumagi iussi, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque
 15 prohibessis defendas averruncesque; utique tu fruges, fru-
 menta, vineta virgultaque grandire beneque evenire siris,
 3 pastores pecuaque salva servassis duisque bonam salutem valetudinemque mihi domo familiaeque nostrae: harumce
 rerum ergo, fundi terrae agrique mei lustrandi lustrique
 20 faciendi ergo, sicuti dixi, macte hisce suovitaurilibus lacten-
 tibus inmolandis esto: Mars pater, eiusdem rei ergo macte
 4 hisce suovitaurilibus lactentibus esto'. item [esto item]
 cultro facito struem et fertum uti adsiet, inde obmoveto.
 ubi porcum inmolabis, agnum vitulumque, sic oportet:
 25 'eiusque rei ergo macte suovitaurilibus inmolandis esto'.
 † nominare vetat Martem neque agnum vitulumque. si
 minus in omnis litabit, sic verba concipito: 'Mars pater,
 siquid tibi in illisce suovitaurilibus l<act>entibus neque
 satisfactum est, te hisce suovitaurilibus piaculo'. si <in> uno
 30 duobusve dubitabit, sic verba concipito: 'Mars pater, quod
 tibi illoc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo'.
 CXLI] Vilici officia quae sunt, quae dominus praecepit, ea

5 R. CL loco inscriptionis vacuo relicto | imperas uovitaurilia || 7 mani apogr. inani V | uti illa es uoui taurilia et in margine uti illace suovitaurilia Pol. || 8 circumagi <iubes> Keil || 10 uino apogr. uiuo V || 13 tu morbos Luc. tum orbos || 18 harunce || 22 del. Luc. || 26 † add. Keil || 28 tibi in (in om. V add. apogr.) illisces uovitaurilibus lentibus (ubi lactentibus v) || 29 add. Keil || 30 dubitabit Keil dubitavit || 31 illoc Meurs. illuc || 32 R. CLI Vilici officia | Cf. c. 5 | dominus A m domino | praecepit ed. Commelini praeceps

omnia quae in fundo fieri oportet quaeque emi pararique oportet, quo modoque cibaria, vestimenta familiae dari oportet, eadem uti curet faciatque moneo dominoque dicto audiens sit. hoc amplius, quo modo vilicam uti oportet et quo modo eae imperari oportet, uti adventu domini quae 5 opus sunt parentur curenturque diligenter. vilicae [CXLIII] quae sunt officia, curato faciat. si eam tibi dederit dominus uxorem, ea esto contentus. ea te metuat facito. ne nimium luxuriosa siet. vicinas aliasque mulieres quam minimum utatur neve domum neve ad sese recipiat. ad 10 cenam nequo eat neve ambulatrix siet. rem divinam ni faciat neve mandet, qui pro ea faciat, iniussu domini aut dominae. scito dominum pro tota familia rem divinam facere. munda siet: villam conversam mundeque habeat: 2 focum purum circumversum cotidie, priusquam cubitum 15 eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis, festus dies cum erit, coronam in focum indat, per eosdemque dies lari familiari pro copia supplicet. cibum tibi et familiae curet uti coctum habeat. gallinas multas et ova uti habeat. pira arida, sorba, 3 ficos, uvas passas, sorba in sapa et pira et uvas in doliis 20 et mala strut[h]ea, uvas in vinaciis et in urceis in terra obrutas et nuces Praenestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. mala Scanti[ni]ana in doliis et alia quae condi solent et silvatica, haec omnia quotannis diligenter uti condita habeat. farinam bonam et far suptile sciat 25 facere.

Oleam legendam hoc modo locare oportet. oleam [CXLIV] cogito recte omnem arbitrato domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit. oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis. si adversus ea quis 30 fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo solvet neque debebitur. qui oleam legerint, omnes iu<ra>nto ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse ne-

2 quomodoque (quomodo quae V c quum quae b quomodoque Af Vict.) || 6 R. CLII Vilicae officia || 12 pro ea (propter eā V pro ea apogr. et Vict.) || 17 eosdemque apogr. et Vict. eos denique Pol. || 19 Cf. c. 7 et Plin. 15, 85 || 19. 20 sorua utroque loco || 22 Cf. Plin. 15, 90 || 23 scantiana cum Plin. 15, 50 v; cf. c. 7 || 24 quod annis || 27 R. CLIII Lex oleae legendae 29 Cf. Plin. 15, 11 || 31 eo die Iuc. hodie | legerit Iuc. || 32 add. v

que quemquam suo dolo malo ea oletate ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur. oleam cogi recte satis dato arbitrato L. Manli. scalae ita uti datae erunt, 5 ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt. si non erunt 3 reddet † eaeque arbitrato deducetur. siquid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito: id viri boni arbitrato deducetur. legulos, quot opus erunt, praebeto et s<tr>ictores. si non praebuerit, quanti conductum erit aut 10 locatum erit, deducetur: tanto minus debebitur. de fundo ligna et oleam ne deportato. qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes ~~ss~~. N. II deducuntur neque 4 id debebitur. omnem oleam puram metietur modio oleario. adsiduos homines L praebeto, duas partes strictorum prae- 15 beto. nequis concedat, quo olea legunda et faciunda carius locetur, extra quam siquem socium inpraesentiarum dixerit. siquis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, 5 iurent omnes socii. si non ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debebitur ei qui non 20 iuraverit. accessiones: in $\overset{\circ}{M} \infty CC$ accedit oleae salsae $\overset{\circ}{M} V$, olei puri P. VIII, in tota oletate [~~ss~~ V] aceti Q. V. quod oleae salsae non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos S. S. ~~ss~~ <V> dabuntur.

[CXLV] Oleam faciendam hac lege oportet locare. facito 25 recte arbitrato domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis opus erit, facito. homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis eam oleam emerit. † trapeti facito. si operarii conducti erunt aut facienda locata

1 oletate v oleatate (cf. cap. 68) || 6 eaeque | si non reddet aequom < solvito, id viri boni > arbitrato ex 146, 3 Keil. si non erunt redditae, aequom < viri boni > arbitrato Mommsen, Hauler p. 25 | deducetur v reducetur || 9 add. Vict. cum A || 11 ne deportato plurima apogr. non deportato Vb || 15 faciunda fv facienda || 20 interpunxit Mommsen cum aliis. accessiones . . . accedent cum luc. Keil (cf. 56, 15) || 21 oletate v (cf. c. 68) del. Keil || 22 acceperint apogr. acceperunt V || 23 S. S. ~~ss~~ V dabuntur Keil ~~ss~~ S. S dabuntur || 24 R. CLIII Lex oleae faciundae || 27 domino aut Usener Mus. Rhen. a. 1864 p. 141, Keil | cruce[m] addidi trapetis Schn. trapetum Keil | an em<erit. si opus> erit trapeti (vel trapetis)?

erit, pro eo resolvito, aut deducetur. oleum ne tangito 2
 utendi causa neque furandi causa, nisi quod custos dederit
 aut dominus. si sumpserit, in singulas sumptiones ss. N. XL
 deducuntur neque debentur. factores, qui oleum fecerint,
 omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem sese de 5
 fundo L. Man[i]li[i] neque alium quemquam suo dolo malo
 oleum neque oleam subripuisse. qui eorum non ita iura- 3
 verit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debenti-
 tur. socium nequem habeto, nisi quem dominus iusserit
 aut custos. siquid redemptoris opera domino damni datum 10
 erit, viri boni arbitrato deducetur. si vir<i>de[m] oleum
 opus siet, facito. accedet oleum et sale suae usioni quod
 satis siet, vasarium vict. II.

Oleam pendentem hac lege venire oportet. olea [CXLVI]
 pendens in fundo Venafro venibit. qui oleam emerit, am- 15
 plius quam quanti emerit omnis pecuniae centesima acce-
 det, praeconium praesens ss. L et oleum: romanici P. ∞ D,
 viridis P. CC, oleae caducae $\overset{\circ}{M}$ L, strictivae $\overset{\circ}{M}$ X, modio
 oleario mensum dato, unguinis P. X. ponderibus modiisque 2
 domini dato † iri pri primae cotulas duas. dies argento 2
 ex K. Nov. mensum X oleae legendae faciendae quae lo- 21
 cata est, et si emptor locarit, Idibus solvito. recte haec
 dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit, pro-
 mittito satisque dato arbitrato domini. donicum solutum
 erit aut ita satis datum erit, quae in fundo inlata erunt, 25
 pigneri sunt: nequid eorum de fundo deportato: siquid
 deportaverit, domini esto. vasa torcula, funes, scalas, tra- 3
 petos, siquid et aliud datum erit, salva recte reddito, nisi
 quae vetustate fracta erunt. si non reddet, aequom solvito.
 si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non 30
 solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat. emptor
 domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti S. S. E
 item pignori sunt.

1 erunt *Keil: immo olea subaudiendum* || 6 Manlii v || 11 uiride v
 virde *Jordan* || 14 R. CLV Lex oleae pendens || 17 olei *Keil*
 20 *signum corruptelae add. post alios Keil.* frugis primae *Hau-*
ler p. 26 || 23 cui iusserit *optima apogr.* cui ius erit *Pol.* ||
 28 siquit et aliud *codex.* et siquid aliud *Iuc.; cf. Loefstedt*
'Peregr. Aeth.' p. 317

- CXLVII] Hac lege vinum pendens venire oportet. vinaceos
 inlutos et faecem relinquo. locus vinis ad K. Octob. pri-
 mas dabitur. si non ante ea exportaverit, dominus vino
 quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti.
- CXLVIII] Vinum in doliis hoc modo venire oportet. vini in
 6 culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur.
 quod neque aceat neque muceat, id dabitur. in triduo
 proximo viri boni arbitrato degustato. si non ita fecerit,
 vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora
 10 fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori
 2 procedent. vinum accipito ante K. Ian. primas. si non ante
 acceperit, dominus vinum admetietur. quod admensus erit,
 pro eo [dominus] re[m]solvito. si emptor postularit, dominus
 ius iurandum dabit verum fecisse. locus vinis ad K. Octo-
 15 bres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus
 vino quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti.
- CXLIX] Qua lege pabulum hibernum venire oporteat. qua
 vendas fini[s] dicitur. pabulum frui occipito ex Kal. Septem-
 bribus. prato sicco decedat, ubi pirus florere coeperit:
 20 prato inriguo, ubi super inferque vicinus permittet, tum
 decedito, vel diem certam utrique facito. cetero pabulo
 2 Kal. Martiis <de>cedito. bubus domitis binis, cantherio
 u[i]ni, cum emptor pascet, domino pascere recipitur. hole-
 ris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni reci-
 25 pitur. siquid emptor aut pastores aut pecus emptoris do-
 mino damni dederit, v<iri> boni a<rbitrato> resolvat. siquid
 dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit, viri
 boni arbitrato resolvetur. donicum pecuniam <solverit aut>
 satisfecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit,

1 R. CLVI Lex uini (uino **Ab** uini **V et Vict.**) pendentis ||
 3 [ea] exportaverit *Keil*. ea exportaueris (*cf. v. 15*) || 4 quid uolet
 (quod uolet **V** quid uolet *apogr. et Vict.*) || 5 R. CLVII Lex
 uino in doliis || 9 quod dies || 13 dominus, pro eo *Keil*. pro eo
 domino *Pont.* (dominus *del. Mommsen*) | resolvito v rem sol-
 vito || 17 R. CLVIII Lex pabulo || 18 *del. Turn. Adv. 10, 18* ||
 19 pirus **Vcf prius Ab** || 20 permittet v promittet (submittet
Mommsen) || 22 *add. v* | binis **m** bimis | cantherio uni v ||
 26 viri boni arbitrato resolvat *Keil duce Luc.* boniuare soluat
 (= boni viri arbitrato resoluat) || 28 *add. Rudorff Ind. lect.*
Berol. aestiv. a. 1846

pigneri sunt. siquid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

Fructum ovium hac lege venire oportet. in singulas [CL casei P. I S dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam: hisce legibus, 5 agnus diem et noctem qui vixerit in fructum: et Kal. Iun. emptor fructu decedat; si interkalatum erit, K. Mais. agnos 2 xxx ne amplius promittat. oves quae non pepererint binae pro singulis in fructu cedent. † die lanam et agnos vendat menses X ab coactore releget. porcos serarios in 10 oves denas singulos pascat. conductor duos menses pastorem praebat. donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

Semen cupressi quo modo legi seri propagarique oporteat et quo pacto cupresseta seri oporteat, Minius Percen- 15 nius Nolanus ad hunc modum monstravit. semen cupressi 2 Tarentinae per ver legi oportet; materiem, ubi hordeum flavescit. id ubi legeris, in sole ponito, semen purgato. id aridum condito, uti aridum expostum siet. per ver serito in loco ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant, ubi 20 aqua propter siet. eum locum stercoreato primum bene stercore caprino aut ovillo, tum vortito bipalio, terram cum stercore bene permisceto, depurgato ab herba graminibusque, bene terram conminuito. areas facito pedes latas qua- 3 ternos: subcavas facito, uti aquam continere possint: inter 25 eas sulcos facito, qua herbas de areis purgare possis. ubi areae factae erunt, semen serito crebrum, ita uti linum seri solet. eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam succernito. id bene tabula aut manibus aut

3 R. CLVIII Fructus ovium qua lege ueneat (uenierit V ueneat *apogr. et Vict.*) || 4 pondo ·I· S. dimidium v p. is. dimidium || 9 *corruptelae signum add. Keil* (ex quo die *Mommsen*) || 10 *deleget Gronov* || 14. 15 R. CLX Cupressum quomodo seras. semen cupressi q̄n legi seri propagarique oporteat: *unde verba Semen cupressi quando legi seri propagarique oporteat post rubricam omissa in initio capituli posuit Vict.* (quo modo legi A et m) | Cf. c. 48; *Plin. 16, 139. 141* || 15 Minius *tutatur Vetter 'Wien. Stud.' XXIX p. 326 sqq.* Manius *Vict., Keil* | percennius *apogr. et Vict.* parcenius *Pol.* (parthenius v) || 20 Cf. *Plin. 17, 36* || 25 uti aquam *apogr. et Vict.* uti cauae aquam V || 27 Cf. *Gell. 3, 14, 17*

- 4 pedibus conplanato. siquando non pluet, uti terra sitiât, aquam inrigato leniter in areas. si non habebis unde inriges, gerito inditoque leniter. quotienscumque opus erit, facito uti aquam addas. si herbae natae erunt, facito uti
- 5 ab herbis purges. quam tenerrimis herbis, et quotiens opus erit, purges. per aestatem ita <uti> dictum est fieri oportet, et ubi semen satum siet, stramentis operiri; ubi germinascere coeperit, tum demi.
- CLII] De scopis virgeis, Q. A. M. Manlii monstraverunt. 10 in diebus xxx, quibus vinum legeris, aliquotiens facito scopas virgeas ulmeas aridas, in asserculo alligato, eabus latera doliis intrinsecus usque bene perfricato, ne faex in lateribus adhaerescat.
- CLIII] Vinum faecatum sic facito. fiscinas olearias Campanicas duas illae rei habeto. eas faecis inpleto sub prelumque subdito exprimitoque.
- CLIV] Vinum emptoribus sine molestia quo modo admetiarius. labrum culleare illae rei facito. id habeat ad summum ansas IIII, uti transferri possitur. id inum pertundito: ea 20 fistulam subdito, uti opturariere recte possit: et ad summum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in suggestu inter dolia positum habeto, uti in culleum de dolio vinum salire possit. id inpleto, postea obturato.
- CLV] Per hiemem aquam de agro depelli oportet. in monte 25 fossas inciles puras habere oportet. prima autumnitate cum pulvis est, tum maxime ab aqua periculum est. cum plueret incipiet, familiam cum ferreis sarculisque exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in vias et [segetem] curare

4 facito uti aquam *apogr.* facies uti aquam V || 5 tenerrimis herbis et *apogr. et Vict.* tenerrimis et V || 6 *add. v* || 7 germinascere *Meurs.* germen nascere || 9 R. CLXI De scopis virgeis | De scopis virgeis *om. post rubricam in initio capituli posuit Gesner* || 10 *Cf. c. 26* || 14 R. CLXII De uino faecato | *Cf. Plin. 14, 86* || 17 R. CLXIII Vinum emptoribus quo modo admetiarius || 20 opturariere recte *Pol. opturariere recte (obturariere rite v obturari ere te vel crete A obturari erecte bf opturari erre te c) apogr.; cf. Hauler p. 14* || 22 uti in (uti hoc in V uti in *apogr. et Vict.*) | de dolio uinum *Pont. decouinum* || 24 R. CLIII Per hiemem aquam de agro (de agro aquam V aquam de agro *apogr. et Vict.*) depellere || 25 inciles puras (inciles pellere puras *Pol. inciles pellere puras m pellere om. rel. apogr. et v*) || 28 segetem *del. Keil*

oportet uti fluat. in villa, cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, et signare carbone, cum desierit pluere, uti tegula mutetur. per segetem in frumentis aut in segete aut in fossis sicubi aqua constat aut aliquid aquae obstat, id emittere, patefieri removerique oportet. 5

De brassica quod concoquit. brassica est quae omnibus holeribus antistat. eam esto vel coctam vel crudam. crudam si edes, in acetum intinguito. mirifice concoquit, alvum bonam facit, lotiumque ad omnes res salubre est. si voles in convivio multum bibere cenareque libenter, ante 10 cenam esto crudam quantum voles ex aceto, et item, ubi cenaveris, comesto aliqua v folia: reddet te quasi nihil ederis, bibesque quantum voles.

Alvum si voles deicere superiorem, sumito brassicae quae 2 levissima erit P. III. inde facito manipulos aequales tres 15 conligatoque. postea ollam statuito cum aqua. ubi occipiet fervere, paulisper demittito unum manipulum, fervere desistet. postea ubi occipiet fervere, paulisper demittito ad modum dum quinque numeres, eximito. item facito alterum 3 manipulum, item tertium. postea conicito, contundito, item 20 eximito in linteum, exurgeto sucum quasi heminam in pocillum fictile. eo indito salis micam quasi ervum et cumini fricti tantum quod oleat. postea ponito pocillum in sereno noctu. qui poturus erit, lavet calida, bibat aquam mulsam, cubet incenatus. postea mane bibat sucum deambuletque 4 horas III, agat, negoti[i] siquid habebit. ubi libido veniet, 26 nausia[e] adprehendet, decumbat purgetque sese. tantum bilis pituitaeque eiciet, uti ipse miretur, unde tantum siet. postea ubi deorsum versus ibit, heminam aut paulo plus bibat. si amplius ibit, sumito farinae minutae concas duas, 30 infriet in aquam, paulum bibat, constituet. verum quibus 5 tormina molesta erunt, brassica(m) in aqua macerare oportet. ubi macerata erit, coicito in aquam calidam, coquito

6 R. CLXV De brassica quod medicamenta habeat et aliis ad medicinam pertinentibus | Cf. *Plin.* 19, 57. 20, 78 || 10 Cf. *Varr.* 1, 2, 28 || 13 ederis v ederes || 17 demittito Av dimittito || 24 calida fv cauda || 27 del. *apogr. Ital.* || 29 deorsum (sic A²) e coniect. Pol. deoriturum || 30 conchas Vbf concas Ac || 32 brassicam in aquam V brassica in aqua *apogr.* | *Hunc locum cum Orib.* 1, 278 contulit P. Reuther (*De Catonis . . . vestigiis apud Graecos*) p. 22 sqq.

usque donec conmadebit bene, aquam defundito. postea salem addito et cumini paululum et pollinem polentae eodem addito et oleum. postea fervefacito, infundito in catinum, uti frigescat. eo interito quod volet cibi, postea edit. sed si poterit solam brassicam esse, edit. et si sine febre erit, dato vini atri duri aquatum bibat quam minimum; si febris erit, aquam. id facito cotidie mane. nolito multum dare, ne pertaedescat, uti possit porro libenter esse. ad eundem modum viro et mulieri et puero dato. nunc de illis, quibus aegre lotium it quibusque substillum est. sumito brassicam, coicito in aquam ferventem, coquito paulisper, uti subcruda siet. postea aquam defundito non omnem. eo addito oleum bene et salem et cumini paululum, infervefacito paulisper. postea inde iusculum frigidum sorbere et ipsam brassicam esse, uti quam primum excoquatur. cotidie id facito.

CLVII] De brassica Pythagorea, quid in ea boni sit salubritatisque. principium te cognoscere oportet, quae genera brassicae sint et cuius modi naturam habeant. omnia ad salutem temperat conmutatque sese semper cum calore, arida simul <et> umida et dulci<s> et amara et acris. sed quae vocantur septem bona in conmixtura[m], natura omnia haec habet brassica. nunc uti cognoscas naturam earum, prima est levis quae nominatur: ea est grandis, latis foliis, caule magno, validam habet naturam et vim magnam habet. altera est crispa, apiacon vocatur: haec est natura et aspectu bona, ad curationem validior est quam quae supra scripta est. et item est tertia, quae lenis vocatur, minutis caulibus, tenera, et acerrima omnium est istarum, tenui suco vehementissima. et primum scito, de omnibus brassicis nulla est illius modi medicamento. ad omnia vulnera tumores eam contritam inponito. haec omnia ulcera purgabit sanaque faciet sine dolore. eadem tumida concoquit, eadem erumpit, eadem vulnera putida canceres-

6 aquati *Keil* (*immo* vini quam minimum idque aquatum) 7 febres *Pol.* cf febris *Abv* || 20 conmutatque *Vict.* commutatque || 21 arida *Keil* arido | *add.* *Keil* | amara *Keil* amaro || 22 *add.* c | conmixtura *Keil* commixturam || 23 *Cf. Plin. 19, 136; 20, 79* || 26 apiaca quae vocatur *Plin. 19, 136 legisse videtur Keilio* || 28 et item (*et om. V add. apogr.*)

que purgabit sanosque faciet, quod <aliud> medicamentum
 facere non potest. verum prius quam id inponas, aqua ca-
 lida multa lavato: postea bis in die contritam inponito: ea
 omnem putorem adimet. cancer ater, is olet et saniem
 spurcam mittit; albus purulentus est, sed fistulosus et sub- 5
 tus suppurat sub carne. in ea vulnera huiusce modi te[t]ras 4
 brassica<m>, sanum faciet: optima est ad huiusce modi
 vulnus. et luxatum siquid est, bis die aqua calida foveto,
 brassicam tritam opponito, cito sanum faciet: bis die id
 opponito, dolores auferet. et siquid contusum est, erumpet: 10
 brassicam tritam opponito, sanum faciet. et siquid in mam-
 mis ulceris natum et carcinoma, brassicam tritam opponito,
 sanum faciet. et si ulcus acrimoniam eius ferre non pote- 5
 rit, farinam <h>ordeaceam misceto, ita opponito. huiusce
 modi ulcera omnia haec sana faciet, quod aliud medica- 15
 mentum facere non potest neque purgare. et puero et
 puellae si ulcus erit huiusce modi, farinam <h>ordeaceam
 addito. et si voles eam consectam lautam siccam sale
 aceto sparsam esse, salubrius nihil est. quo libentius edis, 6
 aceto mulso spargito: lautam siccam et rutam coriandrum 20
 sectam sale sparsam paulo libentius edes. id bene faciet
 et mali nihil sinet in corpore consistere et alvum bonam
 faciet. siquid antea mali intus erit, omnia sana faciet, et
 de capite et de oculis omnia deducet et sanum faciet. hanc
 mane esse oportet ieiunum. et si bilis atra est et si lienes 7
 turgent et si cor dolet et si iecur aut pulmones aut prae- 26
 cordia, uno verbo omnia sana faciet [et] intro quae dolita-
 bunt. eodem silpium inradito, bonum est. nam venae om-
 nes ubi sufflatae sunt ex cibo, non possunt perspirare in
 toto corpore: inde aliqui morbus nascitur. ubi ex multo 30
 cibo alvus non it, pro portione brassica si uteris, id ut te

1 *add. v* (medicamentum aliud); *cf. 15* || 3 *ponito* **A b c** *imponito*
Vf || 6 *huiusce modi del. Keil; at cf. 14 et 17* | *teras e coniect.*
Pol. tetras || 7 *add. v* || 8 *siquid Keil siquod (tutatur Hauler*
p. 26) | *in die Keil; cf. praef.* || 9 *in die Keil* || 14 *hordeaceam V*
ordeaceam apogr. || 14.15 *huiusce modi apogr. huiusmodi V*
15 *sana v sanum* || 16 *neque apogr. et Vict. nec V* || 23 *fuert*
Keil || 27 *faciet et (facit et V faciet et apogr. faciet Vict.)*; *ubi*
facit intro luc. et tutatur Hauler p. 26 || 30 *inde aliqui (unde*
aliquis V inde aliqui apogr. et Vict.) || 31 *id ut te*] *ita uti Keil*

moneo, nihil istorum usu veniet morbis. verum morbum
 articularium nulla res tam purgat, quam brassica cruda, si
 edes concisam et rutam et coriandrum concisam siccam
 et sirpicium inrasum et brassica<m> ex aceto oxymeli et
 8 sale sparsa<m>. haec si uteris, omnis articulos poteris ex-
 6 periri. nullus sumptus est, et si sumptus esset, tamen valedi-
 tudinis causa experirus. hanc oportet mane ieiunum esse.
 <ins>omnis vel siquis est seniosus, hac eadem curatione
 sanum facies. verum assam brassicam et unctam caldam,
 10 salis paulum dato homini ieiuno. quam plurimum ederit,
 9 tam citissime sanus fiet ex eo morbo. tormina quibus mo-
 lesta erunt, sic facito. brassicam macerato bene, postea in
 aulam coicito, defervefacito bene. ubi cocta erit bene, aquam
 defundito. eo addito oleum bene et salis paululum et cu-
 15 minum et pollinem polentae. postea ferve bene facito. ubi
 feriverit, in catinum indito. dato edit, si poterit, sine pane;
 si non, dato pane<m> purum ibidem madefaciat. et si
 febrim non habebit, dato vinum atrum bibat: cito sanus
 10 fiet. et hoc siquando usus venerit, qui debilis erit, haec
 20 res sanum facere potest: brassicam edit ita uti S. S. E. et
 hoc amplius lotium conservato eius qui brassicam essitarit,
 id calfacito, eo hominem demittito, cito sanum facies hac
 cura: expertum hoc est. item pueros pusillos si laves eo
 lotio, numquam debiles fient. et quibus oculi parum clari
 25 sunt, eo lotio inunguito, plus videbunt. si caput aut cer-
 11 vices dolent, eo lotio caldo lavito, desinent dolere. et si
 mulier eo lotio locos fovebit, numquam † umseri fient, et
 fovere sic oportet: ubi in scutra fervefeceris, sub sellam
 supponito pertusam. eo mulier adsidat, operito, circum
 30 vestimenta eam dato.

1 morbis *del. Keil* || 3 coriandrum *cum aliquot apographis v*
 coriendrum | concisam siccam *cum f tutatur Hauler p. 27.* concisam
 sictam: *ubi consectam Keil* || 4 laserpitium *Luc.* | inrasum
Luc. inrasam || 4. 5 *add. Keil* || 5 si uteris *Vbm sic uteris cf*
sic uterus A || 7 experirus *non mutavi, etsi res dubia est.* *expe-*
rires Keil ², *experire Keil* ¹; *cf. praef.* || 8 *add. Keil* | si quis
 est vel *Keil* || 11 *Cf. c. 156, 5* || 14 paululum (paulum *V* paulu-
 lum *apogr. et Vict.*) || 17 *add. vf* || 18 atrum *v acrum* || 19 fiet
 (siet *V* fiet *apogr.*) || 22 facies *Luc.* faciet || 23 idem *apogr.*
 item *V* || 26 dolere *m cum bcv dolore* || 27 miseri *m, Hauler*
p. 27 || 29 eo *apogr.* ea *V*

Brassica erratica maximam vim habet. eam arfacere et 12
 conterere oportet bene minutam. siquem purgare voles,
 pridie ne cenet, mane ieiuno dato brassicam tritam, aquae
 cyat[h]os IIII. nulla res tam bene purgabit, neque elleborum
 neque scamonium, et sine periculo, et scito salubrem esse 5
 corpori. quos diffidas sanos facere, facies. qui hac purga- 13
 tione purgatus erit, sic eum curato. sorbitione liquida hoc
 per dies septem dato. ubi esse volet, carnem assam dato.
 si esse non volet, dato brassicam coctam et panem, et bi-
 bat vinum lene dilutum, lavet raro, utatur unctione. qui 10
 sic purgatus erit, diutina valetudine utetur, neque ullus
 morbus veniet nisi sua culpa. et siquis ulcus taetrum vel
 recens habebit, hanc brassicam erraticam aqua spargito,
 opponito: sanum facies. et si fistula erit, turundam intro 14
 trudito. si turundam non recipiet, diluito, indito in vesicam, 15
 eo calamum alligato, ita premito, in fistulam introeat: ea
 res sanum faciet cito. et ad omnia ulcera vetera et nova
 contrita<m> cum melle opponito, sanum faciet. et si poly- 15
 pus in naso intro erit, brassicam erraticam aridam tritam
 in manum conicito et ad nasum admoveto, ita subducito 20
 susum animam quam plurimum poteris: in triduo polypus
 excidet. et ubi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, ut
 radices polypi persanas facias. auribus si parum audies, 16
 terito cum vino brassicam, sucum exprimito, in aurem intro
 tepidum instillato: cito te intelleges plus audire. depetigini 25
 spurcae brassicam opponito, sanam faciet et ulcus non faciet.

Aluum deicere hoc modo oportet, si vis bene tibi [CLVIII]
 deicere. sume tibi ollam, addito eo aquae sextarios sex
 et eo addito ungulam de perna. si ungulam non habebis,
 addito de perna frustum P. S quam minime pingue. ubi 30
 iam coctum incipit esse, eo addito brassicae coliculos duos,
 betae coliculos duos cum radice sua, feliculae pullum, herbae
 Mercurialis non multum, mitulorum L. II, piscem capitonem
 et scorpionem I, cochleas sex et lentis pugillum. haec 2

1 Cf. *Plin.* 20, 92 || 8 assam v asinam || 9 non volet v non
 solet || 18 *add. luc.* || 20 in manum *Gesner.* in malum || 22 ali-
 quod || 25. 26 depetigini spurcae *Schn.* depetiginis porcae ||
 27 R. CLXVI Aluum deicere hoc modo oportet || 30 addito de
 perna (pone de perna V addito de perna *apogr. et Vict.*) ||
 31. 32 colicolos *utroque loco*

omnia decoquito usque ad sextarios III iuris. oleum ne addideris. indidem sume tibi sextarium unum tepidum, adde vini Coi cyatum unum, bibe, interquiesce, deinde iterum eodem modo, deinde tertium: purgabis te bene. et si voles insuper vinum Coum mixtum bibere, licebit bibas. ex iis tot rebus quod scriptum est unum, quod eorum vis, alvum deicere potest. verum ea re tot res sunt, uti bene deicias, et suave est.

CLVIII] Intertrigini remedium. in viam cum ibis, apsinthi Pontici surculum sub anulo habeto.

CLX] Luxum siquod est, hac cantione sanum fiet. harundinem prende tibi viridem P. IIII aut quinque longam, mediam diffinde, et duo homines teneant ad coxendices. incipe cantare [in alio s. f. moetas uaeta daries dardaries asiadarides una petes usque dum coeant]: 'motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter', usque dum coeant. ferrum insuper iactato. ubi coierint et altera alteram tetigerint, id manu prehende et dextera sinistra praecide, ad luxum aut ad fracturam alliga, sanum fiet. et tamen cotidie cantato [in alio s. f. vel luxato. vel hoc modo, huat hauat huat ista pista sista dannabo dannaustra] et luxato vel hoc modo: 'huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra'.

CLXI] Asparagus quo modo seratur. locum subigere oportet bene, qui habeat umorem, aut locum crassum. ubi erit subactus, areas facito, ut possis dextra sinistraque sarire runcare, ne calcetur. cum areas deformabis, intervallum facito inter areas semipedem latum in omnes partes. deinde

1 decoquito (coquito V decoquito *vel* dequoquito *apogr.*) | 3 coi v cui || 5. 6 exusto trebus (ex his tot rebus Vb ex iis tot rebus A *et Vict.* exusto trebus mf eusto trebus c) || 9 R. CLXVII Intertrigini remedium si uia ibis | *Cf. Plin. 26, 91* | in uiam (in uia Pol. in uiam *apogr. rec. et Vict.* in uia A) || 11 R. CLXVIII Luxum ut excantes | siquid *Keil.* siquod *tutatur Hauler p. 26 Cf. Plin. 17, 267; 28, 21* || 14—15 *Cf. Skutsch apud R. Heim (Incantam. mag. Gr. Lat. Nov. ann. suppl. 19) p. 565 sq.; Wesely 'Wien. Stud.' 20 (a. 1898) p. 135 sqq. Verba ex alio codice ('in alio sic fertur') adscripta inclusi* || 17 tetigerit *Vict. cum f, Keil* || 23 R. CLXVIII Asparagus quomodo seratur | Asparagus quomodo seratur *post rubricam omissa in initio capituli posuit Gesner* | *Cf. c. 6, 3, Plin. 19, 147* || 24 humorem aut loco crasso (ubi aut locum crassum *Plinius legisse videtur Keilio, quod reposuit*)

serito, ad lineam palo grana bina aut terna demittito et eodem palo cavum terra[e] operito. deinde supra areas stercus spargito bene. serito secundum aequinoctium vernum. ubi erit natum, herbas crebro purgato cavetoque ne 2 asparagus una cum herba vellatur. quo anno severis, s<at>um 5 stramentis per hiemem operito, ne praeuratur. deinde primo vere aperito, sarito runcatoque. post annum tertium, quam severis, incendito vere primo. deinde ne ante sarueris, quam asparagus natus erit, ne in sariendo radices laedas. tertio aut quarto anno asparagum vellito ab radice. nam 3 si defringes, stirpes fient et intermorientur. usque licebit 11 vellas, donicum in semen videris ire. semen maturum fit ad autumnum. ita, cum sumpseris semen, incendito, et cum coeperit asparagus nasci, sarito et stercoreto. post annos VIII aut novem, cum iam est vetus, digerito et in 15 quo loco posturus eris terram bene subigito et sterocerato. deinde fossulas facito, quo radices asparagi demittas. inter- 4 vallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi. [e]vellito, sic circumfodito, ut facile vellere possis: caveto ne frangatur. stercus ovillum quam plurimum fac ingeras: 20 id est optimum ad eam rem: aliut stercus herbas creat.

Salsura pernarum et ofellae Puteolanae. pernas sal- [CLXII] lire sic oportet in dolio aut in seria. cum pernas emeris, ungulas earum praecidito. salis Romaniensis moliti in singulas semodios. in fundo dolii aut seriae sale sternito, 25 deinde pernam ponito, cutis deosum spectet, sale obruito totam. deinde alteram insuper ponito, eodem modo obruito, 2 caveto ne caro carnem tangat. ita omnes obruito. ubi iam omnes conposueris, sale insuper obrue, ne caro appareat: aequale facito. ubi iam dies quinque in sale fuerint, exi- 30 mito omnis cum suo sale. quae tum summae fuerint, imas

2 del. v || 5 euellatur *Plin. 19, 148, Keil; cf. Hauler p. 29*
 5. 6 severis, s<at>um stramentis *scripsi (cf. praef.). seueris sūstramentis (ubi severis, semen stramentis Keil. severis, substramentis v) || 6 peruratur Luc. cum f, Keil; cf. Hauler p. 29*
 7 sarito runcatoque (sarritoque runcatoque V sarito runcatoque *apogr. et Vict.*) || 14 sarito Abf sarrito Vc || 16 sterocerato *Pol. stercoreto Av cum apogr. rec. || 17 quo Keil. qua || 19 del. Vict. || 22 R. CLXX Salsura pernarum et ofellae puteolanae Salsura—puteolanae post rubricam om. add. Keil*

3 facito eodemque modo obruito et conponito. post dies omnino XII pernas eximito et salem omnem detergeto et suspendito in vento biduum. die tertio extergeto spongea bene, perunguito oleo, suspendito in fumo biduum. tertio 5 die demito, perunguito oleo et aceto conmixto, suspendito in carnario. nec tinia nec vermes tangent.

1 post dies v post diem || 3 extergeto *Luc. cum* A extergito spongea *Pol. f spongia* A b c v || 6 tineae *Keil; cf. 98, 1* | M. Catonis de agricultura expli feliciter

INDEX NOMINVM

- Abellanas (nuces) 16, 6; 54, 25
 Africanas (ficos) 15, 25
 Amerinas (corbulas) 18, 12
 Aminnium (vinum) 14, 32; 15, 3; 9; 48, 20. Aminnias (uvas) 15, 12
 Aniciana (pira) 15, 16
 Apicium (vinum) 15, 3; 10. Apicias (uvas) 25, 10
- Calibus 55, 28
 Campanicam (sertam) 48, 27.
 Campanicae (fiscinae) 56, 5.
 Campanicas (fiscinas) 64, 14.
 Campanica (aratra) 56, 1
 Capuae 56, 5; 6
 Casini 56, 9. Casino 56, 7. Casinate (agro) 57, 6
 Cereri 55, 7; 26
 Chaldaeum 13, 15
 Colminianam (oleam) 14, 13
 Cotoneum (malum) 35, 29. Cotatea (mala) 15, 13; 54, 23
 Coum (vinum) 48, 15. Coi (vini) 70, 3. Coum (vinum) 49, 28; 50, 6; 70, 5
 Cypriam (laurum) 54, 24; (loream) 16, 5
- Delphicam (laurum) 54, 24; (loream) 16, 5
- Faliscas (praeseptis) 12, 16; 19, 12
- Graecum (faenum) 26, 3; 29, 1; 18; (vinum) 25, 10; 48, 4. Graecam (salicem) 31, 29; 32, 8.
- Graecas (nuces) 16, 6. Graecanicas (trochileas) 12, 13
- Herculaneas (ficos) 15, 25
 Hispaniensis (molas) 17, 9
- Iano 55, 9; 17; 22; 24. Iane 55, 11; 17. Ianum 58, 9
 Iunoni 55, 9
 Iuppiter (vocativus) 54, 11; 14; 55, 14; 20. Iovi 54, 8; 16 (bis); 55, 9; 13; 19; 23; 24. Iovem 58, 9
- Licinianam (oleam) 14, 18
 Lucanum (vinum) 15, 3. Lucanis (in) 55, 30
- Mani 58, 7
 Manli (L.) 60, 1; 4; 61, 6. Manlii 64, 9
 Marti 43, 10 (Marti Silvano). Martem 58, 26. Mars pater 58 10; 21; 27; 30
 Megaricos (bulbos) 16, 4
 Mennius, C., L. f. 56, 10
 Minturnis 55, 28
 Murgentinum (vinum) 15, 3
- Nolae 56, 3; 5. Nolanus 63, 16. Cf. Rufri maceriam
- Percennius, Minius, Nolanus 63, 15
 Pompeis 24, 18; 25; 56, 3
 Pontici (apsinthe) 70, 10
 Praenestinas (nuces) 16, 6; 35, 30; 54, 25; 59, 22

- Punicam (pultem) 43, 27. Punicum (malum) 35, 28; 53, 9; 54, 23. Punica (mala) 15, 15; 53, 5. Punicanis 22, 11
 Puteolanae (ofellae) 71, 22
 Pythagorea (brassica) 66, 17
 Quiriniana (mala) 15, 14
 Romae 55, 27; 30; 56, 4; 8; 63, 1. Romaniensis (salis) 71, 24. Romanici (olei) 61, 17. Romanicas (fiscinas) 56, 7. Romanica (aratra) 56, 1; (iuga) 56, 2. Romano (more) 57, 19
 Rufri maceriam (Nolae) 56, 3. Rufri macerias 24, 24
 Sacontinas (ficos) 15, 25
 Sallentinam (oleam) 14, 13
 Saturnalibus 37, 15
 Scantiana (mala) 15, 14; 59, 23
 Sergianam (oleam) 14, 13
 Silvano (Marti Silvano) 43, 11
 Suessae 55, 30; 56, 7. Suesano (agro) 24, 15
 Tarentinae (cupressi) 63, 17. Tarentina (pira) 15, 18
 Tellanas (ficos) 15, 26
 Tunnius, L., (Casinas) 56, 9
 Venafri 56, 9. Venafro 55, 29; 31; 57, 6; 8; 61, 15
 Vestae 54, 15
 Zmurnaeum (melanthium) 47, 16

EINLEITUNG IN DIE ALTERTUMSWISSENSCHAFT

Herausgegeben von
ALFRED GERCKE und EDUARD NORDEN
ERSTER BAND.

1. Methodik (A. Gercke). 2. Sprache (P. Kretschmer). 3. Antike Metrik (E. Bickel). 4. Griechische und römische Literatur (E. Bethe, P. Wendland, E. Norden). 3. Aufl. [In Vorbereitung 1922.]

Als Vorläufer der 3. Auflage erschien:

U. v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF
GESCHICHTE DER PHILOLOGIE
Geh. M. 32.—, geb. M. 40.—

In vorliegendem Buche wird der Versuch gemacht, in möglichster Kürze darzustellen, wie sich aus der Grammatik, wie sie die Schule aus dem sinkenden Altertum übernahm, allmählich die das ganze Leben in allen seinen Äußerungen umfassende Wissenschaft vom griechisch-römischen Altertum herausgebildet hat.

ZWEITER BAND.

1. Griechisches und römisches Privatleben (E. Pernice). Kart. M. 35.—
2. Münzkunde (K. Regling). Kart. M. 15.— 3. Griechische Kunst (F. Winter).
Kart. M. 37.50 4. Griechische und römische Religion (S. Wide und M. P.
Nilsson). Kart. M. 40.— 5. Exakte Wissenschaften und Medizin (J. L.
Heiberg). Kart. M. 18.75 Geschichte der Philosophie. (A. Gercke.)
Kart. M. 45.— 3. Auflage. Kompletz geh. M. 150.—, geb. M. 187.50

Die Neuauflage ist in der Anlage unverändert geblieben. Die Fortschritte der Wissenschaft sind selbstverständlich berücksichtigt. Der Abschnitt über das Privatleben hat eine Erweiterung durch das Kapitel „Homerische Waffen“ erfahren. Neu hinzugekommen ist ein Abschnitt über „Münzkunde“ von Prof. Regling. Den Abschnitt „Religion“ hat an Stelle des verstorbenen Verfassers Prof. M. Nilsson in Lund bearbeitet. — Um bei der heutigen Steigerung der Herstellungskosten und damit der Bücherpreise die Anschaffung zu erleichtern, sind die einzelnen Beiträge der Neuauflage auch einzeln käuflich.

DRITTER BAND

1. Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia (C. F. Lehmann-Haupt). 2. Griechische Geschichte seit Alexander (K. J. Beloch). 3. Römische Geschichte bis zum Ende der Republik (K. J. Beloch). 4. Die röm. Kaiserzeit. (E. Kornemann). 5. Griechische Staatsaltertümer (B. Keil). 6. Römische Staatsaltertümer (K. J. Neumann). 2. Aufl. Geh. M. 90.—, geb. M. 120.—

„Diese Einleitung in die Altertumswissenschaft ist eine ausgezeichnete Leistung, und die ganz überwiegende Mehrzahl der Beiträge steht vollkommen auf der Höhe ihrer Aufgabe, indem sie nicht nur dem Anfänger eine zuverlässige und gründliche Einführung in Methode und Wissensstand der einzelnen Disziplinen geben, sondern an vielen Punkten auch ihrerseits die Forschung selbständig weiterführen und um wesentliche Ergebnisse bereichern.“
(Georg Wissowa in den „Neuen Jahrbüchern.“)

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin

Preisänderung vorbehalten

STAAT UND GESELLSCHAFT DER GRIECHEN UND RÖMER

Von

U. v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF und J. KROMAYER

(Kultur der Gegenwart, Teil II, Abt. 4, 1)

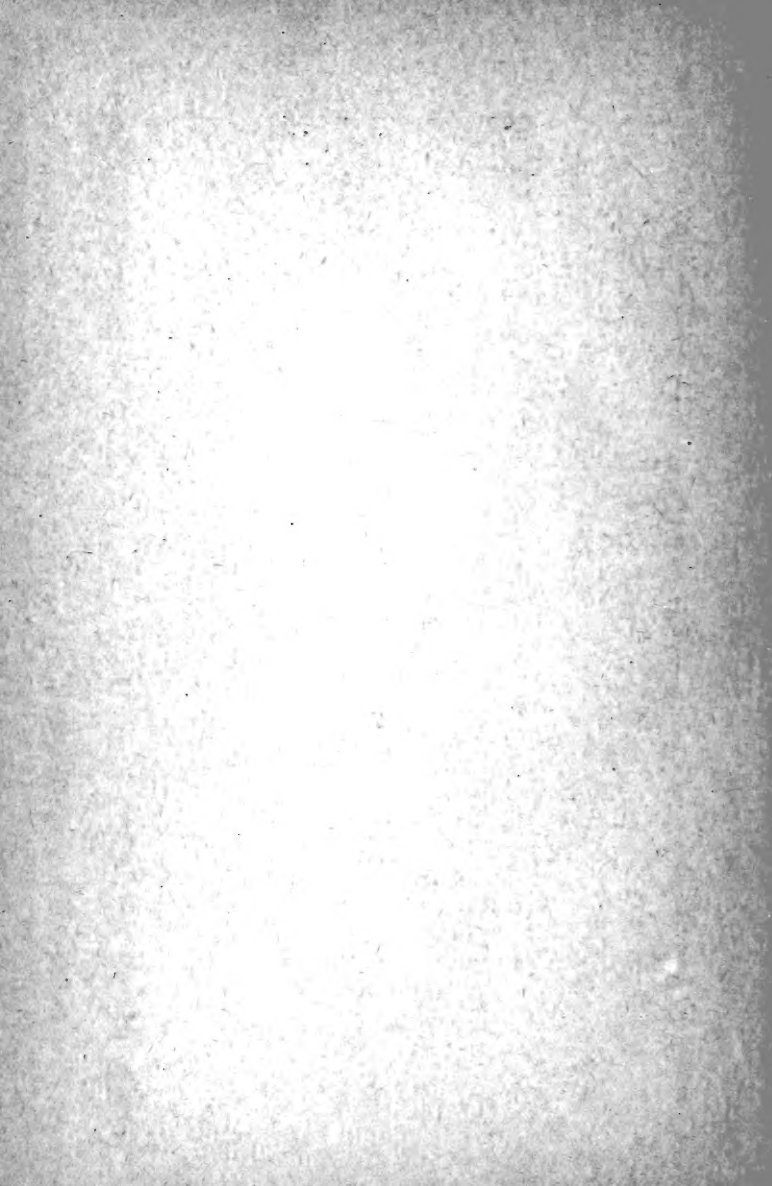
2. Aufl. [U. d. Pr. 1922]

Die Darstellung von Staat und Gesellschaft der Griechen gliedert sich entsprechend dem allgemeinen Gange der Geschichte ebenso wie die Darstellung der Literatur in die hellenische, attische und hellenistische Periode. Weiter herabzugehen verbietet sich hier aber dadurch, daß der Kaiserzeit von einem griechischen Staate nicht wohl die Rede sein kann. Vorausgeschickt ist eine knappe Übersicht über die Griechen und ihre Nachbarstämme, damit die Ausdehnung und Bedeutung des Volkes über die Grenzen des eigentlichen Griechenlandes hinaus klar werde. In der hellenischen Periode soll wesentlich die typische Form des griechischen Gemeinwesens als Stammstaat anschaulich werden, danach die entwickelte athenische Demokratie, endlich das makedonische Königtum und neben und unter diesem die griechische Freistadt. Die Gesellschaft kommt wesentlich nur so weit zur Darstellung, als sie die politischen Bildungen erzeugt und trägt.

Die geschichtliche Entwicklung des römischen Staates, von den kleinsten und primitivsten Anfängen zum Umfange des Weltreichs, wird in drei Stufen dargestellt, und zwar so, daß auf jeder Stufe das Leben, wie es sich in der äußeren Staatsentwicklung, in der inneren staatlichen Ausgestaltung und schließlich in gesellschaftlicher Richtung entwickelt hat, in einem möglichst abgeschlossenen Bilde vorgeführt wird. Zugleich wird die Entwicklung von der Urkultur der Italiker durch die Zwischenstufe des Hellenismus zum schließlich siegreichen Orientalismus, von den primitivsten Anfängen staatlichen Lebens zu der vollendetsten Beamten- und Verwaltungsorganisation, die das antike Leben überhaupt kennt und die bis auf unsere Zeit nachwirkend geblieben ist, gezeichnet.

VERLAG VON B. G. TEUBNER IN LEIPZIG UND BERLIN

Preisänderung vorbehalten

PA
6271
C7
1922

Cato, Marcus Porcius, Censo-
rius
De agri cultura liber

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

